

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Scientific Indexing Services, ASOS Index, Open Academic Journals Index ve InfoBase Index veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is indexed in Scientific Indexing Services, ASOS Index, Open Academic Journals Index and InfoBase Index.

Scientific Indexing Services

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published twice a year.

**Cilt 7, Sayı 1, Ocak - Haziran 2017
Volume 7, Number 1, January - June 2017**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almanca'dır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbdergi@nevsehir.edu.tr

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal and published biannually.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbdergi@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Sahibi (Owner)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI (Rektör/Rector)

Editör (Editor-in-Chief)

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE

Sekreteryası (Secretariat)

Arş. Gör. İbrahim YAĞLI

Dil Editörleri (Language Editors)

Yrd. Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ
Yrd. Doç. Dr. Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Yrd. Doç. Dr. Seçil HİRİK
Yrd. Doç. Dr. Hatice DOĞAN
Doç. Dr. Abdülkadir UZUNÖZ

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz DÖNMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. İsa KORKMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN
 Prof. Dr. Muhsin KAR
 Prof. Dr. Osman SAMANCI
 Prof. Dr. Ramazan SEVER
 Prof. Dr. Selma YEL
 Prof. Dr. Ünal İBRET

Anadolu Üniversitesi
 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
 Atatürk Üniversitesi
 Giresun Üniversitesi
 Gazi Üniversitesi
 Kastamonu Üniversitesi

Alan Editörleri (Section Editors)

Doç. Dr. Adem ÇATAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Ömer Halis Demir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan IŞIK	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan YAZUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN	Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erkan HİRİK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma SAÇLI UZUNÖZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hülya YILDIZLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAHİROĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Recep KÜREKLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevim GÜVEN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Volume 7 No. 1)

Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin HALİS	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban UZAY	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Batman Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki DOĞAN	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TANÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Ender ALTUNOĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim İLHAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Eralp ÇOLAKOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Selda UCA	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat HARMAN	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Ulaş ÜNLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Burak KAHRAMAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Celalettin YANIK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferda ÜSTÜN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Filiz Meltem Erdem UÇAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökhan EŞEL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hilmi Rafet YÜNCÜ	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mert TOPÇU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Onur AKBULUT	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Recep ULUCAK	Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuncay TURABOĞLU	Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yavuz YILDIRIM	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Ayhan KULOĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER**Sayfa**

Araştırma ve Geliştirme Yatırımlarının Pay Senedi Getirileri ve Pay Senedi Fiyat Volatilitesine Etkisi: Borsa İstanbul Teknoloji Bilişim Firmaları Üzerine Bir Uygulama	
Emre Esat Topaloğlu, Aslı Yıkılmaz Erkol ve Özlem Karakozak	1-13
Hizmetkar Liderlik Algılamalarının Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma	
Metin Kaplan ve Arzu Uzun	14-26
Türk Wellness Felsefesinin Oluşturulması ve Darüşşifa Konseptinin Yeniden Değerlendirilmesi: II. Bayezid Darüşşifası Örneği	
Mehmet Han Ergüven ve Aysel Yılmaz	27-37
TMS 36; Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'nın Genel İlkeleri ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	
İncilay Erduru ve Ali Deran	38-67
Türkiye'de Millî Birlik İdeali Karşısında Kültürel Kimlikler Sorunu	
Hüseyin Aras	68-96
Çeviri Kuramları	
Lokman Tanrıku	97-108
Azerbaycan'da "Kızıl İstila" Odlu Yurt Mecuasına Yansıyanlar	
Telli Korkmaz ve Songül Ünal	109-121
Modern Kore Tiyatrosunun Doğuşu	
Hatice Köroğlu Türközü	122-136
İntihar Bir Turizm Türü Olarak Değerlendirilebilir Mi?	
Ömer Çoban, S. Emre Dilek ve Serhat Harman	137-151
Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Belirlenmesi	
Mehmet Yiyit ve Bekir Gövdere	152-173

CONTENT	Page
Effect of Research and Development Investments on Stock Returns and Stock Volatility: An Application on Borsa Istanbul Technology Firms Emre Esat Topaloğlu, Aslı Yıkılmaz Erkol and Özlem Karakozak	1-13
The Effect of Perceptions of Servant Leadership on Burnout: A Case of Study in Hotel Businesses Metin Kaplan and Arzu Uzun	14-26
Development of Turkish Wellness Philosophy and Reconsideration of Sifahane Concept: The Case of the Darussifa of Bayezid II Mehmet Han Ergüven and Aysel Yılmaz	27-37
TAS 36; General Principles of Impairment of Assets Standard and Investigation for Determining the Knowledge Level of Members of Accounting Professions İncilay Erduru and Ali Deran	38-67
The Problem of Cultural Diversity against the Idea of National Unity in Turkey Hüseyin Aras	68-96
Translation Theories Lokman Tanrıkulu	97-108
Reflections on the Magazine Called “Redinvasion” Odlu Yurt in Azarbaijan Telli Korkmaz and Songül Ünal	109-121
Formation of Modern Korean Theater Hative Köroğlu Türközü	122-136
Can Suicide Be Evaluated as a Tourism Type? Ömer Çoban, S. Emre Dilek and Serhat Harman	137-151
The Determination of the Factors Influence the House Prices in Isparta City with Hedonic Price Model Mehmet Yiyit and Bekir Gövdere	152-173

**ARAŞTIRMA VE GELIŐTİRME YATIRIMLARININ PAY
SENEDİ GETİRİLERİ VE PAY SENEDİ FİYAT
VOLATİLİTESİNE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL TEKNOLOJİ
BİLİŞİM FİRMALARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Arş. Gör. Dr. Emre Esat TOPALOĞLU
Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
emresatopal@hotmail.com

Arş. Gör. Aslı YIKILMAZ ERKOL
Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
asli_yikilmaz@hotmail.com

ÖĞr. Gör. Özlem KARAKOZAK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, GülŐehir Meslek Yüksekokulu
ozkara86@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada firmaların araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarının pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesine etkisi incelenmektedir. Sektörün Ar-Ge yatırımlarının ülke ekonomisine katkıları ve Ar-Ge yatırımlarının yoğunluğu göz önünde bulundurularak teknoloji bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve fiyat volatiliteleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu kapsamda 2011-2015 yılları arasında BIST teknoloji sektöründe faaliyet gösteren 14 firmanın Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve pay senedi volatilitesi arasındaki ilişki panel regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında iki model kurulmuştur. İlk modelde Ar-Ge yatırımları ve Ar-Ge yoğunluğunun pay senedi getirilerine etkisi incelenirken, ikinci modelde ise Ar-Ge yatırımları ve Ar-Ge yoğunluğunun fiyat volatilitesine etkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında pozitif bir ilişki saptanırken, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirileri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Pay senedi fiyat volatilitesi ile Ar-Ge yatırımları arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, Pay Senedi Getirileri, Volatilite, Ar-Ge Yoğunluğu

EFFECT OF RESEARCH AND DEVELOPMENT INVESTMENTS ON STOCK RETURNS AND STOCK VOLATILITY: AN APPLICATION ON BORSA ISTANBUL TECHNOLOGY FIRMS

ABSTRACT

Investigating and evaluating these research costs (R&D) investments in stock returns and stock price volatility are examined. The contribution of the R&D investments of the sector to the country's economy and the concentration of R&D investments are taken into consideration. The firms that are active in the information sector are investigating the relationship between R&D investments and stock returns and price volatility. In this context, the relationship between R&D investments of 14 firms operating in the BIST technology sector between 2011-2015 and stock returns and stock volatility has been analyzed by panel regression method. Two models were established in the scope of the study. In the first model, the effects of R&D investments and R&D intensity on stock returns were examined. In the second model, the effects of R&D investments and R&D intensity on price volatility were examined. According to the results, there is a positive relationship between R&D investments and stocks, while there is no significant relationship between R&D intensity and stocks. While there is a negative and meaningful relationship between stock price volatility and R&D investments, no significant relationship between R&D intensity and stock price volatility has been found.

Key Words: R&D, Equity, Volatility, R&D Intensity

1. GİRİŞ

Küreselleşen ve bilgi ekonomisinin geçerli olduğu piyasalarda araştırma ve geliştirme faaliyetleri firmaların uzun dönemde hayatta kalmalarını sağlayan en önemli faaliyetlerden biridir. Günümüzde firma içerisinde kararların alınmasında ve firmaya yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar açısından Ar-Ge yatırımları önemli rol oynamaktadır. Yakın dönemlere kadar Ar-Ge yatırımları bilançoda bile yer almazken gelişen teknoloji, özellikle de internet ağının gelişmesi ile bilim ve teknoloji odaklı üretim hem ülkeler hem de firmalar açısından ana unsur haline gelmiştir.

Bilim ve teknoloji odaklı üretim her ne kadar firmaların var olan ürün kalitesini arttırıp üretim maliyetlerini azaltıp ve de rekabet edebilirliğini arttırsa da Ar-Ge yatırımları doğası gereği yüksek risk ve belirsizlik içermektedir (Munari ve Oriani, 2002). Bu nedenle Ar-Ge yatırımları pay senedi getirilerini ve pay senedi fiyat volatilitelerini etkileyebilecek işletmeye özgü önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Uzun dönemleri kapsamaması nedeniyle riskli ve sonuçları öngörülemeyen Ar-Ge yatırımları, firma değerine olumlu katkılar sağlayan riskli projeler olarak değerlendirildiğinde hissedarların Ar-Ge yatırımlarına

ilişkin beklentileri de önemli araştırma soruları olmaktadır. Hissedarların Ar-Ge yatırımlarına ilişkin beklentileri ise pay senedi fiyatlarından ve getirilerinden gözlemlenebileceği yapılan çalışmalar ile ortaya koyulmaktadır.

Bütün bu durumlar göz önüne alındığında Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirilerine ve pay senedi fiyat volatilitesine etkisini incelemek ve örneklem kapsamındaki firma hissedarlarının Ar-Ge yatırımlarına ilişkin beklentilerini tespit etmek çalışmanın amacını ortaya koymaktadır. Bu amaçla Ar-Ge yatırımlarının büyüklüğü göz önünde bulundurularak 2011-2015 döneminde Borsa İstanbul Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirilerine ve pay senedi fiyat volatilitesine etkileri incelenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda genel itibariyle, Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirisi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, konuya ilişkin olarak literatürde yer alan çalışmalar kronolojik sıra esas alınarak aşağıda açıklanmıştır.

Morbey (1988) tarafından yapılan çalışmada, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada, 1976-1985 yılları arasında ABD’de faaliyet gösteren firmalar analize dâhil edilmiştir. Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki, en küçük kareler yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, birçok firma için Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Chan ve diğerleri (2001) çalışmalarında, 1975-1995 döneminde NYSE, AMEX ve NASDAQ’da hisse senetleri işlem gören ABD firmalarının Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki, zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, her üç piyasada faaliyet gösteren firmalar için Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirilerine pozitif yönde etki ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Chambers ve diğerleri (2002) çalışmalarında, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi, 1979-1998 yılları arasında 13442 firmaya ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Hsieh ve diğerleri (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, ABD’de faaliyet gösteren 39 firmanın 1975-1996 yılları arasındaki verileri regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada, Ar-Ge yatırım stratejileri ile pay senedi fiyatlarında meydana gelen değişimler diğer bir deyişle fiyat volatilitesi arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

Bae ve Kim (2003) çalışmalarında, pay senedi getirileri ile Ar-Ge yatırımları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 1996-1998 döneminde Almanya, Japonya ve ABD’de faaliyet gösteren 4889 firmanın Ar-Ge yatırımları ile piyasa kapitalizasyonu arasındaki ilişki yatay kesit analizi ile araştırılmıştır. Analiz sonucunda, Ar-Ge yatırımları ile piyasa kapitalizasyonu arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Al-Horani ve diğerleri (2003) tarafından yapılan çalışmada, 1990-1999 döneminde 10874 firmanın Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında anlamlı ve pozitif ilişki belirlenmiştir.

Ho ve diğerleri (2005) çalışmalarında, reel ve mali sektörde faaliyet gösteren 15039 firmanın 1962-2001 yılları arasındaki Ar-Ge ve reklam yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda, Ar-Ge yatırım yoğunluğu ile pay senedi getirisi arasında anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur.

Karacaer ve diğerleri (2009) tarafından yapılan çalışmada, 2005-2006 döneminde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’na nakolunan 84 firmanın Ar-Ge yatırımları ile firma performansları arasındaki ilişki regresyon ve korelasyon analizleri ile incelenmiştir. Firma performans, pay senedi getirisi ve aktif karlılık oranı ile ölçülmüştür. Analiz sonucunda, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Cincera ve diğerleri (2010), Avrupa Birliğine üye ülkelerin sermaye piyasalarından seçilmiş 304 firmanın pay senedi performanslarını, Ar-Ge yatırımları doğrultusunda 2003-2006 yılları arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Analiz neticesinde, Ar-Ge yatırımları çerçevesinde portföy oluşturan firmaların pay senedi getirilerinin sektör ya da endeks getirilerinin üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Li (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 1975-2007 döneminde NYSE, AMEX ve NASDAQ borsalarında faaliyet gösteren firmaların pay senedi getirileri ile Ar-Ge yatırımları arasındaki ilişki Fama-Macbeth regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında anlamlı ve pozitif ilişki ortaya çıkarılmıştır.

Başgöze ve Sayın (2013) çalışmalarında, 2006-2010 yılları arasında Borsa İstanbul’da hisse senetleri işlem gören 40 firmanın Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki, regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirisi arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Özcan ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki araştırılmıştır. 2000-2013 döneminde BIST teknoloji ve bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmalar

panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, pay senedi getirilerinden Ar-Ge yatırımlarına doğru nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Sahu ve Narayanan (2015) tarafından yapılan çalışmada, pay senedi getirisi, Ar-Ge yoğunluğu ve piyasa yoğunlaşması arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Hindistan’da faaliyet gösteren teknoloji firmalarının 1999-2013 dönemindeki verileri regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirisi arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Gu (2016) çalışmasında, 1963-2013 yılları arasında Amex, NYSE ve NASDAQ’da hisse senetleri işlem gören reel sektör firmalarının ürün pazarı rekabeti, Ar-Ge yatırımları ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge yatırımlarının yoğun olduğu firmaların daha fazla risk üstlendiği ve daha fazla getiri elde ettiği belirlenmiştir.

3. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde örneklem kapsamındaki firmaların Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amacı ile gerçekleştirilen analizlere yönelik bilgilere yer verilmektedir.

3.1. Amaç ve Kapsam

Araştırmada, 2011-2015 yılları arasında Borsa İstanbul Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların, Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatiliteleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen firmalar aşağıda Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Firmalar

	BIST KODU	ŞİRKETLER		BIST KODU	ŞİRKETLER
1.	ALCTL	Alcatel Lucent Teletas Telekomunikasyon	8.	INDES	İndeks Bilgisayar Sistemleri Mühendislik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
2.	ANELT	Anel Telekomünikasyon Elektronik Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	9.	KAREL	Karel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

3.	ARENA	Arena Bilgisayar Sanayi ve Ticaret A.Ş.	10.	KRONT	Kron Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş.
4.	ARMDA	Arma Bilgisayar Programlama Ltd. Şti.	11.	LINK	Link Bilgisayar Sistemleri Yazılımı Ve Donanımı Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
5.	DESPEC	Despec Bilgisayar Pazarlama ve Ticaret A.Ş.	12.	LOGO	Logo Yazılım Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
6.	DGATE	Datagate Bilgisayar Malzemeleri Ticaret A.Ş.	13.	NETAS	Nortel Networks Netaş Telekomünikasyon A.Ş.
7.	ESCOM	Escort Teknoloji Yatırım A.Ş.	14.	PKART	Plastikkart Akıllı Kart İletişim Sıs. San ve Tic. A.Ş.

3.2. Sınırlılıklar

Araştırmada ülke ekonomisi ve Ar-Ge yatırımlarının yoğunluğu göz önünde bulundurularak 2011-2015 yılları arasında BIST Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmalar incelenmiştir. Bu kapsamda 2011-2015 yılları arasında BIST Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren 14 firma analiz edilmiştir.

3.3. Veri Toplama

Araştırmada, BIST Teknoloji Bilişim sektörü kapsamında analiz edilen 14 şirkete ait finansal veriler kullanılmıştır. Pay senedi getirileri, pay senedi fiyat bilgileri ve finansal değişkenlere ilişkin veriler, firmalar tarafından yayınlanan mali raporlar doğrultusunda Borsa İstanbul (www.borsaistanbul.com) ve Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.org.tr) internet sitelerinden elde edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Önemi

Araştırma, 2011-2015 döneminde BIST Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren, 14 büyük firmanın analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma, hem BIST Teknoloji Bilişim sektörünün Ar-Ge yatırımlarının incelenmesi hem de Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirilerine ve pay senedi fiyat volatilesine etkisinin incelenmesi açısından

da finans literatürüne katkı sağlamaktadır. Çalışma, Türkiye gibi sermaye piyasaları zayıf formda etkin olan piyasalarda pay senedi fiyat bilgilerinin Ar-Ge yatırımlarına ilişkin bilgileri yansıtmayı yansıtmadığı konusunda yatırımcılara ve firmaların finansal performansları hakkında bilgi verici ve yol gösterici olması beklenmektedir.

3.5. Yöntem ve Değişkenler

Araştırmada, 2011-2015 döneminde BIST Teknoloji Bilişim sektöründe devamlı olarak faaliyet gösteren 14 firmanın Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatiliteleri arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada iki model kurulmuştur. Birinci modelde Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki incelenirken, ikinci modelde ise Ar-Ge yatırımları ile pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın bağımlı değişkeni pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesi iken bağımsız değişkenler ise Ar-Ge harcamaları oranı ve Ar-Ge yoğunluğudur. Ayrıca çalışmada pay senedi getirilerini etkilediği düşünülen, aktif büyüklüğü, aktif karlılık oranı ve piyasa değeri/ defter değeri oranları kontrol değişkenleri olarak analize dâhil edilmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler ve hesaplama şekilleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Hesaplama Şekli	Sembol
Pay senedi Getirileri	(Dönem Sonu Fiyat- Dönem Başı Fiyat)/ Dönem Başı Fiyatı	HSG
Pay senedi Fiyat Volatilitesi	Bir yıllık Pay senedi Fiyatı Standart Sapması	HSFV
Bağımsız Değişken	Hesaplama Şekli	Sembol
Ar-Ge Giderleri	Toplam Ar-Ge Giderleri / Toplam Giderler	AGG
Ar-Ge Yoğunluğu	Toplam Ar-Ge Giderleri / Toplam Satışlar	AGY
Kontrol Değişkenleri	Hesaplama Şekli	Sembol
Aktif Karlılığı	Toplam Net Kar / Toplam Varlıklar	ROA
Şirket Büyüklüğü	Ln(Toplam Varlıklar)	TV
Piyasa Değeri / Defter Değeri	Toplam Piyasa Değeri/ Toplam Defter Değeri	PD/DD

3.6. Analiz ve Bulgular

BIST Teknoloji Bilişim sektörü firmalarının Ar-Ge yatırımlarının pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesine etkisinin incelenmesi için yapılan panel veri regresyon analizine ilişkin bulgular aşağıda açıklanmaktadır. Araştırma bulgularını değerlendirmeden önce, analiz

kapsamındaki değişkenlere dair tanımlayıcı istatistiklere ve serilerin durağan olup olmadığını belirleyebilmek için yapılan birim kök testi sonuçlarına değinmek gerekmektedir. Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları Tablo 3’ te gösterilmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Standart Sapma
AGY	0,0537	0,0011	0,1035
AGG	0,1318	0,0070	0,1853
HSG	2,0005	1,1456	4,6199
TV	18,725	18,9854	1,2848
PD/DD	1,8362	1,5180	1,6516
ROA	0,0372	0,0266	0,089
HSFV	2,4716	0,4474	11,533

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiki veriler incelendiğinde, çalışmanın bağımlı değişkenleri olan pay senedi getirileri ortalama 2 iken, pay senedi fiyat volatilitesi ise 2,47’ dir. Çalışmanın bağımsız değişkeni konumunda olan AGY 0,05, AGG ise 0,13’tür. Örneklem kapsamındaki firmaların toplam giderlerinin yaklaşık %13’ü Ar-Ge giderlerinden oluşmaktadır. Firmaların Ar-Ge giderlerinin toplam satışları oranının ise 0,05 olduğu görülmektedir. Pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitelerini etkilediği düşünölen kontrol değişkenlerinden ROA 0,03, PD/DD’nin 1,83, TV değerinin ise 18,72 civarındadır. TV değerine göre firmaların düşük düzeyde karlılığa ve varlığa sahip oldukları ve toplam piyasa değerinin defter değerinden 1,83 kat yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Tanımlayıcı istatistiki veriler standart sapma açısından değerlendirildiğinde ise bütün değişkenlerde, yıllar itibariyle önemli ölçüde bir değişkenlik yaşanmadığını söylemek mümkündür.

Tanımlayıcı istatistiki verilerin değerlendirilmesinin ardından, panel veri analizlerinde değişkenler arası sahte ilişkilerin ortaya çıkmaması için serilerin durağan olup olmadığı analiz edilmiştir. Serilerin durağanlığı birinci nesil birim kök testleri olarak adlandırılan; Levin-Lin ve Chu (2002) (LLC), Breitung, Im-Pesaran ve Shin (1997, 2003) (IPS), Fisher ADF (1979), Fisher PP (1988) ve Hadri (2000) birim kök testleri ile tespit edilebilmektedir. Veri setindeki yetersiz gözlem sayısı nedeni ile serilerin durağanlığı, Fisher PP birim kök testleri ile sınıanmıştır. Birim kök testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Serilere İlişkin Birim Kök Testleri

Fisher PP		
Değişkenler	Sabitli	Sabitli/ Trendli
HSG	51,5684***	68,3663***
HSFV	42,3423**	66,3375**
AGG	28,0235**	30,4318***
AGY	18,5616*	53,0874***
ROA	45,5790**	82,4976***
TV	37,8494*	26,8986**
PD/DD	22,1485	38,9996**
Not : ***%1, **%5, *%10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.		

Tablo 4’ te tüm serilerin sabitli/trendli modelde durağan olduğu anlaşılmaktadır.

3.6.1. Ar-Ge Yatırımları ile Pay senedi Getirileri Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz Sonuçları

Panel veri regresyon analizinde yatay kesit büyük bir ana kütlede tesadüfi olarak seçilmiş ise tesadüfi etkiler, daha spesifik bir veri seti söz konusu ise sabit etkiler modelinin kullanılması daha yerinde olmaktadır (Tatoğlu, 2013:79). Çalışmada BIST Teknoloji Bilişim sektörü firmalarının Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişki incelendiğinden model sabit etkiler tahmincisi ile analiz edilmiştir.

Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelendiği ve sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen modelde otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olup olmadığı Wald testi ve Baltagi–Wu LBI testi ile test edilmiştir. Testlere ilişkin sonuçlar Tablo 5’ te gösterilmektedir.

Tablo 5. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Testler	Test Değeri	P Değeri
Wald Testi	2345	0,0000
Baltagi–Wu LBI	2,487	

Elde edilen sonuçlara göre modelde otokorelasyon yok şeklindeki boş hipotez red edilirken, değişen varyans yoktur boş hipotezi ise red edilmektedir. Modelde otokorelasyon sorunu varken, değişen varyans sorunun olmadığı anlaşılmaktadır. Modellerde değişen varyans, otokorelasyon veya

birimler arası korelasyondan en az birinin bulunması durumunda, ya parametre tahminlerine dokunmadan standart hatalar düzeltilmeli (direnci standart hatalar elde edilmeli) ya da uygun yöntemlerle tahmin yapılmalıdır (Tatoğlu, 2013:241). Değişen varyans ve/veya otokorelasyon sorunlarından birinin bulunması halinde tahmin edilmiş genelleştirilmiş en küçük kareler yönteminin kullanılması daha uygundur (Baum, 2006:159). Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelendiği model panel EGLS yöntemi ile analiz edilmiştir. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 6’ da gösterilmektedir.

Tablo 6. Panel EGLS Sonuçları

Bağımlı Değişken: HSG				
Metod: Panel EGLS				
Örneklem Periyodu: 2011- 2015				
Değişkenler	Korelasyon Katsayısı	Standart Sapma	t-istatistiği	P değeri
AGG	2,0340	1,1403	1,7837	0,0804
AGY	-6,2228	4,2727	-1,4564	0,1514
TV	2,2003	0,3544	6,2076	0,0000
ROA	4,4226	2,1826	2,0262	0,0480
PD/DD	2,6261	0,3658	7,1783	0,0000
R-Kare	0.5884	F-İstatistiği		4.0519
Düzeltilmiş R- Kare	0.4432	P değeri		0.0000

Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelendiği model, %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin pay senedi getirilerinde meydana gelen değişimleri açıklama gücü ise %58 (r- kare istatistiği)’dir. Ar-Ge giderleri oranı ile pay senedi getirileri arasında pozitif ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirileri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Kontrol değişkenlerinden büyüklük değişkeni, aktif karlılığı ve piyasa değeri/defter değeri oranı ile pay senedi getirileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

3.6.2. Ar-Ge Yatırımları İle Pay senedi Fiyat Volatilitesi Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz Sonuçları

Ar-Ge yatırımları ile pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişkinin incelendiği model sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilen modelde otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olup olmadığı Wald testi ve Baltagi–Wu LBI testi ile test edilmiştir. Testlere ilişkin sonuçlar Tablo 7’ de gösterilmektedir.

Tablo 7. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Testler	Test Değeri	P Değeri
Wald Testi	900000	0,0000
Baltagi Wu LB	2,319	

Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunları olduğundan Ar-Ge yatırımları ile pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişkinin incelendiği model panel EGLS yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 8’ de gösterilmektedir.

Tablo 8. Panel EGLS Sonuçları

Bağımlı Değişken: HSFV				
Metod: Panel EGLS				
Örneklem Periyodu: 2011 2015				
Değişkenler	Korelasyon Katsayısı	Standart Sapma	t-istatistiği	P değeri
AGG	-1,4165	0,5444	-2,6017	0,0121
AGY	-2,5772	3,5776	-0,7203	0,4746
TV	-0,6792	0,2738	-2,4801	0,0165
ROA	-1,8977	1,2649	-1,5002	0,1397
PD/DD	0,9471	0,1326	7,1383	0,0000
R-Kare	0,7179	F-İstatistiği		7.2197
Düzeltilmiş R- Kare	0,6183	P değeri		0.0000

Ar-Ge yatırımları ile pay senedi fiyat volatilitesi arasındaki ilişkinin incelendiği model, %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı, bağımsız değişkenlerin pay senedi fiyat volatilitesinde meydana gelen değişimleri açıklama gücü ise %71 (r- kare istatistiği)’dir. Ar-Ge giderleri oranı ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında negatif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Kontrol değişkenlerinden büyüklük değişkeni ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında negatif bir ilişki tespit edilirken, piyasa değeri/defter değeri oranı ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada 2011-2015 yılları arasında BIST Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren 14 firmanın pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesi ile Ar-Ge yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda iki model kurulmuştur. İlk modelde bağımlı değişken pay senedi getirileri iken ikinci model de ise bağımlı değişken pay senedi fiyat

volatilitesidir. Analizler sonucunda Ar-Ge giderleri oranı ile pay senedi getirileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken, Ar-Ge giderleri oranı ile pay senedi fiyat volatilitesi arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Ar-Ge yoğunluğu ile pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitesi arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Elde edilen bu bulgular literatürde yapılan birçok çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir (Morbey, 1988; Chambers ve diğerleri, 2002; Hsieh ve diğerleri, 2003; Al-Horani ve diğerleri, 2003; Karacaer ve diğerleri, 2009; Li, 2011).

Analizler sonucunda BIST Teknoloji Bilişim sektöründe faaliyet gösteren firmalar için Ar-Ge yatırımları pay senedi getirileri ve pay senedi fiyat volatilitelerini etkileyen önemli faktörlerden biri olarak belirlenmiştir. Ar-Ge yatırımları ile pay senedi getirileri arasında tespit edilen pozitif ilişki, Ar-Ge yatırımlarının hissedarlar tarafından olumlu karşılandığını ve firma değerini pozitif yönde etkileyen projeler olarak değerlendirdiğini gösterebilmektedir. Pay senedi fiyat volatilitesi ile Ar-Ge yatırımları arasında tespit edilen negatif ilişki ise Ar-Ge yatırımlarının firmanın riskliliğini azaltan ve uzun dönemde büyüme ve istikrar sağlayacak yatırımlar olarak değerlendirildiğini gösterebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Horani, A., Pope, P. F., ve Stark, A. W. (2003). Research and development activity and expected returns in the United Kingdom. *Review of Finance*, 7(1), 27-46.
- Bae, S.C. ve Kim, D. (2003). The Effect of R&D Investments on Market Value of Firms: Evidence from the US, Germany, and Japan, *The Multinational Business Review*, 11 (3), 51-76.
- Başgöze, P. ve Sayın, H.C. (2013). The Effect of R&D Expenditure (Investments) on Firm Value: Case of Istanbul Stock Exchange. *Journal of Business Economics & Finance*, 2 (3), 5-12.
- Chambers, D., Jennings, R., ve Thompson, R. B. (2002). Excess returns to R&D-intensive firms. *Review of Accounting Studies*, 7(2), 133-158.
- Chan, L.K.C., Lakonishok, J. ve Sougiannis, T. (2001). The Stock Market Valuation of Research and Development Expenditures, *Journal of Finance*, 56 (6), 2431-2456.
- Cincera, M., Cozza, C., Tübke, A. ve Voigt, P. (2012). Doing R&D or Not (in a Crisis), That Is the Question, *European Planning Studies*, 20(9), 1525-1547.
- Gu, L. (2016). Product market competition, R&D investment, and stock returns, *Journal of Financial Economics*, 119: 441-455.
- Ho, Y. K., Xu, Z., & Yap, C. M. (2004). R&D investment and systematic risk. *Accounting & Finance*, 44(3), 393-418.
- Hsieh, P. H., Mishra, C.S. ve Gobeli, D.H. (2003). The Return on R&D versus Capital Expenditures in Pharmaceutical and Chemical Industries, *IEEE Transactions on Engineering Management*, 50 (2).

Karacaer, S., Aygün, M. ve İç, S. (2009). Araştırma ve Geliştirme Giderlerinin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Bir İnceleme, *Modav*, Sayı 2, 65-86.

Li, D. (2011). Financial Constraints, R&D Investment, and Stock Returns, *Review of Financial Studies*, 24 (9), 2974-3007.

Morbey, G.K. (1988). R&D: Its Relationship to Company Performance, *Journal of Production and Innovation Management*, 5 (3), 191-200.

Özcan, M., Ağırman, M. E. ve Yılmaz, Ö. (2014). Ar-Ge Yatırımlarının Pay senedi Getirisi Üzerine Etkisi: BİST Teknoloji ve Bilişim Firmaları Üzerine Bir Uygulama, *Maliye Dergisi*, Sayı 166, Ocak-Haziran, 139-158.

Sahu, S. K. ve Narayanan, K. (2015). Stock Excess Return, R&D intensity and Market Concentration: A Study of IT Firms in India, *Asian Journal of Innovation and Policy*, 4 (2): 200-216.

HİZMETKAR LİDERLİK ALGILAMALARININ TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA*

Doç. Dr. Metin KAPLAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
mkaplan@nevsehir.edu.tr

Arzu UZUN
arzuuzun89@windowslive.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, hizmetkar liderlik algılamalarının tükenmişlik üzerindeki etkisini analiz etmektir. Nevşehir ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışanlardan oluşan örneklemden anket aracılığıyla veri toplanmış ve değerlendirilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre; ahlaki davranmanın duygusal tükenme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu, ancak hizmetkâr liderliğin diğer alt boyutlarının duygusal tükenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Duygusal destek ve iyileştirme ile ahlaki davranmanın duyarsızlaşma üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu, diğer alt boyutların duyarsızlaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Güçlendirmenin ise kişisel başarı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, ancak diğer alt boyutların kişisel başarı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkar Liderlik, Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M12

THE EFFECT OF PERCEPTIONS OF SERVANT LEADERSHIP ON BURNOUT: A CASE OF STUDY IN HOTEL BUSINESSES

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the effect of perceptions of servant leadership on burnout. The sample consists of employees working in hotel businesses in Nevşehir. Data were gathered and assessed through questionnaires. The results of the regression analysis indicated that behaving ethically had a negative effect on emotional exhaustion and other sub dimensions of servant leadership had no significant effect on emotional exhaustion. On the other hand, the results showed that emotional healing and behaving ethically had a negative effect on depersonalization, and other sub dimensions had no significant effect on depersonalization. According to the findings of the research, empowerment had a positive effect on personal accomplishment, and other sub dimensions had no significant effect on personal accomplishment.

Keywords: Servant Leadership, Emotional Exhaustion, Depersonalization, Personal Accomplishment.

JEL Classification Codes: M10, M12

*Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Doç. Dr. Metin KAPLAN danışmanlığındaki "Otel İşletmelerinde Hizmetkar Liderliğin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Turizm ve konaklama işletmelerinin sahip olduğu insan kaynakları, diğer faktörleri biçimlendirme, faktörlerarası kombinasyonlar oluşturma yoluyla rekabetçi üstünlükler yaratma ve örgütü hedeflerine ulaştırma bağlamında üstlendiği işlevler nedeniyle ayrıcalıklı bir önem taşımaktadır. Temel değerini müşteri ve personel arasındaki etkileşimlerle üretmesi, eş zamanlı üretim ve tüketimin söz konusu olması, üretim sürecine müşterilerin katılması ve hizmetin çoğu zaman insan performansına bağlı olması gibi özellikleri nedeniyle turizm ve konaklama işletmelerinde müşteri tatmini geniş ölçüde çalışanların performanslarına göre biçimlenmektedir (Çetinkaya vd., 2013:481). Ancak, yoğun ve düzensiz çalışma saatlerinin olması, otel işletmelerinde özellikle müşterilerle yüz yüze temas halinde olan çalışanların tükenmişlik düzeyinin artmasına neden olabilmektedir. En yalın haliyle “ruhsal ve fiziksel açıdan enerjinin tükenişi” olarak tanımlanabilen tükenmişliğin, “çalışma ortamıyla bireyin etkileşiminin bir sonucu” olduğu varsayımına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar; olgunun hem birey hem de örgütler açısından olumsuz etkilerini gözler önüne sermesi ve tükenmişlik kaynaklı olumsuzlukları azaltabilecek koşulların belirlenmesi adına oldukça önemlidir (Budak ve Sürgevil, 2005:95). Tükenmişliğe bireysel, sosyal, iş ve örgüt ile ilgili faktörler (Arı ve Bal, 2008:136-140) neden olabilir. Bu araştırma, çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkili olan hizmetkâr liderlik algılamaları ile sınırlandırılmıştır. Yöneticiler sergilemiş oldukları liderlik tarzı ile çalışanların performansları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilirler. Çalışanların kişisel isteklerine ve ihtiyaçlarına duyarlı, bilinçli bir şekilde toplum ile ilgilenen, karmaşık problemleri yaratıcı fikirler ile çözebilen, yetki devrini esas alan, çalışanların kişisel gelişim ve ilerlemeleriyle yakından ilgilenen, onlara değer veren ve ahlaki davranışlarıyla rol modeli olabilen liderler, çalışanların tükenmişlik düzeyinin azalmasına ve dolaylı olarak da bireysel ve örgütsel amaçlara ulaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

Tükenmişlik düzeyinde hizmetkâr liderlik algılamaları etkili midir? sorusundan hareketle gerçekleştirilen araştırmanın amacı, Nevşehir ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde müşterilerle yüz yüze temas halinde olan önbüro, kat hizmetleri ve yiyecek-içecek bölümlerinde çalışanların, tükenmişlik düzeyleri üzerinde hizmetkar liderlik algılamalarının etkisini ortaya koymaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tükenmişlik ile ilgili olarak yazında farklı tanımlar ile karşılaşmak mümkündür. Maslach ve arkadaşları (2001:399) tükenmişlik kavramını; “iş gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde olan bireylerde görülen duygusal

tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi” şeklinde tanımlamaktadırlar. Maslach ve Jackson (1981)’a göre tükenmişlik sendromu, daha çok insanlarla yüzyüze ilişki gerektiren mesleklerde görülmekte olup (Aktaran: Polatçı ve Özyer, 2015:31); duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı olmak üzere üç boyutta incelenmektedir (Maslach vd., 2001: 402-403). Bu boyutlar aşağıda açıklandığı gibidir:

Duygusal tükenme; yaptığı iş nedeniyle kişiye aşırı yüklenilmesi ve tüketilmiş olma duyguları olarak tanımlanır. Tükenmişliğin bu boyutu daha çok insanlarla yoğun ve yüz yüze ilişkinin kaçınılmaz olduğu meslek çalışanlarında görülmektedir. Duygusal tükenme, tükenmişlik durumunun başlangıcı, merkezi ve en önemli bileşenidir. Duygusal yönden yoğun bir çalışma temposu içinde bulunan birey, kendini zorlamakta ve diğer insanların duygusal talepleri altında ezilmektedir. Duygusal tükenme, buduruma bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Akgemci vd., 2007). *Duyarsızlaşma*; tükenmişliğin kişilerarası boyutunu temsil etmekte olup (Maslach vd., 2001, 403), kişinin diğer insanlara karşı olumsuz, katı ve duygudan yoksun davranışlarını içerir (Gülova vd, 2014:28). *Kişisel Başarı*; kişisel gelişim ile ilgili bir boyut olup, diğer boyutlarla ters yönde ilerlemektedir. Tükenmişlik arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma artarken, kişisel başarı düşmektedir. Bu boyutta kişinin kendisini olumsuz değerlendirme eğilimi artmakta, başkaları ile ilgili geliştirilen olumsuz düşünceler, bir süre sonra kişinin kendisi için de olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olmaktadır (Polatçı ve Özyer, 2015:32).

Bu çalışmada tükenmişlik üzerinde etkili olan hizmetkâr liderlik algılamalarına odaklanılmıştır.

Hizmetkâr Liderlik, astlarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyan ve astların maksimum potansiyel göstererek en iyi yönetsel ve kariyer başarılarına ulaşmalarını sağlayan liderlik tarzıdır (Akyüz ve Eren, 2013: 197). Hizmetkâr liderlik, komuta ve kontrol odaklı liderlikten uzak, bilgi tabanlı, katılımcı, süreç yönelimli olması yanında, etik ve sosyal sorumluluk boyutlarıyla örgüt skandallarına çare olarak görülen bir liderliktir (Baytok ve Ergen, 2013, 107). Spears (2004), hizmetkar liderliğin karakteristiklerini; dinleme, empati, duygusal iyileştirme, farkındalık, ikna, kavramsallaştırma, öngörü, sorumlu yöneticilik, insanların gelişimine adanma ve birlik oluşturma olarak sıralamaktadır. Yazında hizmetkâr liderliğin boyutları ile ilgili farklı sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmada Liden vd. (2008: 168) tarafından geliştirilen ölçek esas alınmış olup, ölçekte yer alan boyutlar kısaca aşağıda özetlendiği gibidir (Sanı vd., 2013:65):

Duygusal destek ve iyileştirme; liderin şevkleri kırılan bireylerin iyileşmelerine yardım etmesi ve takipçilerinin kişisel isteklerine ve ihtiyaçlarına duyarlı olması olarak tanımlanabilir. *Toplumsal değer yaratma*; liderin toplumsal gelişimin sağlanmasına destek olma, bu konuda bilinçli ve

vicdanlı davranmasıdır. *Kavramsallaştırma*; liderin karmaşık problemleri yeni, etkin ve yaratıcı fikirler ile çözebilmesi ve konulara günlük sorunlar ötesinde geleceğe yönelik bakabilmesidir. İleri görüşlülük ile liderin geçmişten öğrendikleri ve şimdiki veriler ile geleceğe ışık tutmasıdır. *Güçlendirme*; takipçiler üzerindeki kontrolün terk edilerek, onların ihtiyaçlarına uygun olarak yetki ve işlerinde karar alma sorumluluğunun verilmesidir. *Çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme*; liderin takipçilerin kişisel, mesleki ve ruhsal gelişimlerinden sorumluluk duyması ve bu konuda mentor gibi davranmasıdır. *Çalışanları öncelikli tutma*; liderin kendi önceliklerinden çok takipçilerinin önceliklerini göz önünde tutması, astlarının işle ilgili sorunları olduğunda kendi işini bırakıp öncelikli olarak onlara destek vermesidir. *Ahlaki davranmak*; liderin başkaları ile açık, dürüst ve adil ilişkiler kurmasıdır.

Hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmişlik üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı sayıdaki araştırmada, hizmetkâr liderlik algılamaları arttıkça tükenmişlik düzeyinin azaldığı ifade edilmektedir. Cerit (2008), Bolu ilinde ilköğretim okullarında görev yapan müdür ve öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada, hizmetkâr liderliğin sevgi, güçlendirme, alçakgönüllülük ve güvenilirlik boyutlarının duygusal tükenme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, hizmetkar liderliğin sevgi, güçlendirme, vizyon, alçakgönüllülük ve güvenilirlik boyutlarının duyarsızlaşma üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Diğer yandan kişisel başarı boyutunu kişisel başarısızlık olarak ele almış olup, hizmetkar liderliğin sevgi, vizyon ve güvenilirlik boyutlarının kişisel başarısızlık üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ancak, güçlendirmenin kişisel başarısızlık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı regresyon analizi sonuçlarından anlaşılmaktadır. Hizmet yönelimli liderliğin tükenmişlik üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi sonuçları, hizmet yönelimli liderliğin tükenmişliğin önemli bir açıklayıcısı olduğunu göstermektedir. Rude ve Trinty (2003), hizmetkâr liderliğin tükenmişliği azaltmasının insan kaynakları gelişimi ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Rude (2004), Alberta'da öğrenciler ve çalışanlar üzerinde yapmış olduğu araştırmada hizmetkâr liderlik algılamaları arttıkça tükenmişlik düzeyinin azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Chi ve Chi (2013), hastane çalışanları üzerinde yapmış olduğu araştırmada hizmetkar liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, ayrıca demografik özellikler açısından, daha yaşlı olanların daha yüksek hizmetkar liderlik algısına sahip oldukça daha az tükenmişlik yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Söz konusu araştırma bulgularından hareketle aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

Hipotez 1: Algılanan hizmetkâr liderliğin duygusal destek ve iyileştirme (H1a), toplumsal değer yaratma (H1b), kavramsallaştırma (H1c), güçlendirme (H1d), çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme (H1e), çalışanları öncelikli tutma (H1f) ve ahlaki davranma boyutu (H1g) duygusal tükenme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Hipotez 2: Algılanan hizmetkâr liderliğin duygusal destek ve iyileştirme (H2a), toplumsal değer yaratma (H2b), kavramsallaştırma (H2c), güçlendirme (H2d), çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme (H2e), çalışanları öncelikli tutma (H2f) ve ahlaki davranma boyutu (H2g) duyarsızlaşma üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Hipotez 3: Algılanan hizmetkâr liderliğin duygusal destek ve iyileştirme (H3a), toplumsal değer yaratma (H3b), kavramsallaştırma (H3c), güçlendirme (H3d), çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme (H3e), çalışanları öncelikli tutma (H3f) ve ahlaki davranma boyutu (H3g) kişisel başarı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

3. YÖNTEM

Araştırmada survey yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle örneklemin nasıl belirlendiği açıklanmış olup, kullanılan ölçekler ve güvenilirlik katsayıları hakkında bilgi verildikten sonra, analiz yöntemleri ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Nevşehir ilindeki turizm işletme belgeli 4 yıldızlı (19 adet) ve 5 yıldızlı (4 adet) otellerde çalışan personel oluşturmaktadır (İl Turizm Müdürlüğü Nisan 2015 kayıtları). 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde profesyonel bir yönetim anlayışı olduğu düşünüldüğünden, araştırma sadece 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlar ile sınırlandırılmıştır. Görüşmeyi ve anket uygulamasını kabul eden yöneticiler personel sayısı hakkında bilgi vermek istememişlerdir. Dolayısıyla örneklem seçiminde kota örnekleme alınmıştır. Kota örnekleme, ana kütlelerin üyelerini tanımlama ihtimalinin olmadığı, zor olduğu veya masraflı olduğu durumlarda uygulanan bir örnekleme yöntemidir. Bu yöntemde araştırmacı her bir kategori için ne kadar cevaplayıcı seçeceğine karar vermelidir. Bu seçimi yapmada iki seçenek vardır. Birincisi, her bir bölüm için eşit sayıda cevaplayıcı belirlemek, ikincisi ise, kütle içindeki oranla orantılı cevaplayıcı sayısı belirlemektir (Blake, 2000:204-205; Robson, 2002:264). Bu çerçevede, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin yatak sayıları ve dolayısıyla büyüklükleri dikkate alınarak, dört yıldızlı oteller için 10, beş yıldızlı oteller için ise 15 çalışan kota olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda anket doldurmayı kabul eden toplam 250 çalışana anket uygulanmıştır.

3.2. Veri Toplama Tekniği ve Ölçekler

Araştırmada survey yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Anket üç bölümden oluşmakta olup; hizmetkâr liderlik, tükenmişlik ve demografik özellikler ile ilgili sorular yer almaktadır. Hizmetkâr liderlik ve tükenmişlik ölçekleri, alanında uzman iki öğretim üyesi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve bu çeviriler karşılaştırılmıştır. Daha sonrasında pilot uygulama yapılmış ve geribildirimler doğrultusunda ankete son hali verilmiştir.

Hizmetkâr Liderlik, Liden vd. (2008) tarafından geliştirilen ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçek; duygusal destek ve iyileştirme (4 ifade), toplumsal değer yaratma (4 ifade), kavramsallaştırma (4 ifade), güçlendirme (4 ifade), çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme (4 ifade), çalışanları öncelikli tutma (4 ifade) ve ahlaki davranma (4 ifade) olmak üzere yedi boyut ve 5'li Likert tipi toplam 28 ifadeden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Cronbach's Alpha katsayıları ise duygusal destek ve iyileştirme boyutu için 0,72; toplumsal değer yaratma boyutu için 0,60; kavramsallaştırma boyutu için 0,65; güçlendirme boyutu için 0,89; çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme boyutu için 0,63; çalışanları her şeyin önüne koyma boyutu için 0,87 ve ahlaki davranma boyutu için 0,80 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik katsayıları 0,60'ın üzerinde olduğundan yeterli olduğu ifade edilebilir.

Tükenmişlik düzeyini ölçmek amacıyla Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; duygusal tükenme (9 ifade), duyarsızlaşma (5 ifade) ve kişisel başarı (8 ifade) olmak üzere üç boyut ve 5'li Likert tipi toplam 22 ifadeden oluşmaktadır (1=Hiçbir zaman, 2= Çok nadir, 3= Bazen, 4= Çoğu zaman, 5= Her zaman). Cronbach's Alpha katsayıları ise, duygusal tükenme: 0,83; duyarsızlaşma: 0,76 ve kişisel başarı: 0,91'dir. Güvenilirlik katsayıları 0,60'ın üzerinde olduğundan yeterli olduğu ifade edilebilir.

4. ARAşTIRMA BULGULARI

Hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmişliğin alt boyutu olan duygusal tükenme üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Hizmetkâr Liderliğin Alt Boyutları Açısından Duygusal Tükenmeye İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Duygusal destek ve iyileştirme	-0,125	0,084	-1,488	0,138	0,636	1,572
Toplumsal değer yaratma	0,112	0,092	1,218	0,224	0,643	1,556
Kavramsallaştırma	0,060	0,092	0,650	0,516	0,578	1,729
Güçlendirme	-0,023	0,052	-0,446	0,656	0,413	2,419
Çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme	-0,133	0,091	-1,455	0,147	0,618	1,618
Çalışanları öncelikli tutma	0,086	0,049	1,772	0,078	0,448	2,232
Ahlaki Davranma	-0,412	0,077	-5,373	0,000*	0,658	1,519
F	6,857					
Düzeltilmiş R ²	0,142					
R ²	0,166					
Std. Error of the Estimate	0,58911					
Durbin-Watson	1,249					
Anlamlılık Düzeyi	0,000					

Bağımlı Değişken: Duygusal Tükenme

Hizmetkâr liderliğin alt boyutlarının duygusal tükenme üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 1'e göre regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ve tolerans ve VIF değerlerine göre modelde çoklu bağıntı sorunu olmadığı ifade edilebilir (Akman vd., 2008; Kalaycı, 2009). Zira tüm toleranslar 0,1'den büyük (Özgener ve Iraz, 2006) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 10'dan küçüktür (Gujarati, 1999).

Bu çerçevede duygusal tükenmedeki değişimin (Düzeltilmiş R²= 0,142) %14,2'sinin bağımsız değişkenler (hizmetkâr liderliğin alt boyutları) tarafından açıklandığı söylenebilir. Bu bağımsız değişkenler arasında ahlaki davranma ($\beta = -0,412$) boyutunun duygusal tükenmedeki değişimde en yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, hizmetkâr liderliğin alt boyutu olan ahlaki davranma ($\beta = -0,412$)'nın duygusal tükenme üzerinde negatif yönlü, orta derecede ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, H1g hipotezi desteklenmiştir. Ancak, hizmetkâr liderliğin diğer alt boyutlarının duygusal tükenme üzerinde anlamlı

bir etkiye sahip olmadığı tespit edildiğinden H1a, H1b, H1c, H1d, H1e ve H1f hipotezleri desteklenmemiştir.

Hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmişliğin alt boyutu olan duyarsızlaşma üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Hizmetkâr Liderliğin Alt Boyutları Açısından Duyarsızlaşmaya İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Duyusal destek ve iyileştirme	-0,313	0,090	-3,466	0,001*	0,636	1,572
Toplumsal değer yaratma	-0,004	0,099	-0,038	0,970	0,643	1,556
Kavramsallaştırma	-0,071	0,099	-0,718	0,474	0,578	1,729
Güçlendirme	0,097	0,056	1,742	0,083	0,413	2,419
Çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme	-0,025	0,098	-0,258	0,797	0,618	1,618
Çalışanları öncelikli tutma	0,029	0,052	0,564	0,573	0,448	2,232
Ahlaki Davranma	-0,240	0,083	-2,909	0,004*	0,658	1,519
F	6,026					
Düzeltilmiş R ²	0,124					
R ²	0,149					
Std. Error of the Estimate	0,63417					
Durbin-Watson	1,837					
Anlamlılık Düzeyi	0,000					

Bağımlı Değişken: Duyarsızlaşma

Tablo 2’ye göre regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ve tolerans ve VIF değerlerine göre modelde çoklu bağıntı sorunu olmadığı ifade edilebilir. Zira tüm toleranslar 0,1’den büyük (Özgener ve Iraz, 2006) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 10’dan küçüktür (Gujarati, 1999). Hizmetkâr liderliğin alt boyutlarının bağımsız değişken, duyarsızlaşmanın bağımlı değişken olarak kabul edildiği regresyon modelinde düzeltilmiş R²=0,124 olarak bulunmuştur. Yani bağımsız değişkenler, bağımlı değişkendeki değişimin %12,4’ünü açıklayabilmektedir. Bu bağımsız değişkenler arasında duygusal destek ve iyileştirme (p=0,001<0,05; β = -0,313) ile ahlaki davranma (p=0,004<0,05; β = -0,240) boyutlarının duyarsızlaşmadaki değişimde en yüksek düzeyde etkiye sahip

olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, hizmetkâr liderliğin alt boyutları olan duygusal destek ve iyileştirme ($\beta = -0,313$) ile ahlaki davranma ($\beta = -0,240$)'nın duyarsızlaşma üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, H2a ve H2g hipotezleri desteklenmiştir. Ancak, hizmetkâr liderliğin diğer alt boyutları olan; toplumsal değer yaratma ($p=0,970>0,05$), kavramsallaştırma ($p=0,474>0,05$), güçlendirme ($p=0,083>0,05$), çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme ($p=0,797>0,05$), ve çalışanları öncelikli tutma ($p=0,573>0,05$) duyarsızlaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edildiğinden H2b, H2c, H2d, H2e ve H2f hipotezleri desteklenmemiştir.

Hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmişliğin alt boyutu olan kişisel başarı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Hizmetkâr Liderliğin Alt Boyutları Açısından Kişisel Başarıya İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Duygusal destek ve iyileştirme	0,056	0,129	0,430	0,668	0,636	1,572
Toplumsal değer yaratma	0,090	0,143	0,630	0,529	0,643	1,556
Kavramsallaştırma	0,119	0,142	0,842	0,401	0,578	1,729
Güçlendirme	0,260	0,080	3,254	0,001*	0,413	2,419
Çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme	0,135	0,141	0,954	0,341	0,618	1,618
Çalışanları öncelikli tutma	0,053	0,075	0,710	0,478	0,448	2,232
Ahlaki Davranma	0,041	0,119	0,343	0,732	0,658	1,519
F	8,877					
Düzeltilmiş R ²	0,182					
R ²	0,205					
Std. Error of the Estimate	0,90993					
Durbin-Watson	1,672					
Anlamlılık Düzeyi	0,000					

Bağımlı Değişken: Kişisel Başarı

Hizmetkâr liderliğin alt boyutlarının kişisel başarı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 3'e göre regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı

olduğu ve tolerans ve VIF değerlerine göre modelde çoklu bağıntı sorunu olmadığı ifade edilebilir. Zira tüm toleranslar 0,1'den büyük (Özgener ve Iraz, 2006) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 10'dan küçüktür (Gujarati, 1999).

Bu çerçevede kişisel başarıdaki değişimin (Düzeltilmiş $R^2= 0,182$) %18,2'sinin bağımsız değişkenler (hizmetkâr liderliğin alt boyutları) tarafından açıklandığı söylenebilir. Bu bağımsız değişkenler arasında güçlendirme boyutunun ($\beta= 0,260$) kişisel başarıdaki değişimde en yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, hizmetkâr liderliğin alt boyutu olan güçlendirmenin, kişisel başarı üzerindeki etkisinin ($p=0,001<0,05$; $\beta= 0,260$) anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, H3d hipotezi desteklenmiştir. Güçlendirmenin kişisel başarı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması; çalışanlara yetki ve işlerinde kararalma sorumluluğunun verilmesi ve özgüvenlerinin artması ile açıklanabilir. Hizmetkâr liderliğin diğer boyutlarının ($p>0,05$) kişisel başarı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı da araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Bu bulgulara göre; H3a, H3b, H3c, H3e, H3f ve H3g hipotezleri desteklenmemiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Nevşehir ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların hizmetkâr liderlik algılamalarının tükenmişlik üzerindeki etkisi anket aracılığıyla oluşturulan veri setinden hareketle analiz edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre; hizmetkâr liderliğin ahlaki davranma boyutunun duygusal tükenme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, yöneticilerin ahlaki davranışları arttıkça, çalışanların duygusal tükenme düzeyinin azalacağı ifade edilebilir. Diğer yandan hizmetkâr liderliğin diğer boyutları olan; duygusal destek ve iyileştirme, toplumsal değer yaratma, kavramsallaştırma, güçlendirme, çalışanların gelişimi ve başarısına yardım etme ve çalışanları öncelikli tutma boyutlarının duygusal tükenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Toplumsal değerler açısından bakıldığında, etik davranılmadığının algılanması durumunda duygusal tükenmenin artmasının beklenen bir sonuç olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde hizmetkâr liderliğin alt boyutları olan duygusal destek ve iyileştirme ile ahlaki davranmanın duyarsızlaşma üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, yöneticilerin duygusal destek ve iyileştirme ile ahlaki davranışları arttıkça, çalışanların duyarsızlaşma düzeylerinin azalacağı söylenebilir. Bu bulgular, Rude ve Trinity (2003), Rude (2004), Cerit (2008) ve Chi ve Chi (2013) araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Diğer yandan hizmetkar liderliğin alt boyutu olan güçlendirmenin kişisel başarı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu da araştırma bulguları arasında yer

almaktadır. Başka bir ifade ile çalışanlar ne kadar güçlendirilirse, kişisel başarı düzeyleri de o kadar artacaktır. Bu sonuçtan hareketle, çalışanlara sorumluluklar verilmesi ve bu sorumluluklarını yerine getirebilecek düzeyde yetki göçerimi ile kişisel başarı düzeylerinin arttırılabileceği ifade edilebilir.

Turizm sektöründe hizmet kalitesinin algılanmasında, misafirler ile yüz yüze temas halinde olan personelin tutum ve davranışlarının önemi kabulgören bir gerçektir. Toplam Kalite Yönetimi bağlamında dış müşteri tatmininin sağlanabilmesi için öncelikle iç müşteri diğer bir ifade ile çalışan personelin tatmininin sağlanması gerekmektedir. Ancak sektörel uygulamalarda bilinmektedir ki, turizm sektöründeki düzensiz ve uzun çalışma saatleri, mevsimsellik özelliği, ahlaki olmayan tutum ve davranışlar, sorumluluk verilip, bu sorumluluğu yerine getirebilecek düzeyde yetki devredilmemesi gibi uygulamalar çalışan personel üzerinde stres yaratmakta ve sonuçta çalışanların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerini arttırırken, kişisel başarı düzeylerinin azalmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyini azaltmak için; otel işletmelerinde ahlaki kodlar geliştirilmeli ve yöneticiler birer rol modeli olarak ahlaki tutum ve davranışlar açısından çalışanlara örnek olmalıdır. Bunu da söylemleri ile tutarlı davranışlar sergileyerek gösterebilmelidirler. Ayrıca çalışanların algıladıkları yönetici desteğinin artması da tükenme düzeylerinin azalmasına yardımcı olabilecektir.

Diğer yandan sistem yaklaşımı bağlamında ana sistemin başarıya ulaşmasında alt sistemlerin ana sisteme olan katkısı önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede sistemin birer parçası olan çalışanların kişisel başarı düzeyi ne kadar yüksek olursa ana sistemin amacına ulaşması da o kadar yüksek olacaktır. Araştırma bulgularına göre, otel işletmelerinde çalışanların kişisel başarı düzeylerinin artmasında güçlendirme boyutunun pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgudan hareketle, çalışanların inisiyatif kullanma, yetki devri, sorumluluk alma gibi konularda geliştirilmesi, çalışanların başarı düzeylerinin artmasında faydalı olabilecektir.

Sonuç olarak otel işletmelerinde çalışanların hizmetkâr liderlik algılamaları arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri azalırken, kişisel başarı düzeylerinin artacağı ifade edilebilir.

Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel kısıtlayıcısı, araştırmanın Nevşehir ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleriyle sınırlı tutulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, yapılacak olan değerlendirmeler sadece Nevşehir ölçeğinde geçerlidir. Bir bütün olarak turizm sektöründe konuya yönelik bakış açısını görebilmek için farklı boyutlarda ve yiyecek-içecek, ulaştırma ve eğlence gibi turizmin diğer dallarında çalışmalara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Ancak, bölgesel ve sektörel ölçekte yapılacak olan

bu tip çalışmaların bir araya getirilmesiyle genel bir çerçeve ortaya konulabilecektir.

Bu araştırma sonuçları, diğer sektörler örneğinde gerçekleştirilecek çalışmalar için yol gösterici bulgular sunabilir. Bu bulguların diğer sektörlerde geçerli olup olmadığı, söz konusu sektörlerde yapılacak çalışmalar sonucunda ulaşılan bulgularla karşılaştırılması neticesinde görülebilir. Gelecekte bu tür çalışmaların farklı turizm destinasyonlarında, turizmin farklı sektörlerinde, farklı kültürlerde ve farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerde ele alınarak yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca hizmetkar liderlik algılamaları dışındaki tükenmişliği etkileyen diğer öncüller ya da sonuçlar araştırma konusu olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T., Öğüt, A., ve Demirsel, M. T. (2007). Akademik Personelin Mesleki Tükenmişlik Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği. *15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F., 320-327.
- Akman, G., Özkan, C., ve Eriş, H. (2008). Strateji Odaklılık ve Firma Stratejilerinin Firma Performansına Etkisinin Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7 (13), 93-115.
- Akyüz, B. ve Eren M. Ş. (2013). Hizmetkar Liderlik Davranışlarının Eğitim Sektörü Üzerindeki Etkisine Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 191-205.
- Arı, G.S. ve Bal, E.Ç. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi.Yönetim ve Ekonomi, *Celal Bayar Ünivesitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15 (1), 131-148.
- Baytok, A. ve Ergen, F. D., (2013). Hizmetkar Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: İstanbul ve Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 105-132.
- Blake, N. (2000). *Designing Social Research*. First Ed., Oxford, UK: Blackwell Publishers,.
- Budak, G. ve Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 20 (2), 95-108.
- Cerit, Y. (2008). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Hizmet Yönelimli Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Tükenmişliklerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 547-570.
- Chi, J. L. and Chi, G. C. (2013). The Impact of Servant Leadership on Job Burnout Among Employees of a Christian Hospital. *International Journal of Management & Human Resources*, 1 (1), 86.
- Çetinkaya, A. Ş., Kaplan M. ve Öğüt A. (2013), Duygusal Emek ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Rolü. *21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon*

- Kongresi*, Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Kütahya, 30 Mayıs-1 Haziran 2013, 481-483.
- Gülova, A. A., İspirli, D. ve Eryılmaz, İ. (2014). İşkoliklik ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Beyaz Yakalılar Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 25-39.
- Gujarati, D. N. (1999). *Temel Ekonometri* (Çeviren: SENESEN, U.; SENESEN, G.G.), İstanbul: LiteratürYayıncılık.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 4. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Liden, R. C., Wayne, S. J., Zhao, H. and Henderson, D. (2008). Servant Leadership: Development of a Multidimensional Measure and Multi-level Assessment. *The Leadership Quarterly*, 19, 161-177.
- Maslach C., Jackson S. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B. and Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
- Özgener, S. and Iraz, R. (2006). Customer Relationship Management in Small-Medium Enterprises: The Case of Turkish Tourism Industry. *Tourism Management*, 27, 1356-1363.
- Polatçı, S. ve Özyer, K. (2015). Rol Stresörlerinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33 (Spring), 29-40.
- Robson, C. (2002). *Realworld Research*. Second Ed., Oxford: Blackwell Publ.
- Rude, W. (2004). *The Connection Between Servant Leadership and Job Burnout*. A Thesis in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts, Trinity Western University, Canada.
- Rude, W. J. and Trinity, W. (2003). Paradoxical Leadership: The Impact of Servant-Leadership on Burnout of Staff. *Servant Leadership Research Roundtable*, August, 1-9.
- Sanı, F. O. Ü., Çalışkan, S. C., Atan, Ö. ve Yozgat, U. (2013). Öğretim Üyelerinin Hizmetkar Liderlik Davranışları ve Ardılları Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13 (1), 63-82.
- Spears, L. C. (2004). *Practicing Servant-Leadership*. Leader to Leader, Fall, 7-11

**DEVELOPMENT OF TURKISH WELLNESS PHILOSOPHY
AND RECONSIDERATION OF SIFAHANE CONCEPT:
THE CASE OF THE DARUSSIFA OF BAYEZID II¹**

Ph. D. Mehmet Han ERGÜVEN
Kırklareli University, Faculty of Tourism
erguven@klu.edu.tr

Lect. Aysel YILMAZ
Anadolu University, Faculty of Tourism
aysely@anadolu.edu.tr

ABSTRACT

It is observed that darussifa (sifahane, hospital, medical centre²), which had always been one of the most significant medical institutions in Anatolia within the last thousand years, has several characteristics in common with the *Wellness Centre*, which is a common concept in the United States of America (USA). The USA sought for shaping a new lifestyle with the wellness healthcare concept, which has been deliberately developed after the 1960s. In tourism, many different indigenous health philosophies, which have been developed by many different cultures, such as “Traditional Chinese Medicine (TCM)” or “*Ayurveda*”, for thousands of years, began to expand and globalize. Within this context, there are numerous medical centres (sifahane) in Turkey and one of the examples, Darussifa of Bayezid II in Edirne, has been renovated and turned into a museum through renovation of its physical structure. In this study, the authors attempted to discuss the under-recognized concept of music therapy in Darussifa through the case of Darussifa of Bayezid II in Edirne, within the context of developing a “Turkish Wellness Philosophy” for healthcare sector and health tourism concept in Turkey, and they also planned to bring this subject up for discussion.

Keywords: Health tourism, Darussifa, Wellness, Music Therapy, Edirne, Turkey.

¹ This article is developed from the conference abstract named “Development of Turkish Wellness Philosophy and Reconsideration of Sifahane Concept: The Case of the Darussifa of Bayezid II”, which was presented and published in Turkish in the abstract booklet of 15th National Tourism Conference organized by Gazi University.

² Although the actual word is Darussifa, it is commonly used as “sifahane” in Turkish.

TÜRK WELLNESS FELSEFESİNİN OLUŞTURULMASI VE DARÜŞŞİFA KONSEPTİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI ÖRNEĞİ

ÖZET

Anadolu’da son bin yıllık zaman diliminin en önemli sağlık kurumlarından biri olan darüşşifanın (şifahane), günümüzde Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) sıkça rastlanan *Wellness Center* kavramı ile benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. ABD, 1960’lı yıllardan sonra bilinçli olarak geliştirmiş olduğu wellness sağlık anlayışı ile yeni bir yaşam tarzı şekillendirme yoluna gitmiştir. Turizm etkisinde ise “Geleneksel Çin Tıbbı (GÇT)” ya da “*Ayurveda*” gibi farklı birçok kültürün binlerce yıldan beri geliştirdiği yerel sağlık felsefeleri yayılarak küreselleşmeye başlamıştır. Türkiye’de de bu bağlamda pek çok şifahane mevcuttur ve bunlardan biri olan Edirne’deki II. Bayezid Darüşşifası hâlihazırda restore edilmiş ve fiziki yapısı tekrar kültüre kazandırılarak bir müzeye dönüştürülmüştür. Bu çalışmada, henüz yeteri kadar bilinmeyen Darüşşifa’daki müzikle tedavi uygulamaları, Türkiye’nin sağlık sektörü ve sağlık turizmi konsepti için “Türk Wellness Felsefesi” oluşturmak bağlamında Edirne’deki II. Bayezid Darüşşifası örneği üzerinden ele alınmaya çalışılmış ve bu uygulamaların tartışmaya açılması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, Darüşşifa, Wellness, Müzikle Tedavi, Edirne, Türkiye.

1. INTRODUCTION

The medical centres (Sifahane), which has been established within the tradition of charitable foundation in Turkish-Islamic civilization, share similarities with the concept of “*Wellness Centre*” in the USA. With its notion of *wellness* healthcare, the USA created a brand new lifestyle and ensured prevalence of healthy living philosophies, such as “Traditional Chinese Medicine” or “*Ayurveda*”, which have been developed in thousands of years by many different cultures, although they are perceived differently across the continents. These two examples are perceived as holistic lifestyles. Other individual factors, such as Hawaiian massage, Thai massage or hot stone massage, from other cultures are used for a healthy living in other parts of the world. Within this context, we may conclude that many local therapy methods or applications become global in time (Ergüven, 2014).

In this process, the contribution or potential contributions of the regions including Turkey to this wellness trend should be considered. Health tourism is currently divided into three main groups by the Ministry of Health: (1) Medical Tourism (2) Thermal Tourism and (3) Elderly (Geriatrics) and Disabled Tourism. Sifahanes are also included within the context of thermal tourism. Sifahanes may serve as a successful model especially for emerging

health tourism product in terms of rediscovering and reviving Turkish healthcare insight ant to contribute to the development of the contents of health tourism. When the examples of other tourism philosophies in the world are reviewed, it is conceived that sifahane offers a handy but inert resource for our country to create Turkish wellness philosophy. Creating awareness, being authentic and highlighting authenticity in this era become crucial in terms of sustainability, where many tourism products and destinations in market are becoming increasingly standardized. Within this context, it would be appropriate to categorize health tourism, particularly SPA-Wellness tourism, as a type of special interest tourism and to develop and release these products accordingly. So it is necessary to consider that at least one facility is as important as the building, equipment, furnishings and technological infrastructure called *hardware*, or maybe even more important than all of these, and it becomes a crucial factor in customers' decision-making process. Within this context, TCM or Ayurveda should be understood as a life philosophy experienced in its original place, or an alternative or complementary medicine. In this study, the authors tried to give a brief definition of the concept of darussifa. And then the Darussifa of Bayezid II in Edirne is introduced, the music therapy method used in this Darussifa is discussed and conclusions and suggestions are made.

2. PROBLEM

Today, means of transportation are more accessible and more people are travelling for various products of health tourism. The internationally competitive healthcare industry and well-trained professionals also contribute to this development. On the other hand, many tourism destinations improve their images and try to reach new target groups by offering services for healthy living. Bringing in \$ 70 billion in revenue, health tourism justifies these efforts. Turkey also aims to diversify tourism products and increase tourism revenues, and thus, to increase its share by launching new initiatives in health tourism industry. The number of healthcare tourists increases up to 480.000 when operations in healthcare centres are added to the number of healthcare tourist exceeding 300.000 in 2013, and it is aimed to reach around \$ 20 billion health tourism income with 2 million international tourists in 2023 (TÜRSAB-Association of Turkish Travel Agencies- Health Tourism Report, 2016). Therefore, the need for more effective promotional activities and for improvement of competitive environment are emphasized (Çoşan, 2014). Another supportive initiative is that it is aimed to generate \$ 3 billion-revenue by offering service to 1.500.000 international tourists, 600.000 of whom are expected to visit for therapeutic purposes, in 2023 in thermal tourism, which is sub-branch of health tourism (TÜRSAB Health Tourism Report, 2016). More examples may be given, however, the authors believe within this context

that the concept of Darussifa, which is inspired by Turkish-Islamic tradition of the last thousand years in Anatolia, may be reconsidered as an essential factor within the process of becoming a signature brand and improving promotional and competitive activities while creating an internationally-recognized health tourism infrastructure. While healthcare tourists are looking for a physical infrastructure at international standards, they also want to experience a unique and deep-rooted healthcare culture.

In this study, the lack of promotion of darussifas, which have thousands of years of history, and the music therapy method used in darussifas is discussed as the main problem in today's highly-competitive environment among various destinations in health tourism.

3. THE OBJECTIVE OF THE STUDY

When the future of tourism or the tourism of future are analysed, or when the new trends in tourism are discussed, it is observed that the discrepancies, i.e., highly modern or authentic expectations are become prominent. When the healthy living concepts, which are not currently as popular, but have proven successful hundreds of years ago, such as TCM or Ayurveda, are reviewed, it is observed that the concept of Darussifa, which is inspired by Turkish-Islamic tradition, is old and sophisticated enough to answer healthy living demands of modern people. Darussifas are social life centres, which were considered a part of the külliye (Islamic-Ottoman social complex) concept. In this study, it is aimed and planned to discuss the rarely-known music therapy practices in Darussifa through the case of the Darussifa of Bayezid II within the context of developing "Turkish Wellness Philosophy" for healthcare industry and health tourism concept in Turkey.

4. SCOPE OF THE STUDY

While it is aimed with this study to contribute to the development of Turkish health tourism, it may also be stated that this study will also be a corporate social responsibility work in terms of investigation, promotion and reconsideration of Darussifa of Bayezid II in Edirne, which was selected because one of the researchers work at a university located in Thrace. Within this context, Sifahanes are discussed in this study in general terms, however, Darussifa of Bayezid II located in Edirne is the object of this study.

5. METHOD

Darussifa of Bayezid II was visited three different times and examined in terms of its architecture, landscape and areas of application; the literature was reviewed starting from the information signs, brochures, etc., and Enver

Şengül's (2008) *Music Therapy within the History of Culture and Darussifa of Edirne Sultan Bayezid II* was utilized and Ratip Kazancıgil's (1994) *The First Faculty of Medicine in Edirne: Külliye of Sultan Bayezid II* was regarded as a guideline. This current study was prepared in accordance with the secondary literature. Empirical studies are considered to be carried out in further studies by developing through the feedbacks and criticisms received.

6. DARUSSİFAS

The institutions, which were established within the tradition of charitable foundation in Turkish-Islamic Civilization, especially in Seljuk and Ottoman Empires, where the patients were treated free of charge regardless of who they were, and where practice- and observation-based medical sciences education, are called "Darussifa". The word darussifa is derived from the Arabic word Dar al-Shifa, which is a combination of the words "dar" (door, house, place, location) and "şifa" (treatment, healing), and it means "door of health" or "house of health" and also used as "sifahane" in Turkish. As in the case of Amasya Darussifa, it is observed that the word "Bîmarhâne" is also used instead of darussifa in some resources. When we examine the etymology of the word, it is observed that bimarhane is also used as "bimaristan", and this Persian word is derived from the combination of *bimar* (patient) and the suffix *-istan*, which is used for creating place names. The name *maristan*, which is colloquially used for "asylum", is also commonly used. The Central Asian Turks used *darülmerza* instead of bimaristan; the Seljuk used *darülafiye* and *darüşşifa*; and the Ottomans used *darüssıhha*, *şifahane*, *Bimarhane* ve *tumarhane* together with *darüşşifa* (Kemaloğlu, 2014).

The Turkish emperors had the first examples of darussifas built in Syria and Egypt. The darussifas began to appear in Anatolia after 17th century. The darussifas in the Ottoman period were built as foundations and funded by the royal family, administrators or other notable people. It is observed that many goods and other sources of income were devoted in order to provide a sustainable service. Darussifas were institutions with reliable, trustworthy and well-qualified personnel (Kemaloğlu, 2014). Foundation certificate-charters of darussifas were regulated on the basis of Islamic Laws (Sharia), and the matters, such as the purposes of establishment, sources of income, the physicians and other personnel, their manners of work, income distribution and supervision, and administration, were determined down to the last detail. While many of those institutions offered healthcare services, there were also other institutions offering medical education (*medresetü'l etıbbı*) in additional buildings. Nine recognized Darussifas in the Ottoman Empire are given in Table 1.

Table 1: Darussifas of the Ottoman Empire (According to their dates of built)

Province	Name of the Darussifa ³	Date of Built
Bursa	Yıldırım Bayezid Darussifa	1399/1400
Istanbul	Fatih Sultan Mehmet Darussifa	1470
Edirne	Sultan II. Bayezid Darussifa	1484-1488
Manisa	Hafsa Sultan Darussifa	1539
Istanbul	Haseki Hürrem Sultan Darussifa	1550
Istanbul	Süleymaniye Darussifa	1553-1559
Istanbul	Atik Valide Darussifa	1582
Istanbul (Üsküdar)	Nurbanu Valide Sultan Darussifa	1583
Istanbul	Sultan II. Ahmet Darussifa	1609-1617

Resource: Şengül, 2008, p. 125.

As it will be explained further, darussifas offered a treatment concept ahead of their time by using odours, water and music as treatment instruments. Since music therapy emerges as a significant factor in developing Turkish wellness philosophy within this context, the darussifas that offered music therapy in Turkish-Islamic Civilization are listed in Table 2.

Table 2: Darussifas in Turkish-Islamic Civilization that Offered Music Therapy (According to their dates of built)

Province	Name of the Darussifa	Date of Built
Damascus	Nureddin Zengi Darussifa	1154
Kayseri	Gevher Nesibe Darussifa	1205-1206
Sivas	Divriği Ulu Camii ve Darussifa	1228-1229
Amasya	Amasya Darussifa	1308-1309
Istanbul	Fatih Sultan Mehmet Darussifa	1470
Istanbul	Enderun Hospital (In Topkapı Palace)	1478
Edirne	Medical Madrasah and Darussifa of Bayezid II	1488
Istanbul	Medical Madrasah and Darussifa of Süleymaniye	1557

Resource: Şengül, 2008.

³The darussifas in Ottoman period were named after their donators.

6.1. Darussifa of Bayezid II

Külliye of Bayezid II, which was designed and built by mimar Hayreddin (Hayreddin the architect) (Şengül, 2008) by order of Bayezid II on a green field on the bank of Tunca River in 1488, became prominent with its architecture and it was one of the most significant health, social, cultural, educational and religious institutions; the külliye featured the following: “1. Mosque, 2. Darussifa (Hospital), 3. Madrasah, 4. Tabhane (guesthouse), 5. Imaret (kitchen, soup kitchen, cellar), 6. Double Turkish Bath, 7. Mill, 8. Bridge, 9. Water Wheel, 10. Mehterhane (Janissary House) and Primary School, 11. Muvakkithane (the place to determine the time for ezan). The double Turkish bath, mill, water wheel, mehterhane and primary school were demolished and disappeared. The double Turkish bath, mill and water wheel were somehow located, but there are no information or documents on the location of mehterhane and primary school” (Şengül and Bilar, 2007, p. 24; Şengül, 2008, p. 94). Trakya University has taken over these sections from the General Directorate of Foundations in 1984, and turned Darussifa section into a Health Museum and opened the museum in April 23, 1997. 210,524 people visited the museum in year 2013 (Trakya University Complex of Sultan Bayezid II Health Museum, 2017).

While more attention was paid to the mosque in previously built külliyes in the Ottoman Empire, it is observed in this külliye that the authorities focused more on darussifa (hospital) and the madrasah right next to it, which was, according to Evliya Çelebi, allocated for medical education. According to Terzioğlu (1998), it is observed that unlike four-iwan and biaxial plans of the hospitals in the Seljuk and the Ottoman Empires, which looked like a madrasah, the hospital functions and the central system was emphasized for the first time. The hospital in this külliye consisted of “a hexagonal main building, which was covered with one large and twelve small domes, an asylum, which was grouped around the nearby inner yard, and which consisted of six room for offensive mentally ill patients, conjoined around the large yard and the section, which was probably used as polyclinic and administrative building, a kitchen and a laundry room. In this last section, there was also a room, where the restrooms are located and which served as a passage to the medical school” (Terzioğlu, 1998, p. 163-178).

The madrasah section of Darussifa of Bayezid II began to offer service in 1488 and offer medical education under the name of “Altmışlık Medrese”. In the first couple of years, the madrasah had 18 students. The teachers were paid 60 akçe (coins), and the students were paid two coins each as a scholarship after their needs were met. The physicians in sifahane were paid 30 akçe (Karamanlıoğlu, Kazancıgil, Karlıkaya, Gökçe, Şengül, Bilar, 2012, p. 8). Evliya Çelebi, who visited Edirne in 1682, wrote the following statements in his travel book about darussifa:

“There is Medresetü’l Etibba in külliye and there are students in its rooms; as if they form a combination of Plato, Hippocrates, Socrates, Philosopher, Restatalis, Calinus, Pythagoras and Aristotle; they have intelligent and experienced physicians and skilled surgeons. According to the hadith: “Science is two, the science of bodies and the science of religions”, they dispense medicines and administer treatments to find a cure for peoples’ illnesses. Words cannot express, pens cannot describe that dar-ı şifa (darussifa), but let us try to describe it as best as we can” (Kahraman and Dağlı, 2010, p. 608).

Both interior and exterior architecture were emphasized in construction of darussifa. In his Book of Travels, Evliya Çelebi described those and the characteristics that distinguish darussifa clearly as healthcare centre with the services offered in those places:

“[...] Each room has two windows. One window overlooks woods, and the gardens of roses, hyacinths, and spring flowers. The other window overlooks the fountain and shadirvan of the large pool in the middle of the dome. [...] In some rooms, they light up the fireplace in winter time for some patients, and spread feather mattresses and the patients lay down, moan and whine on quilts and silky pillows” (Kahraman and Dağlı, 2010, p. 608).

In spring, they pick daffodils (sim ü zerrin), swan flowers, müşk-i rumi, jasmynes, roses (gül-i nesrin), gillyflowers, dianthus, basil, tulips, violets, redbuds, peonies, amaryllis, hyacinths, cyclamens and saffron from the flower garden and give them to the patients. [...] The hunters hunt all sorts of birds, such as partridges, francolins, pheasants, pigeons, turtledoves, geese, ducks and nightingales, and the physicians give orders to the kitchen personnel to cook them as they wish in Keykavus kitchen, and give those meals to the patients three times a day, every day and every night. And the paste workshop is open two days a week. Various types of paste are distributed as medicine to any ill people in Edirne (Kahraman and Dağlı, 2010, p. 610).

6.2. Darussifa and Music Therapy

People have been searching for cures for various illnesses for thousands of years. Music has been regarded as a therapeutic instrument due to its exhilarating, comforting and soothing nature. The music therapy method, which was initiated by significant physicians of the Islamic history and culture, such as Razi, Farabi and Avicenna (Ibn-i Sina), was improved by the scholars of the Anatolian Seljuk and the Ottoman Empires and implemented

successfully until the 18th century (Şengül and Bilar, 2007, p. 32). Music therapy was also reflected on the architecture of darussifas. For instance, the “sifahane” section, which was known as the inpatient treatment section of the Darussifa of Bayezid II, had excellent acoustics. This section was planned centrally and the stage for music was on the most overarching location within the building.

While considering the therapeutic effects of music, the relaxing “sound of water” was also taken into account as a therapeutic element, and within this context, a fountain was placed in the middle of sifahane, under the main dome (Terzioğlu, 1998). It is stated that the purpose of this fountain pool was to create a peaceful environment suitable for treatment (Şengül, 2008, p. 141). In sifahane section, which had excellent acoustics, it may be considered that music, and the sound and vision of water contributed to the treatment process of the patients.

The details of music therapy may be found in “T’adil-ül Emzice”, the work of Şuuri Hasan Efendi (death: 1639), one of the poet physicians of the Ottoman Empire. Şuuri Hasan Efendi indicated the relevance of illnesses with 11 different modes of music, and emphasized that for instance, Isfahan Mode was mentally alerting, brain boosting and evocative.

Evliya Çelebi mentioned music therapy in Darussifa of Bayezid II in his travel book and took the following notes:

“[...] Because according to the old physicians, a beautiful face, running water, beautiful voice, and entertainment unburden one’s heart and eliminate woe and sorrow.

[...] the donator Bayezid Khan appointed ten singers and three instrument players, such as Gulam Şadi, a flute player, a violinist, a musikari, a dulcimer player, a dancer, and a lute player to heal and provide a cure for the illnesses, and to heal the souls of the people who suffer mental illnesses, they would visit three times a week and play for the ill. They still continue to play [...] By the order of hayy and mighty Allah, many of them enjoy the sound of the saz (a string instrument).

Rast, neva, düğah, segah, çargah and suznak are the modes in music, but if you decide to play rast from zengüle mode and buselik mode that would regenerate a person. Each mode and melody heals the soul. The sound of Kös-i hakani, tablbaz and the drums is formidable, and even the mentally ill patients listen to it and relax” (Kahraman and Dağlı, 2010, p. 609-610).

This Darussifa was transformed into a Health Museum with the approval of the Ministry of Culture in 11.04.1997 (Şengül and Bilar, 2007, p. 52) and it reflects the hospital environment of the era, and the music modes,

which are known to be played for treatment, are constantly played in the background. According to Şengül, during a research conducted by the museum officers on May 2007, the visitors stated that they felt mentally relaxed and comforted by the music played inside Darussifa. Throughout this research, 100 people were interviewed face-to-face and asked whether the music played inside the museum soothed them, and 92 of those people stated that they were extremely relieved by the music. In addition, it was observed that the mentally challenged patients from Uzunköprü Rehabilitation Centre, who were brought to visit Darussifa twice, were impressed by the music and they did not want to leave that place (Şengül, 2008). Kazancıgil also takes the opinions of Evliya Çelebi into account and emphasizes that the human spirit relaxes, indulges, improves and finds peace when exposed to a beautiful voice, odour, or colour that suits his taste (Kazancıgil, 1994, p. 473).

7. CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Due to the ever-spreading and rapidly-changing healthcare insight, number of wellness centres rapidly increases in North America. In consideration of these developments, the North American or Northern European physicians, who prefer to specialize on Acupuncture, Ayurveda, etc., are now trying to combine modern medicine and alternative medicine.

The treatment methods, which were viewed as “alternative medicine” until recently, are now considered “complementary medicine”. This is because the modern medicine started off from the philosophy of repairing/fixing, but complementary medicine adopts a holistic healthcare insight together with the individual and the environment (ecological and social). Within this context, the practices in Sifahanes may be investigated by the self-proclaimed experts and reconsidered as soon as possible. With comprehensive interdisciplinary studies, the concept of sifahane may be turned into a significant factor for tourism brand and image of Turkey for tourism, particularly in health tourism.

The Turkish wellness philosophy may be developed by considering, improving and adapting many other factors along with the aforementioned components, and thus, Turkey would have a sustainable way to remain in health tourism market. In this sense, North America, where the wellness concept originates, may be influenced by the practices in Anatolia. Within this context, further studies may be conducted to appear on international literature, and thus, the concept of sifahane and its treatment methods may be promoted. Progress depends on proper and detailed research on treatment methods in Turkish culture, and on ideal promotion and marketing activities.

Aiming to become an international health tourism destination, Turkey may reconsider and adapt darussifa concept within this context. This may also be regarded as renaissance of darussifa concept. Darussifa(s) may both be

examined as a holistic concept, and each component of darussifa, for instance, the architecture, music, nutrition, etc., may be studied individually.

While the brand image of Turkey as a tourism destination will be reinforced by reviving the treatment methods that were proven successful in the past and that reflect the colour, odour, rhythm and sound of Anatolia, the quality of life of the local people will also be increased.

Reconsideration and adaptation of treatment methods in darussifa, which have never been discussed in tourism literature, will definitely contribute to health tourism in Turkey. This study may lead the way for promotion of these treatment methods and to get a chance to appear in literature. Other darussifas in Anatolia and the different treatment methods implemented in those darussifas should be studied and these studies should appear in international literature.

REFERENCES

- Çoşan, Burak, *Sağlık turizmi fırsatı kaçmasın*. Retrieved August 11, 2014 from the <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26975167.asp>.
- Ergüven, Mehmet Han, *Wellness Center ve II. Bayezid Şifahanesi*. Retrieved August 12, 2014 from the <http://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=74522>
- Kahraman, S. A. and Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne*. (Ed. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı) *Second Edition*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karamanlıoğlu, B., Kazancıgil, R., Karlıkaya, E., Gökçe, N., Şengül, E., Bilar, E. (2012). *Tıp Medresesi. Medresetü'l Etibba. Medical School*. İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Kazancıgil, R. (1994). Edirne'nin İlk Tıp Fakültesi. Sultan II. Bayezid Külliyesi, Retrieved August 11, 2014 from the <http://www.balkanmedicaljournal.org/sayilar/53/buyuk/641.pdf>
- Kemaloğlu, M., XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar, *Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, Ocak – Haziran 2014/1,s.289-301.
- Şengül, E. (2008). *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Trakya University Complex of Sultan Bayezid II Health Museum, *Our Visitors*, Retrieved May 30, 2017, <http://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/ziyaretcilerimiz#.WTEp5Gjyhdh>.
- Terzioğlu, A. (1998). *İslam Ansiklopedisi Bimarhane Maddesi*, Retrieved August 1, 2014 from the <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c06/c060133.pdf>
- TÜRSAB Health Tourism Report, *Türkiye Kalbi Yarı Fiyatına Onarıyor!*, Retrieved September 24, 2016 from the http://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf.

**TMS 36; VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ STANDARDI'NIN
GENEL İLKELERİ VE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ
BİLGİ DÜZEYLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA**

Yrd. Doç. Dr. İncilay ERDURU
Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
savasincilay@gmail.com

Prof. Dr. Ali DERAN
Mersin Üniversitesi, Tarsus Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu
alideran@gmail.com

ÖZET

Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları'nın en önemli amaçlarından biri finansal tablolarda sunulan bilgilerin ihtiyaca ve gerçeğe uygun niteliğe sahip olmasını sağlamaktır. Bu kapsamda her raporlama döneminde yapılması gereken işlemlerden biri; işletme aktifinde kayıtlı bulunan varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının tespiti ve bu durumun finansal tablolara yansıtılmasıdır. TMS 36 işletmelerin aktifinde kayıtlı olan varlıkların defter değerlerinin, geri kazanılabilir değerlerinden daha büyük bir tutar ile raporlanmamasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmanın kavramsal ve uygulamaya yönelik olmak üzere iki amacı bulunmaktadır. TMS 36 Standardı'nın temel ilkelerini açıklamak bu çalışmanın kavramsal amacını oluştururken; Gaziantep ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren meslek mensuplarının söz konusu standart hakkındaki bilgi düzeylerinin ve bu bilgi düzeylerinin meslek mensuplarının yaşlarına, deneyimlerine ve unvanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek de çalışmanın uygulamaya yönelik amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçları paralelinde yapılan analiz sonuçlarına göre, meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'na ilişkin bilgi düzeylerinin yaşlarına, deneyimlerine ve unvanlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlıklarda Değer Düşüklüğü, TMS 36, Muhasebe Meslek Mensubu.

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M49.

**TAS 36; GENERAL PRINCIPLES OF IMPAIRMENT OF ASSETS
STANDARD AND INVESTIGATION FOR DETERMINING THE
KNOWLEDGE LEVEL OF MEMBERS OF ACCOUNTING
PROFESSIONS**

ABSTRACT

One of the most important aims of Turkish financial reporting standarts is to provide the knowledge presented in raports to be available to reality and needs. In this context one of the needed operation in reporting term is the determination of value decrease in registered assets of company's actives and the reflection of this condition

to the financial tables. TAS 36 is prepared to provide to raport the carrying value greater amount than recoverable values of companies. This study has two aims as theoretical and practical aims. To explain the basics of TAS 36 standards is theoretical aim of this study. The practical aim of this study is to determine the knowledge levels of members of accounting profession that work independently in Gaziantep about these standarts and to determine if these knowledge levels differs according to ages, experience and apellations of members of accounting profession According to the analysis results parallel to the aims of study it is determined that the knowledge levels of members of accounting profession about TAS 36 Standards depends on the ages experiences and apellations of them.

Keywords: Impairment of Assets, TAS 36, Members of Accounting Professions

JEL Classification: M40, M41, M49.

1. GİRİŞ

Varlıklarda değer düşüklüğüne ilişkin 36 nolu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 36) işletme aktifinde kayıtlı bulunan varlıkların ne zaman değer düşüklüğü testine tabi tutulması gerektiğini, geri kazanılabilir değer nasıl belirleneceğini, değer düşüklüğü olması durumunda; bu değer düşüklüğünün finansal tablolara nasıl yansıtılacağını ve finansal tablolarda ne gibi açıklamalar yapılması gerektiğini açıklayan bir standarttır. TMS 36 işletmelerin aktifinde kayıtlı olan varlıkların defter değerlerinin, geri kazanılabilir değerlerinden daha büyük bir tutar ile raporlanmamasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu standart TFRS 3 İşletme Birleşmeleri, TMS 16 Maddi Duran Varlıklar, TMS 17 Kiralama İşlemleri, TMS 27 Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar, TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar, TMS 31 İş Ortaklıklarındaki Paylar, TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar ve TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standart'larında açıklanan olay ve varlıklarla ilgilidir.

Standarda göre bir varlığın defter değeri, geri kazanılabilir değerini aşması durumunda söz konusu varlık değer düşüklüğüne uğramış demektir. Böyle bir durumda varlığın defter değeri ile geri kazanılabilir değer arasındaki fark tutarı kadar bir değer düşüklüğü zararı ortaya çıkar. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararı dışındaki değer düşüklüğü zararları, ilişkili varlıkların geri kazanılabilir değerlerine ilişkin gelecekteki tahminlere göre iptal edilebilir veya daha da artırabilir.

Bu çalışmada TMS 36'ya ilişkin olarak yukarıda belirtilen temel ilkeler incelenerek açıklanmıştır. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 hakkındaki bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik olarak Gaziantep ilinde muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir anket uygulanmıştır. Bu açıklamalar kapsamında çalışmanın amacı TMS 36'nın temel ilkelerini açıklayarak, uygulayıcılara yardımcı olmak ve muhasebe meslek

mensuplarının bu standarda ilişkin bilgi düzeylerini ölçmek suretiyle muhasebe literatürüne katkı sağlamaktır.

2. TMS 36 VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ STANDARDI'NIN TEMEL İLKELERİ

2.1. Standardın Amacı

36 nolu Türkiye Muhasebe Standardı; TMS 36, varlıklarda değer düşüklüğü konusunu ele alan Türkiye Muhasebe Standardı'dır. Bu standardın amacı, finansal tablolarda varlıkların yerine konulabilir değerinden daha yüksek olarak gösterilmesini önlemek ve yerine konulabilir değerlerin hesaplanmasına ilişkin genel ilkeleri belirlemektir. Bir varlığın defter değerinin; kullanımı ya da satışı ile geri kazanılacak tutarından fazla olması durumunda, ilgili varlık geri kazanılabilir tutarından daha yüksek bir tutardan izlenir. Eğer durum bu şekilde ise varlık değer düşüklüğüne uğramıştır ve Standart, işletmenin değer düşüklüğü zararını muhasebeleştirilmesini gerektirir. Standart ayrıca, bir işletmenin değer düşüklüğü zararını ne zaman iptal etmesi gerektiği ile kamuoyuna yapılması gereken açıklamaları da düzenlemiştir (TMS 36, Paragraf 1).

2.2. Standardın Kapsamı

Bu Standart, Tablo 1'de gösterilen varlıklar hariç olmak üzere, her türlü varlığa ilişkin değer düşüklüğünün muhasebeleştirilmesinde uygulanır.

Tablo 1. TMS 36 Standardı'nın Kapsamı

TMS 36 Kapsamında Olanlar	TMS 36 Kapsamında Olmayanlar
• TMS 16 Standardı kapsamındaki maddi duran varlıklar • TMS 38 Standardı kapsamındaki maddi olmayan duran varlıklar • Şerefiye • TMS 40 Standardı kapsamında maliyet değeri yöntemiyle değerlendirilen yatırım amaçlı gayrimenkuller • TMS 41 Standardı kapsamında maliyet değeri yöntemi ile değerlemeye tabi tutulan canlı varlıklar • TMS 27 Standardı'nda tanımlanan bağlı ortaklıklar • TMS 28 Standardı'nda tanımlanan iştirakler • TMS 31 Standardı'nda tanımlanan iş ortaklıkları	• Stoklar • İnşaat sözleşmelerinden kaynaklanan varlıklar • Ertelenmiş vergi varlıkları • Çalışanlara sağlanan faydalardan kaynaklanan varlıklar • TMS 39 kapsamındaki finansal varlıklar • Gerçeğe uygun değerle ölçülen yatırım amaçlı gayrimenkuller • Gerçeğe uygun değerden satış maliyetleri düşülmek suretiyle ölçülen tarımsal faaliyetlere ilişkin canlı varlıklar • Ertelenen edinme maliyetleri ve TFRS 4 Standardı kapsamında olan sigorta poliçelerindeki sigortacının sözleşmeden doğan haklarından kaynaklanan maddi olmayan duran varlıklar ve-

	• TFRS 5 Standardı çerçevesinde satış amaçlı elde tutulan olarak sınıflandırılan maddi duran varlıklar (veya elden çıkarılacak varlık grupları).

Kaynak: Kamu Gözetim Kurumu, 36 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı, Paragraf 2-5.

Bu açıklamalar ışığında TMS 36'nın, TMS 16 kapsamında değerlendirilen arazi ve arsalar, binalar, tesis, makine ve cihazlar ile şerefiye dâhil olmak üzere maddi olmayan duran varlıklar, maliyet modeli ile değerlemeye tabi tutulan gayrimenkuller, bağlı ortaklık, iştirak ve iş ortaklığındaki yatırımlara uygulanması gerektiğini ifade etmek mümkündür.

TMS 36, değer düşüklüğü testi ne zaman yapılır, finansal tablolara nasıl yansıtılır, bir varlığın geri kazanılabilir tutarı nasıl hesaplanır, nakit yaratan birimler ve şerefiyenin değer düşüklüğü testi, işletme, bir değer düşüklüğü zararını ne zaman iptal etmelidir ve bir iptal işlemi nasıl hesaplanmalıdır? gibi hususlarla, bu hususlara ilişkin açıklama ilkelerini belirlemiştir.

2.3. Değer Düşüklüğüne Uğramış Olması Muhtemel Bir Varlığın Belirlenmesi

Bir varlığın değeri kaza, bozulma veya kırılma gibi herhangi bir nedenle bir daha tam kapasite ile kullanılmayacak şekilde hasar görmesi veya varlığın ait olduğu piyasada meydana gelen fiyat düşüşü nedeniyle azalabilir. Bu anlamda değer düşüklüğü; bir varlığın veya nakit yaratan birimin defter değerinin geri kazanılabilir tutarı aşan kısmını ifade etmektedir (TMS 16, Paragraf 6). Geri kazanılabilir tutar ise varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinden büyük olanıdır (TMS 16, Paragraf 6). Satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri belirlemenin mümkün olmadığı durumlarda işletme, varlığın kullanım değerini geri kazanılabilir tutar olarak kullanabilir (Ayçiçek, 2011:124).

TMS 36, her bilanço döneminde bir varlığın değer düşüklüğüne uğramış olup olmadığına ilişkin bir göstergenin (belirtinin) var olup olmadığının değerlendirmesinin yapılmasını gerektirmektedir. Değer düşüklüğüne ilişkin bir belirti var ise işletmenin mutlaka, söz konusu varlığın geri kazanılabilir değerini belirlemesi gerekmektedir (TMS 36, Paragraf 9). Hemen belirtmek gerekir ki standartta değer düşüklüğü olabileceğini gösteren herhangi bir belirtinin bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi ile değer düşüklüğü testinin uygulanması arasında önemli bir ayırım bulunmaktadır (Dursun, 2007: 38). Herhangi bir değer düşüklüğü belirtisinin olup olmadığına bakmaksızın, işletmenin aşağıda belirtilen işlemleri gerçekleştirmesi gerekmektedir (TMS 36, Paragraf 10):

i- Sınırsız yararlı ömre sahip veya henüz kullanımda olmayan bir maddi olmayan duran varlığın, defter değerini geri kazanılabilir tutarı ile karşılaştırmak suretiyle, değer düşüklüğü açısından yıllık olarak test etmelidir

ii- Şirket birleşmesi sürecinde sağlanan şerefiyenin değer düşüklüğü açısından yıllık olarak test edilmesi gerekir.

Maddi olmayan bir duran varlığın gelecekte defter değerini karşılamaya yetecek tutarda ekonomik yarar sağlama olanağı, varlığın kullanımda olmasından önce kullanımda olması sonrasına göre daha belirsizdir. Bu nedenle TMS 36, işletmenin henüz kullanımda olmayan maddi olmayan duran varlığının defter değerini, değer düşüklüğünün tespiti açısından en azından yılda bir defa teste tabi tutmasını gerektirir (TMS 36, Paragraf 11).

2.3.1. Muhtemel Değer Düşüklüğü Belirtileri

İşletmeler her hesap dönemi sonunda elinde bulundurdukları varlıkların değer düşüklüğüne uğrayıp uğramadığını belirlemek zorundadır. Eğer varlıklarda bir değer düşüklüğü söz konusu ise işletme varlığın defter değerini gerçeğe uygun değerine indirmelidir. İşletmeler için varlıkların değer düşüklüğüne uğrayabileceğine dair bazı belirtiler söz konusudur (Şahin, 2010: 93). İşletme, varlığın değer düşüklüğüne uğramış olabileceğini gösteren herhangi bir belirtinin olup olmadığına karar verirken, işletme dışı bilgi kaynakları ile işletme içi bilgi kaynaklarına başvurulmalıdır (TMS 36, Paragraf 12). Bu kaynaklar, kesin ve bağlayıcı değildir. İşletmeler, varlığın değer düşüklüğüne uğramış olabileceğine ilişkin sektöre özgü veya işletmeye özgü değer düşüklüğüne işaret eden diğer belirtileri kullanmaları mümkündür. Hatta bu tür belirtileri kullanmalarında fayda bulunmaktadır. Çünkü piyasa getiri oranı gibi genel nitelikli belirtiler zaman içinde arzu edilenden daha az hassas olabilmektedir. TMS 36'nın uygulaması konusunda deneyim kazandııkça, sektörlere özgü daha spesifik belirtiler ortaya çıkacaktır (Dursun, 2007: 39). Standartta yer alan varlıklarda değer düşüklüğü olabileceğine ilişkin işletme dışı ve işletme içi bilgi kaynakları Tablo 2'de açıklandığı gibidir.

Tablo 2. İşletme Dışı ve İşletme İçi Bilgi Kaynakları

İşletme Dışı Bilgi Kaynakları	İşletme İçi Bilgi Kaynakları
• Varlığın piyasa fiyatının, değişik faktörlerin etkisi ile olması gerekenden çok daha fazla azalmış olması, • İşletmenin ticari çevresinde veya varlığın tahsis edildiği piyasada işletme üzerinde olumsuz etkisi olan önemli	• Varlığın fiziksel hasara uğradığı veya değer yitirdiğine ilişkin kanıt bulunması, • İşletmede, varlığın kullanım yöntemini etkileyecek, önemli olumsuz değişikliklerin olmuş

değişikliklerin gerçekleşmiş olması veya yakın gelecekte gerçekleşmesinin bekleniyor olması, • Dönem içerisinde, faiz oranları veya diğer yatırım kârlılığı ile ilgili piyasa oranları artmış olup, iskonto oranını önemli ölçüde etkilemesi ve bu durumun varlığın geri kazanılabilir tutarını büyük ölçüde azaltmasının muhtemel olması, • Net varlıklarının defter değerinin söz konusu varlıkların piyasa değerlerinden daha fazla olması durumlarıdır.	veya yakın gelecekte olmasının bekleniyor olması, • İşletme içi raporlamada, varlığın ekonomik performansının beklenenden daha kötü olduğu veya olacağına ilişkin kanıtların var olması durumlarıdır.

Kaynak: Kamu Gözetim Kurumu, 36 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı, Paragraf 12.

Varlık için değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirilmemiş bile olsa, varlığın değer düşüklüğüne uğramış olabileceğine ilişkin bir belirti bulunması; söz konusu varlığın geriye kalan yararlı ömrünün, amortisman (itfa) yönteminin ve kalıntı değerinin bu Standarda göre gözden geçirilmesi ve düzeltilmesine gerek olduğunu gösterebilir (TMS 36, Paragraf 17).

Varlıklarda değer düşüklüğü uygulaması ekonomik, ticari, çevresel, teknolojik veya fiziksel birtakım faktörler nedeniyle varlıkların defter değerlerinin beklenenden çok daha fazla düşebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımına göre; yukarıda belirtilen faktörler nedeniyle varlıkların defter değeri gerçek değerlerinden önemli ölçüde uzaklaşabilir. Varlıkların gerçeğe yakın, bir başka ifadeyle gerçeğe uygun değerleri ile finansal tablolarda gösterilmesi için değer düşüklüğü testine tabi tutulması gerekir. Hemen belirtmek gerekir ki daha önce yeniden değerlendirilmiş bir varlığın da defter değeri, geri kazanılabilir değer altına düşebilir.

Yeniden değerlendirilmiş bir varlıkta değer düşüklüğü olabileceğinin tespiti, gerçeğe uygun değer tespiti için kullanılan ilkeler doğrultusunda yapılır. Buna göre (Siphai ve Öğüz, 2010: 255'ten alıntıyla; Gücenme ve Arsoy, 2005: 7):

i- Varlığın gerçeğe uygun değeri piyasa değeri ise gerçeğe uygun değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri (net satış fiyatı) arasındaki fark, varlığı elden çıkartırken oluşacak maliyetlerdir. Elden çıkarma maliyeti, finansman maliyeti ve vergi gideri dışında bir varlığın elden çıkarılması ile doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetleri ifade etmektedir.

ii- Varlığın gerçeğe uygun değeri piyasa değerinden farklı bir esasa dayanılarak belirleniyorsa, varlığın yeniden değerlendirilmiş değeri diğer bir ifade ile gerçeğe uygun değeri geri kazanılabilir tutarından büyük ya da küçük olabilir.

2.3.2. *Yıllık Değer Düşüklüğü Testlerinin Gerekliliği*

İşletme, herhangi bir değer düşüklüğü belirtisinin bulunup bulunmadığına bakmadan, aşağıdaki varlıkları her yıl değer düşüklüğü testine tabi tutmalıdır (TMS 36, Paragraf 10).

- i- Sınırsız yararlı ömre sahip veya henüz kullanımda olmayan bir maddi olmayan duran varlığın, defter değerini geri kazanılabilir tutarı ile karşılaştırmak suretiyle,
- ii- Henüz işletme tarafından kullanılmayan maddi olmayan duran varlık,
- iii- Şirket birleşmesi sırasında edinilen şerefiye.

İşletmelerin değer düşüklüğü testini yıl sonlarında yapmaları zorunlu değildir. Bu durum bilanço döneminin öncesinde meydana gelmiş ise o zaman söz konusu test o tarihte yapılacaktır. Ancak gerek tespitin yapıldığı dönem sonunda ve gerekse her yıl sonunda bu değer düşüklüğünün devam edip etmediğini işletmenin araştırıp, duruma göre hesaplarda gerekli ayarlamaları yapması gerekir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2012: 535). Ancak, şerefiyenin bir kısmının veya tamamının, cari yıllık dönemde gerçekleşen bir işletme birleşmesinde elde edilen nakit yaratan bir birime dağıtılmış olması durumunda, söz konusu birim cari yıllık dönemin bitiminden önce değer düşüklüğü testine tabi tutulur (TMS 36, Paragraf 96).

Sınırsız yararlı ömre sahip bir maddi olmayan duran varlığın defter değerinin geri kazanılabilir tutarı ile karşılaştırılarak değer düşüklüğü açısından test edilmesini gerektirir. Ancak, bir önceki dönemde böyle bir varlığın geri kazanılabilir tutarı için yapılan en güncel detay hesaplama, TMS 36 Paragraf 24'te belirtilen koşullar sağlanması durumunda, cari dönemde varlığın değer düşüklüğünü test etmek için kullanılabilir (TMS 36, Paragraf 24).

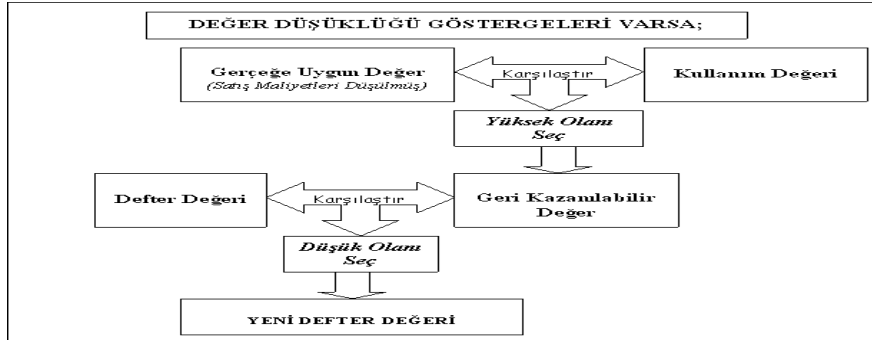
2.4. *Geri Kazanılabilir Tutarın Ölçülmesi*

TMS 36 Paragraf 18'de geri kazanılabilir tutar; bir varlığın veya nakit yaratan birimin satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinden büyük olanı olarak tanımlanmıştır. Varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinin her ikisini birden belirlemek her zaman gerekli değildir (TMS 36, Paragraf 19). Anılan tutarlardan herhangi birinin ilgili varlığın defter değerini aşması durumunda, söz konusu varlık değer düşüklüğüne uğramıştır ve diğer tutarı tahmin etmeye gerek yoktur. Bir varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir şekilde belirlenememesi durumunda, varlığın kullanım değeri geri kazanılabilir değer olarak kabul edilebilir (TMS 36, Paragraf 20).

Bazı durumlarda, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer geri kazanılabilir tutar olarak kullanılabilir. Söz konusu durum, çoğu zaman satış amaçlı elde tutulan varlıklar için geçerlidir. Çünkü satış amaçlı elde tutulan bir varlığın elden çıkarılma tarihine kadar kullanımından kaynaklanan nakit akışları muhtemelen önemsiz bir düzeyde olacağından; kullanım değerinin esas olarak, ilgili varlığın elden çıkarılmasından kaynaklanan net nakit tahsilatlardan oluşacak olmasından kaynaklanmaktadır (TMS 36, Paragraf 21).

Bazı durumlarda, tahminler, ortalamalar ve kısa yoldan yapılan hesaplamalar, bu Standartta satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer veya kullanım değerinin belirlenmesinde gösterilen detay hesaplamalara makul yakınlıkta sonuçlar sağlayabilir (TMS 36, Paragraf 21). Bu durumda satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer veya kullanım değerinin bu tahmin ve ortalama değerlerin esas alınarak belirlenmesi mümkündür. Değer düşüklüğünün belirlenmesine ya da değer düşüklüğü testine ilişkin süreci Şekil 1 yardımıyla göstermek mümkündür.

Şekil 1. Değer Düşüklüğünün Belirlenmesi

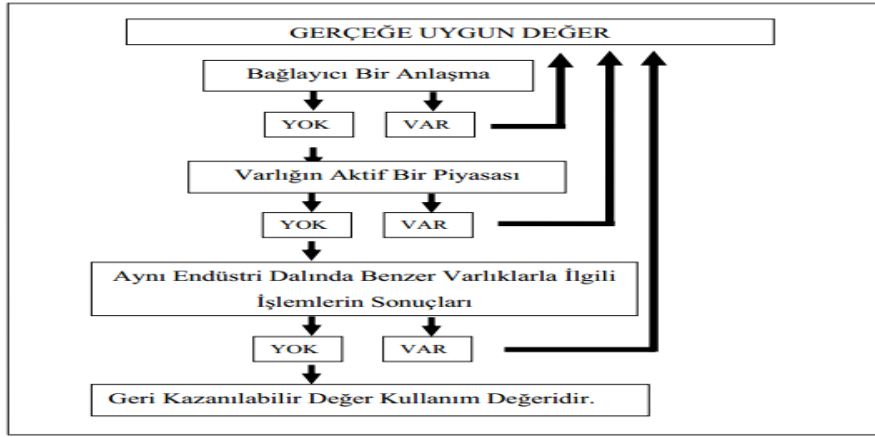
Kaynak: Akbulut, Y. ve Marşap, B. (2006). Maddi Duran Varlıklarda Değer Düşüklüğünün TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı Kapsamında İncelenmesi ve İMKB'de İşlem Gören Şirketlerdeki Uygulamaların Değerlendirilmesi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 8 (4), s. 93.

2.4.1. Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer

TMS 36 Paragraf 25'den Paragraf 29'a kadar satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer belirlenmesi hususu açıklanmaktadır. Gerçeğe uygun değer belirlenirken varlıkla ilgili bağlayıcı satış anlaşmasının olması durumunda gerçeğe uygun değer belirlenmesinde anlaşmada yer alan değer esas alınır. Bağlayıcı bir anlaşma yoksa varlığın aktif bir piyasada işlem görüp görmediğine bakılır. Varlığın aktif bir piyasada işlem görmesi durumunda varlığın gerçeğe uygun değeri aktif piyasada oluşan satış fiyatıdır. Değer düşüklüğü testine tabi tutulan varlığın bağlayıcı bir satış anlaşması veya aktif bir piyasası yoksa gerçeğe uygun değer belirlenirken aynı endüstri

kolunda benzer varlıklarla ilgili güncel işlemlerin sonucu dikkate alınabilir. Varlığın elden çıkarma maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri hiçbir şekilde belirlenemiyorsa, varlığın kullanım değeri geri kazanılabilir tutar olarak kabul edilmektedir (Esen ve Perek, 2009: 147). Şekil 2'de gerçeğe uygun değer belirlenme aşamaları gösterilmiştir.

Şekil 2. Gerçeğe Uygun Değer Belirlenmesi

Kaynak: Şahin, E. (2010). *Uluslararası Muhasebe Standartları Çerçevesinde Oluşturulan TMS 16, TMS 36, TMS 38 Muhasebe Standartlarının Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Karşılaştırılması ve Çorum'da Bir Sanayi İşletmesi Örneği* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, s. 98.

2.4.2. Kullanım Değeri

Bir varlığın kullanım değerini belirleyebilmek için öncelikle o varlığın kullanılması ve yararlı ömrü sonunda elden çıkarılması durumunda elde edilmesi muhtemel net nakit akışları tahmin edilmelidir. Daha sonra bu net nakit akışlarının uygun bir iskonto oranı ile bugünkü değer cinsinden ifade edilmesi gerekmektedir.

TMS 36 Paragraf 30'a göre, bir varlığın kullanım değerinin hesaplamasında aşağıdaki hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir;

- i- Varlıktan gelecekte işletmeye gelmesi beklenen nakit akışlarının tahmini
- ii- Gelecekteki nakit akışlarının tutarı ve zamanlamasında olabilecek değişikliklerle ilgili beklentiler
- iii- Piyasa riski hariç tutulmuş cari faiz oranı ile temsil edilen paranın zaman değeri
- iv- Varlıkta yer alan belirsizliğe katlanmanın bedeli

v- Likidite azlığı gibi, piyasa katılımcılarının işletmenin varlıktan elde etmeyi beklediği gelecekteki nakit akışlarının fiyatlandırmasına yansıtacağı diğer unsurlar.

Kullanım değerinin belirlenmesi öncelikle varlığın sürekli kullanımı ile ekonomik ömrü sonunda satılması sonucu sağlanacak nakit girişleri tahmin edilir, daha sonra varlığın devamlı kullanımı sonucu sağlanacak nakit girişlerinin elde edilmesi için katlanılan direkt ve endirekt nakit çıkışları esas alınarak net nakit akışı belirlenir ve son olarak nakit akışlarını bugünkü değere indirgeyecek iskonto oranı belirlenir (TMS 36, Paragraf 39). Net nakit akışlarının bugünkü değerini belirlemede kullanılan iskonto oranının, paranın zaman değeri ve gelecekteki nakit akış tahminlerinde dikkate alınmamış olan, varlığa özgü riskler de içeren vergi öncesi bir iskonto oranı olması gerekmektedir (TMS 36, Paragraf 55).

İşletme nakit akış tahminlerini, ilgili varlığın geriye kalan yararlı ömrü boyunca var olacak ekonomik koşullara ilişkin yönetimin yaptığı en iyi tahminleri içeren mantıklı ve desteklenebilir varsayımlara dayandırır. İşletme dışı kanıtlara daha fazla ağırlık verir. Nakit akış projeksiyonlarını, yönetim tarafından onaylanan en güncel finansal bütçelere/tahminlere dayandırır; ancak gelecekte gerçekleştirilecek yeniden yapılandırılmalardan veya varlığın gelecekteki performansını artırma veya iyileştirme çalışmalarından kaynaklanan nakit giriş ya da çıkışlarını dikkate almaz. Bu bütçeleri/tahminleri esas alan projeksiyonlar, daha uzun bir dönemin kullanılması gerektiğine ilişkin haklı gerekçeler bulunmadığı sürece, en fazla 5 yıllık dönemi kapsar. Yönetim, geçmişteki nakit akış projeksiyonları ile gerçekleşen nakit akışları arasındaki farkların sebeplerini inceleyerek, cari nakit akış projeksiyonlarının esas aldığı varsayımların uygunluğunu değerlendirir (TMS 36, Paragraf 33- 34).

Nakit akış tahmini yapılırken işletmenin henüz taahhüt etmediği gelecekteki bir yeniden yapılanmaya ilişkin nakit akışları, varlığın performansını artırma veya iyileştirmeye yönelik nakit akışları (TMS 36, Paragraf 40), finansal faaliyetlerden kaynaklanan nakit girişleri veya çıkışları gelir vergisi tahsilatları veya ödemeleri nakit akışlarına dâhil edilmemelidir (TMS 36, Paragraf 50).

2.4.3. Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer İle Kullanım Değeri Arasındaki Farklar

Satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değeri arasındaki farkları Tablo 3 yardımı ile göstermek mümkündür.

Tablo 3. Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer ile Kullanım Değeri Arasındaki Farklar

Gerçeğe Uygun Değer	Kullanım Değeri
• TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer (GUD) Standardına göre belirlenmektedir • Piyasa katılımcılarının bakış açılarını yansıtır (objektif bir değerdir) • GUD'un belirlenmesinde piyasa fiyatı veya piyasa fiyatı tahminlerini yansıtan değerlendirme tekniği kullanılır • Maddi duran varlığın en iyi ve en üst performansını dikkatte alır.	• TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardına göre belirlenmektedir • Varlıkların değerlemesinde işletme içi bilgi kaynaklarından yararlanılır (İşletmeye özgü değerdir) • Subjektif faktörlerin etkisinde belirlenir Subjektif faktörlere örnek: Bir grup varlıktan türetilmiş ilave değer olması Değerlemeye tabi tutulan varlıklar ile işletmenin sahip olduğu diğer varlıklar arasındaki sinerjinin göz önünde bulundurulması Değerlemeye tabi tutulan varlıkla ilgili yasal haklar veya söz konusu varlığı işletmenin kullanmasına ilişkin kısıtlamalar

Kaynak: Wiecek, I., Dunlop, M. and Bowen, J. Guide to international financial reporting standards in Canada, IAS 36 impairment of assets, 2014 from the <http://www.cica.ca/applying-the-standards/financial-reporting/international-financial-reporting-standards/item76371.pdf>.

2.5. Değer Düşüklüğü Zararının Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesi

2.5.1. Şerefiye Dışındaki Nakit Yaratan Diğer Birimlere İlişkin Değer Düşüklüğü Zararının Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesi

Şerefiye dışındaki nakit yaratan birimlere ilişkin değer düşüklüğünün ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesine ilişkin açıklamalar 58 ile 64. paragraflar arasında yapılmıştır. İşletme aktifinde kayıtlı bulunan varlık başka bir Standarda göre (Örneğin TMS 16 Maddi Duran Varlıklar veya TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı'ndaki yeniden değerlendirme yöntemine göre) yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilmedikçe; değer düşüklüğü zararı doğrudan kâr veya zararda muhasebeleştirilir. Yeniden değerlendirilmiş bir varlığa ilişkin değer düşüklüğü zararı, anılan diğer standarda göre yeniden değerlendirme değer azalışı olarak dikkate alınır.

Bir varlığa ilişkin değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirildikten sonra; söz konusu varlığın varsa kalıntı değeri düşülmüş yeni defter değerinin kalan yararlı ömrü boyunca sistematik olarak dağıtılmasını sağlayacak bir

şekilde, varlığa ilişkin amortisman tutarı veya itfa payı gelecek dönemlerde düzeltilir (TMS 36, Paragraf 63).

2.5.1.1. Nakit Yaratan Birime İlişkin Değer Düşüklüğü Zararının Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesi

İşletme eğer mümkünse her bir varlık için geri kazanılabilir değeri hesaplaması gerekir. Bunun mümkün olmaması durumunda, işletme söz konusu varlığın bağlı olduğu nakit yaratan birime ilişkin geri kazanılabilir değeri hesaplaması gerekmektedir (TMS 36, Paragraf 66).

TMS 36'da nakit yaratan birim, diğer varlıklardan veya varlık gruplarından sağlanan nakit girişlerinden büyük ölçüde bağımsız bir nakit girişi yaratan belirlenebilir en küçük varlık grubu olarak tanımlanmıştır (Dursun, 2007: 72). Bir nakit yaratan birimi belirlerken işletme, yönetimin işletmenin faaliyetlerini (ürün kolları, faaliyetleri, faaliyet yerleri, mahalleri veya bölgeleri gibi) nasıl izlediği, varlıklarının ve faaliyetlerinin devam ettirilmesine veya elden çıkarılmasına yönelik kararları nasıl verdiği gibi unsurları da dikkate alır (TMS 36, Paragraf 69). Bir varlık veya varlık grubu tarafından üretilen ürünün aktif bir piyasasının mevcut olması durumunda; söz konusu ürünün bir kısmı ya da tamamı işletme içinde kullanılmakta dahi olsa, anılan varlık veya varlık grubu nakit yaratan birim olarak değerlendirilir (TMS 36, Paragraf 70).

2.5.1.2. Şerefiyeye İlişkin Değer Düşüklüğü Zararının Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesi

Bir işletme birleşmesinde elde edinilen şerefiye, birleşmenin yarattığı sinerjiden faydalanması beklenen devralanın her bir nakit yaratan birimine veya birim grubuna dağıtılır. Şerefiye bazen, zorunlu olarak bireysel nakit yaratan birimlere değil, sadece nakit yaratan birimler grubuna dağıtılabılır (TMS 36, Paragraf 80).

TMS 36 Paragraf 90'a göre, şerefiyenin dağıtıldığı nakit yaratan bir birimin, her yıl ve ilgili birimin değer düşüklüğüne uğramış olabileceğine ilişkin bir belirti ortaya çıktığı zaman değer düşüklüğü testine tabi tutulması gerekmektedir. Birimin geri kazanılabilir tutarının defter değerini aşması durumunda, anılan birim ve bu birime dağıtılan şerefiye değer düşüklüğüne uğramamış kabul edilir. Birimin defter değerinin geri kazanılabilir tutarını aşması durumunda, değer düşüklüğü zararı ortaya çıkmış demektir ve işletmenin bu değer düşüklüğü zararını muhasebeleştirilmesi gerekir. Nakit yaratan bir birimin değer düşüklüğü testinde, bir işletme, bahse konu nakit yaratan birimle ilgili tüm şirket varlıklarını belirlemelidir (TMS 36, Paragraf 102).

Değer düşüklüğü zararı, ilgili birimin veya birim grubunun varlıklarının defter değerini azaltmak için aşağıdaki sıraya göre dağıtılır:

i- Öncelikle, nakit yaratan birime veya birim grubuna dağıtılmış olan şerefiyenin defter değerini azaltacak şekilde

ii- Sonrasında, ilgili birimin veya birim grubunun diğer varlıklarına birimdeki (birim grubundaki) her bir varlığın defter değeri oranında.

Şerefiye, genel uygulama olarak, işletme birleşmesinin gerçekleştiği dönem sonu itibariyle belirlenebilir. Eğer belirlenemiyorsa, şerefiyenin dağıtımı yapılmaz, dolayısıyla şerefiye dağıtılmadan bırakılır. Dağıtılmayan şerefiye tutarı ve neden dağıtılmadığı hakkında finansal tablo dipnotlarında açıklama yapılır. Şerefiyenin nakit yaratan birim veya birimler grubuna dağıtımı işleminin, işletme birleşmesinin gerçekleştiği tarihten sonra başlayan ilk hesap dönemi sonu itibariyle tamamlanması gereklidir. Şerefiyenin dağıtımının yapılmadığı durumlarda, ilgili birimin değer düşüklüğüne uğramış olabileceğine ilişkin her ne zaman bir belirti ortaya çıkarsa söz konusu birimin kendisi (şerefiye hariç), defter değeri ile geri kazanılabilir değeri karşılaştırılmak suretiyle değer düşüklüğü açısından test edilmelidir (Dursun, 2007: 84).

2.6. Değer Düşüklüğü Zararı ve İptal Edilmesi

Standart, nakit yaratan bir birimdeki değer düşüklüğü zararının muhasebeleştirilmesinde; öncelikle, nakit yaratan birime dağıtılan şerefiyenin defter değerinin azaltılmasını, daha sonra geriye kalan değer düşüklüğü zararının ilgili birimin (veya birim grubunun) diğer varlıklarına birimdeki her bir varlığın defter değeri oranında dağıtılmasını öngörmektedir. Eğer söz konusu varlıklara ilişkin önceden bir yeniden değerlendirme fonu oluşturulmuşsa, değer düşüklüğü zararı öncelikle söz konusu hesaptan düşülür, kalan tutar gelir tablosu ile ilişkilendirilir (Dursun, 2007: 91).

Bir önceki paragrafta açıklanan durumu iki ana başlıkta inceleyerek açıklamakta fayda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi değer düşüklüğü testine tabi tutulacak varlığın maliyet bedeli ile izleniyor olması, ikincisi ise söz konusu varlığın yeniden değerlendirilmiş değer üzerinde izleniyor olmasıdır. Birincisinde aktifin değeri azaltılırken, karşılık hesabı olarak gelir tablosu hesaplarından birine zarar yazılır. İkinci durumda ise eğer değer düşüklüğü zararı tespit edilmiş ise öncelikle duran varlıkla ilgili Yeniden Değerleme Fonu'nda tutar varsa bundan karşılanacak, eğer tamamı karşılanmıyorsa kalan tutar dönemin gelir tablosundaki bir hesaba aktarılacaktır (Kaval, 2005: 378).

Şerefiyeye ilişkin olarak muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararı daha sonraki bir dönemde iptal edilmez (TMS 36, Paragraf 124). Bunun arkasında yatan temel mantık şayet şerefiye önce değer düşüklüğüne uğramışsa ve daha sonra değer kazanmış ise bu yeni değer artışı yeni bir

şerefiyedir. Bu nedenle şerefiyeye ilişkin değer azalışı, daha sonraki bir artıştan dolayı iptal edilmemelidir.

Bir işletme, şerefiye haricindeki bir varlık veya nakit yaratan birim için değer düşüklüğüne uğradığı hususunda bir belirtinin olması durumunda, işletme, ilgili varlığın geri kazanılabilir tutarını tahmin etmelidir (TMS 36, Paragraf 110). Şerefiyeden başka bir varlığa ilişkin olarak önceki dönemlerde muhasebeleştirilmiş değer düşüklüğü zararının bundan böyle mevcut olmayacağı veya azalmış olabileceği yönünde bir belirti olup olmadığını değerlendirirken, işletme, en azından TMS 36 Paragraf 111’de sayılan işletme içi ve işletme dışı bilgi kaynaklarını dikkate almalıdır. 111. Paragrafta değer düşüklüğü zararındaki potansiyel azalma belirtileri, temel olarak, 112. paragraftaki potansiyel değer düşüklüğü zararı belirtilerinin göstergesidir (TMS 36, Paragraf 112).

Şerefiye haricinde, bir varlık için önceki dönemlerde bir değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirilmişse ve daha sonra bu varlığın değerinde bir artış olmuşsa, bu durumda değer düşüklüğü zararı iptal edilmelidir (TMS 36, Paragraf 114). Ancak varlığın değeri hiçbir şekilde defter değerinden daha büyük olmamalıdır (TMS 36, Paragraf 117).

Varlık, diğer bir Standarda göre yeniden değerlendirilmiş bir tutardan üzerinden takip edilmediği sürece, şerefiye haricindeki bir varlığın değer düşüklüğü zararının iptali hemen gelir tablosunda gelir olarak gösterilmelidir. Yeniden değerlendirilmiş bir varlığın değer düşüklüğü zararının iptali, ilgili diğer Standarda göre yeniden değerlendirme artışı olarak dikkate alınmalıdır (TMS 36, Paragraf 119). Bir değer düşüklüğü zararının iptal edilmesinden sonra, varlığın amortisman gideri düzeltilmiş değeri ile eğer varsa kalıntı değeri düşülmüş defter değerinin gelecek dönemlerde kalan yararlı ömrüne göre yeniden hesaplanmalıdır (TMS 36, Paragraf 121).

Şerefiye hariç, nakit yaratan bir birime ilişkin olarak muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararının iptali; ilgili birimin varlıklarına, bu varlıkların defter değerlerine göre oransal olarak dağıtılır. Defter değerlerinde meydana gelen söz konusu artışlar, her bir varlık için değer düşüklüğü zararının iptali olarak dikkate alınır ve 119 uncu Paragrafa göre muhasebeleştirilmelidir (TMS 36, Paragraf 122). Nakit yaratan bir birime ilişkin iptal edilen değer düşüklüğü zararının 122. paragrafa göre dağıtılmasında, bir varlığın defter değeri aşağıdakilerden düşük olanın üzerine çıkarılamaz (TMS 36, Paragraf 123):

i- Geri kazanılabilir tutarın (eğer belirlenebiliyorsa)

ii- Önceki dönemlerde varlık için değer düşüklüğü zararı ayrılmamış olsaydı ulaşacağı (amortisman veya itfa payları dikkate alınmaksızın) defter değerinin

Aksi takdirde varlığa dağıtılacak değer düşüklüğü zararı, birimin/birim grubunun diğer varlıklarına oransal olarak dağıtılmalıdır.

3. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ TMS 36 VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ STANDARDI HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma TMS 36 Standardı'nın muhasebe uygulamalarına getirdiği düzenlemeler konusunda muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerinin tespit edilmesi ve bilgi düzeylerinin meslek mensuplarının yaşları, unvanları ve deneyimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı doğrultusunda sanayi alanında gelişmiş olan Gaziantep şehri uygulama yapılacak il olarak seçilmiştir. Bu kapsamda Gaziantep şehir merkezinde 2016 yılı Temmuz ayı itibariyle bağımsız olarak faaliyet gösteren 340 muhasebe meslek mensubu araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Meslek mensupları unvanları açısından sınıflandırıldığında 40'ı Yeminli Mali Müşavir (YMM), 258'i Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM), 42'si de Serbest Muhasebeci (SM)'lerden oluşmaktadır. Meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'na ilişkin bilgi düzeylerini tespit etmek için hazırlanan anketler, meslek mensuplarının büroları ziyaret edilerek ve elektronik posta yoluyla toplanmaya çalışılmış, 195 anket formu geri dönmüştür. Geri dönen anket formlarının araştırmanın amacı için kullanılıp kullanılmayacağını tespit edebilmek için, Krejcie ve Morgan'ın anakütleden çekilecek örneklem miktarı tablosundan yararlanılmış ve % 95 güven düzeyinde 181 meslek mensubu ile anket yapılması gerektiği belirlenmiştir. Bu paralelde araştırma kapsamında geri dönen 195 anket formu, araştırma sonuçlarının güvenilirliği konusunda yeterli görülmektedir.

Bu çalışma sadece Gaziantep ili şehir merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'na ilişkin bilgi düzeyini tespit etmek için yapılmıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, farklı illerde faaliyette bulunan meslek mensuplarının bilgi seviyesi için genellenmemelidir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Muhasebe meslek mensuplarının, TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'nın muhasebe uygulamalarına getirdiği düzenlemeler konusundaki bilgi düzeylerinin tespit edilebilmesi için Standard'ın tebliğinden yararlanılarak bir anket formu geliştirilmiştir. Anketin araştırma konusunu ölçmedeki başarısı bir başka ifadeyle anketin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Meslek mensuplarının TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı ile ilgili bilgi düzeyini ölçmek için geliştirilen anketin Cronbach Alfa katsayısı 0,973 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değer, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan 0,70'in üzerinde olduğu için anketin verilerine dayanılarak yapılan analiz sonuçlarının güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Anket formu iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde, meslek mensuplarının cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, unvanları ve mesleki deneyimleri gibi meslek mensuplarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara; ikinci bölümde ise meslek mensuplarının TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı konusundaki bilgi düzeylerini tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Anket sorularından elde edilen veriler, SPSS paket programında 5'li likert ölçeği¹ kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı hakkındaki bilgi düzeylerini incelemek amacıyla Standarda ilişkin önermelerin frekans dağılımları, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'nın amacı ile kapsamı, değer düşüklüğünün tespiti, hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konularındaki bilgi düzeylerinin yaşlarına ve deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için ANOVA testinden; unvanlarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için ise Kruskal Wallis Testinden yararlanılmıştır. ANOVA testi sonucu ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için Tukey testi, Kruskal Wallis testi sonucu ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

ANOVA testi, ikiden fazla bağımsız değişkenin, bağımlı bir değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, ortalamalar arasındaki farkın belirli bir güven düzeyinde anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılan istatistiksel bir tekniktir. Tukey testi ise bağımsız gruplar arasında farklılık bulunduğu, farklılığın hangi ikili grup arasında olduğunu araştırmak için kullanılan istatistiksel bir testtir (Altunışık vd., 2010: 197). Kruskal Wallis testi

¹ Ankette meslek mensuplarının standartlar hakkındaki bilgi düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan likert ölçeğinde; "1. Hiç bilmiyorum" u, "2. Bilmiyorum"u, "3. Fikrim yok"u, "4. Biliyorum"u ve "5. Çok iyi biliyorum" u ifade etmektedir.

anova testinin parametrik olmayan karşılığı olup farklılığın hangi ikili gruplar arasında olduğunun belirlenmesinde Mann Whitney U testi araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Söz konusu testler kullanılarak elde edilen analiz sonuçları ve yorumları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan 195 muhasebe meslek mensubunun cinsiyet, yaş, eğitim durumu, unvan ve deneyim gibi demografik özelliklerini gösteren bilgilere Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Cinsiyet		Yaş			Eğitim			Unvan			Deneyim			
	Kadın	Erkek	20-30 yaş arası	31-40 yaş arası	40 yaş üstü	Önlisans	Lisans	Lisansüstü	SM	SMMM	YMM	1-5 Yılları Arası	6-10 Yılları Arası	11-15 Yılları Arası	15 Yıl Üzeri
Frekans	49	146	48	94	53	17	158	22	48	111	36	38	49	50	58
Yüzde (%)	25	75	25	48	27	9	80	11	25	57	18	20	25	26	29

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan 195 muhasebe meslek mensubunun %25’inin bayan’lardan, %75’inin ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Meslek mensuplarının % 48’inin 31-40 yaş aralığında olduğu ve büyük bir çoğunluğunun (% 80’inin) lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Unvan ve deneyim açısından meslek mensupları incelendiğinde, araştırmaya katılanların %57’sinin SMMM unvanına sahip olduğu, meslekte deneyim süresini oluşturan gruplardaki meslek mensuplarının sayısının birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı’nın amacı ve kapsamı, varlıklarda değer düşüklüğünün nasıl tespit edileceği, hesaplamasının nasıl yapılacağı ve muhasebeleştirileceği konularındaki bilgi düzeylerini tespit etmek için yukarıda belirtilen konularda hazırlanan önermelere meslek mensuplarının verdikleri cevapların frekans, ortalama, standart sapma değerlerine Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. Muhasebe Meslek Mensuplarının TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Frekans Yüzdeleri, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'nın	Hiç Bilmiyorum (%)	Bilmiyorum (%)	Fikrim Yok (%)	Biliyorum (%)	Çok İyi Bilmiyorum (%)	Ortalama	Standart Sapma
A1. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	-	12,80	15,22	63,78	8,20	3,932	0,857
A2. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	-	14,01	30,88	42,55	12,56	3,217	0,852
A3. Standarda göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	-	17,50	12,25	52,28	17,97	3,462	0,885
A4. Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilir işletme içi ve işletme dışı göstergeleri,	7,54	13,80	22,65	51,16	4,85	3,128	0,987
A5. Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkelerini	2,56	13,32	12,18	66,32	5,62	3,219	0,965
A6. Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını	8,56	17,82	27,84	29,01	16,78	3,022	0,963
A7. Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	12,48	27,54	26,52	24,49	8,97	3,017	0,887
A8. Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	16,45	32,54	15,78	28,87	6,36	3,009	0,923
A9. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	17,65	22,56	32,87	19,62	7,39	2,997	0,882
A10. Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	5,87	32,75	36,89	17,61	6,88	2,985	0,876

Muhasebe meslek mensuplarının, TMS 36 Standardı'na ilişkin yukarıda belirtilen konularda genel bilgi düzeylerini tespit edebilmek için "Biliyorum" ile "Çok İyi Bilmiyorum" önermelerinin yüzdeleri ve aynı şekilde "Fikrim Yok", "Bilmiyorum" ve "Hiç Bilmiyorum" önermelerinin yüzdeleri birlikte değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Tablo 5 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının, en fazla %71,98 oranla "Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacı (A1)", en az ise % 24,49 oranla "Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesi (A10)" konularında bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36'ya ilişkin likert ölçeği ile verilen cevapların ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde de, en yüksek ortalamanın 3,932±0,857 ile A1. önermeye; en düşük ortalamanın ise 2,985±0,876 ile A10. önermeye ait olduğu ve ortalama değerlerinin yüzdesel sonuçları desteklediği görülmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'nın amacı ve kapsamı, değer düşüklüğünün tespit edilmesi, hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konularındaki bilgi düzeylerinin yaşlarına ve deneyimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için istatistiksel analizlerden Tek Faktörlü Varyans Analizi (One Way Anova); unvanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için ise Kruskal Wallis Testi'nden yararlanılmıştır. ANOVA testi analiz sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Muhasebe Meslek Mensuplarının TMS 36 Standardı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Yaşlarına ve Deneyimlerine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Gösteren ANOVA Testi Sonuçları

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'nın	Değişkenler	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Kareler Ort.	F	P
A1.Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	Yaş	15,416	2	7,708	11,073	0,000*
	Deneyim	16,705	3	5,568	8,042	0,000*
A2.Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	Yaş	15,655	2	7,790	11,915	0,000*
	Deneyim	14,069	3	4,636	7,045	0,000*
A3.Standarda göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	Yaş	15,080	2	7,652	11,209	0,000*
	Deneyim	11,020	3	6,785	5,240	0,002*
A4.Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilir işletme içi ve işletme dışı göstergeleri	Yaş	15,462	2	7,417	11,103	0,001*
	Deneyim	12,252	3	3,843	6,897	0,000*
A5.Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeleri	Yaş	15,852	2	7,898	10,892	0,000*
	Deneyim	16,755	3	7,989	6,131	0,000*
A6.Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını	Yaş	15,121	2	7,202	9,875	0,000*
	Deneyim	14,321	3	4,252	7,984	0,000*
A7.Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	Yaş	15,323	2	7,414	11,457	0,004*
	Deneyim	13,212	3	4,690	5,465	0,000*
A8.Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	Yaş	15,414	2	7,321	9,546	0,000*
	Deneyim	12,111	3	3,683	8,252	0,001*
A9.Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	Yaş	15,652	2	7,852	10,587	0,000*
	Deneyim	14,789	3	5,625	7,651	0,000*
A10.Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	Yaş	15,285	2	7,454	11,746	0,000*
	Deneyim	13,546	3	4,127	7,113	0,000*
P* < 0,05 anlamlılık düzeyinde						

Tablo 6 incelendiğinde, TMS 36 Standardı'nın amacı ve kapsamı, değer düşüklüğünün tespiti, hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konularına ilişkin yukarıda belirtilen önermelerin anlamlılık değerleri, standart anlamlılık değeri olan 0,05'den küçük gerçekleşmiştir. Standart ile ilgili tüm önermelerin anlamlılık değerlerinin 0,05'den küçük gerçekleşmesi, muhasebe meslek mensuplarının Standart hakkındaki bilgi düzeylerinin, yaşlarına ve deneyimlerine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı ile ilgili tespit edilen anlamlı farklılıkların hangi yaş ve deneyim grubuna dâhil olan meslek mensuplarından kaynaklandığını ortaya koymak için Tukey Testi yapılmıştır. Söz konusu istatistiksel analiz sonuçlarına Tablo 7 ve Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Muhasebe Meslek Mensuplarının TMS 36 Standardı'na İlişkin Bilgi Düzeylerinin Yaşlarına Göre Karşılaştırılması

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı						
A1. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,012*	0,000*	40	3,125	0,9984
31-40 yaş	0,012*		0,041*	78	3,592	0,7897
40 yaş üzeri	0,000*	0,041*		45	3,977	0,7458
A2. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,023*	0,034*	40	3,174	0,9182
31-40 yaş	0,023*		0,000*	78	3,531	0,8014
40 yaş üzeri	0,034*	0,000*		45	4,022	0,7145
A3. Standarta göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,075	0,001*	40	3,162	0,9155
31-40 yaş	0,075		0,000*	78	3,605	0,8365
40 yaş üzeri	0,001*	0,000*		45	4,526	0,7641
A4. Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilecek işletme içi ve işletme dışı göstergeleri	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,064	0,000*	40	3,128	0,9256
31-40 yaş	0,064		0,004*	78	3,354	0,8572
40 yaş üzeri	0,000*	0,004*		45	3,652	0,7412
A5. Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeleri	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,019*	0,000*	40	3,008	0,9552
31-40 yaş	0,019*		0,025*	78	3,521	0,9871
40 yaş üzeri	0,000*	0,025*		45	3,703	0,8546
	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma

A6. Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını						
20-30 yaş		0,000*	0,001*	40	3,121	0,9912
31-40 yaş	0,000*		0,000*	78	3,253	0,9742
40 yaş üzeri	0,001*	0,000*		45	3,602	0,7845
A7. Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,072	0,000*	40	3,142	0,9877
31-40 yaş	0,072		0,061	78	3,061	0,9721
40 yaş üzeri	0,000*	0,061		45	3,701	0,8563
A8. Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,054	0,000*	40	3,063	0,9635
31-40 yaş	0,054		0,056	78	3,14	0,8542
40 yaş üzeri	0,000*	0,056		45	3,852	0,6873
A9. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,071	0,001*	40	2,881	0,8756
31-40 yaş	0,071		0,089	78	2,785	0,7456
40 yaş üzeri	0,001*	0,089		45	3,21	0,7352
A10. Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	20-30 yaş	31-40 yaş	40 yaş üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
20-30 yaş		0,053	0,000*	40	2,932	0,8213
31-40 yaş	0,053		0,052	78	2,811	0,8546
40 yaş üzeri	0,000*	0,052		45	3,141	0,7512
p<0,05 anlamlılık düzeyinde						

Tablo 7’de yer alan Tukey Testinin sonuçları incelendiğinde, muhasebe meslek mensuplarının “varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacı (A1)”, “varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamı (A2)”, “varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeler (A5)” ve “varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağı (A6)” önermelerine ilişkin anlamlılık değerlerinin her yaş grubunda araştırma için kabul edilen anlamlılık değeri olan 0,05’den küçük gerçekleştiği görülmektedir. Anlamlılık değerlerinin 0,05’den küçük gerçekleşmesi, söz konusu önermeler hakkında her yaş grubuna dâhil olan meslek mensuplarının bilgi düzeyi ile diğer yaş gruplarına dâhil olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğunu ortaya koymaktadır.

“Varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceği (A3)” ve “varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılacak işletme içi ve işletme dışı göstergeler (A4)” konularında 40 yaş üzerinde olan

meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ile 20-30 yaş ve 31-40 yaş aralığında olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu Tablo 7’den tespit edilmiştir. Ayrıca 20-30 yaş aralığında olan meslek mensupları ile 40 yaş üzerinde olan meslek mensuplarının “şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A7)”, “nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A8)”, “şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A9)” ile “değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesi (A10)” konularındaki bilgi düzeylerinin birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. TMS 36 Standardı ile ilgili yukarıda belirtilen konularda, 40 yaş üzerinde olan meslek mensuplarının bilgi düzeylerinin diğer yaş gruplarına dâhil olan meslek mensuplarının bilgi düzeylerine göre daha fazla olduğu Tablo 7’deki ortalama değerler incelendiğinde anlaşılmaktadır.

Meslek mensuplarının TMS 36 Standardı hakkındaki bilgi düzeylerinin, deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan Tukey testinin analiz sonuçlarına Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8. Meslek Mensuplarının TMS 36 Standardı’na İlişkin Bilgi Düzeylerinin Deneyimlerine Göre Karşılaştırılması

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı							
A1. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,977	0,403	0,034*	32	3,5313	0,97499
6-10 yıl	0,977		0,608	0,005*	41	3,4512	0,97232
11-15 yıl	0,403	0,608		0,000*	42	3,2262	0,98523
15 yıl üzeri	0,034*	0,005*	0,000*		48	4,0521	0,97452
A2. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,875	0,312	0,012	32	3,4263	0,99573
6-10 yıl	0,875			0,000*	41	3,5124	0,98214
11-15 yıl	0,312			0,000*	42	3,3241	0,96325
15 yıl üzeri	0,012	0,000*	0,000*		48	4,0785	0,9745
A3. Standarda göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,993	0,901	0,014*	32	3,4578	0,9325
6-10 yıl	0,993		0,97	0,003*	41	3,4063	0,8524

11-15 yıl	0,901	0,97		0,000*	42	3,3257	0,8745
15 yıl üzeri	0,014*	0,003*	0,000*		48	4,0281	0,9378
A4. Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilir işletme içi ve işletme dışı göstergeleri	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,751	0,856	0,002*	32	3,4125	0,9847
6-10 yıl	0,751		0,613	0,000*	41	3,4562	0,9562
11-15 yıl	0,856	0,613		0,000*	42	3,3188	0,9362
15 yıl üzeri	0,002*	0,000*	0,000*		48	4,0198	0,8745
A5. Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeleri	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,674	0,889	0,000*	32	3,4784	0,8752
6-10 yıl	0,674		0,741	0,001*	41	3,4568	0,8845
11-15 yıl	0,889	0,741		0,071	42	3,3362	0,7845
15 yıl üzeri	0,000*	0,001*	0,71		48	4,0312	0,7485
A6. Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,552	0,532	0,000*	32	3,4633	0,9824
6-10 yıl	0,552		0,869	0,000*	41	3,4285	0,8754
11-15 yıl	0,532	0,869		0,099	42	3,3144	0,8896
15 yıl üzeri	0,000*	0,000*	0,099		48	4,1252	0,7845
A7. Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,882	0,742	0,023*	32	3,5156	0,9875
6-10 yıl	0,882		0,965	0,532	41	3,4268	0,8457
11-15 yıl	0,742	0,965		0,631	42	3,4048	0,7456
15 yıl üzeri	0,023*	0,532	0,631		48	4,0208	0,7549
A8. Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,714	0,513	0,000*	32	3,5462	0,9254
6-10 yıl	0,714		0,502	0,749	41	3,4853	0,9378
11-15 yıl	0,513	0,502		0,523	42	3,4158	0,8574
15 yıl üzeri	0,000*	0,749	0,523		48	4,0705	0,7685
A9. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma

1-5 yıl		0,582	0,525	0,012*	32	2,9842	0,9187
6-10 yıl	0,582		0,648	0,845	41	3,1543	0,8745
11-15 yıl	0,525	0,648		0,652	42	3,2244	0,7569
15 yıl üzeri	0,012*	0,845	0,652		48	3,4655	0,7653
A10. Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15 yıl üzeri	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl		0,877	0,632	0,000*	32	2,8754	0,8754
6-10 yıl	0,877		0,541	0,632	41	3,1123	0,8931
11-15 yıl	0,632	0,541		0,748	42	3,4112	0,8543
15 yıl üzeri	0,000*	0,632	0,748		48	3,6562	0,6453
p* < 0,05 anlamlılık düzeyinde							

Tablo 8 incelendiğinde, “varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacı (A1)”, “varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamı (A2)”, “varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceği (A3)” ile “varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilir işletme içi ve işletme dışı göstergeleri (A4)” konularında, 15 yıl üzeri deneyime sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyi ile 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yılları arası deneyime sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. “Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeler (A5)” ve “varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağı (A6)” konularında ise 15 yıl üzeri deneyime sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ile 1-5 yıl ve 6-10 yıl arası deneyime sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri arasında farklılık olduğu ortaya konmuştur.

Ayrıca “şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A7)”, “nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A8)”, “şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi (A9)” ile “değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesi (A10)” konularında 1-5 yılları arasında deneyimi olan meslek mensupları ile 15 yıl üzeri deneyimi olan meslek mensupları arasında anlamlı farklılık olduğu Tablo 8’de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde görülmektedir. TMS 36 Standardı’na ilişkin yukarıda belirtilen önermelerin deneyim grupları ortalamaları incelendiğinde 15 yıldan daha fazla deneyime sahip olan meslek mensuplarının, diğer deneyim sürelerine sahip olan meslek mensuplarına göre daha fazla bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 hakkındaki bilgi düzeylerinin unvanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için

nonparametrik istatistiksel analizlerden Kruskal Wallis testi kullanılmış olup analiz sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Muhasebe Meslek Mensuplarının TMS 36 Standardı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Unvanlarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Gösteren Kruskal Wallis Testi Sonuçları

TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı'nın	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	P (Anlamlılık Değeri)
A1. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	24,705	2	0,000*
A2. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	22,076	2	0,000*
A3. Standarda göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	23,485	2	0,000*
A4. Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılabilecek işletme içi ve işletme dışı göstergeleri,	25,603	2	0,000*
A5. Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeleri	28,978	2	0,000*
A6. Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını	24,582	2	0,000*
A7. Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	29,546	2	0,000*
A8. Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	21,215	2	0,000*
A9. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	22,331	2	0,000*
A10. Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	21,745	2	0,000*
p* < 0,05 anlamlılık düzeyinde			

Tablo 9 incelendiğinde, TMS 36 Standardının amacı ve kapsamı, değer düşüklüğünün tespiti, hesaplanması ile muhasebeleştirilmesi konularında muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerinin unvanlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Anlamlı farklılık tespit edilen önermelerin tamamı konusunda, farklılığın hangi unvana sahip meslek

mensupları arasında ortaya çıktığını tespit edebilmek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Söz konusu test kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Meslek Mensuplarının TMS 36 Standardına İlişkin Bilgi Düzeylerinin Unvanlarına Göre Karşılaştırılması

A1. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacını	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,091	0,000*	48	26,402
SMMM	0,091		0,000*	111	43,22
YMM	0,000*	0,000*		36	37,331
A2. Varlıklarda değer düşüklüğü standardının kapsamını	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,082	0,000*	48	22,35
SMMM	0,082		0,000*	111	38,521
YMM	0,000*	0,000*		36	31,661
A3. Standarda göre varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığının nasıl tespit edileceğini	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,100	0,000*	48	21,365
SMMM	0,100		0,000*	111	27,879
YMM	0,000*	0,000*		36	25,745
A4. Varlıklarda değer düşüklüğünün tespitine ilişkin kullanılacak işletme içi ve işletme dışı göstergeleri	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,079	0,001*	48	21,417
SMMM	0,079		0,000*	111	38,468
YMM	0,001*	0,000*		36	24,991
A5. Varlıklarda değer düşüklüğü tutarının hesaplanmasına ilişkin ilkeleri	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,102	0,000*	48	24,563
SMMM	0,102		0,000*	111	37,485
YMM	0,000*	0,000*		36	27,852
A6. Varlıklarda değer düşüklüğü testlerinin ne zaman ve sıklıkla yapılacağını	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,121	0,002*	48	22,131
SMMM	0,121		0,000*	111	28,984
YMM	0,002*	0,000*		36	24,567
A7. Şerefiye dışındaki nakit yaratan diğer birimlere ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesini	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,098	0,000*	48	24,794
SMMM	0,098		0,000*	111	36,845

YMM	0,000*	0,000*		36	31,472
A8. Nakit yaratan birime ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,054	0,000*	48	23,871
SMMM	0,054		0,000*	111	34,444
YMM	0,000*	0,000*		36	26,874
A9. Şerefiyeye ilişkin değer düşüklüğü zararının ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,062	0,000*	48	23,471
SMMM	0,062		0,004*	111	36,487
YMM	0,000*	0,004*		36	35,197
A10. Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesini	SM	SMMM	YMMM	N	Sıra Ortalaması
SM		0,0842	0,000*	48	24,126
SMMM	0,0842		0,000*	111	36,876
YMM	0,000*	0,000*		36	29,447

Tablo 10 incelendiğinde TMS 36 Standardı ile ilgili yukarıda belirlenen tüm önermeler konusunda YMM unvanına sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ile diğer unvanlara sahip olan meslek mensuplarının bilgi düzeyleri (SM ile SMMM) arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca her bir önermeye ilişkin ortalama değerlerde de görüldüğü gibi, SMMM'lerin, SM ve YMM'lere göre yukarıda belirtilen konularda daha fazla bilgi sahibi oldukları görülmüştür.

4. SONUÇ

Günümüzde Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında finansal raporlama yapan işletmeler, bu Standart'larda belirtilen esaslara göre değerlendirme ve muhasebeleştirme işlemlerini yapmak suretiyle finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyacına uygun daha karşılaştırılabilir ve daha gerçeğe uygun bilgiler sunabilmektedirler. Finansal tablolarda yer alan bilgilerin daha gerçeğe uygun olabilmesi ise varlık ve yükümlülüklerin defter değerlerinin piyasa değerlerine yaklaştığı ölçüde mümkün olabilmektedir. TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı, varlıkların geri kazanılabilir tutarlarından daha büyük bir değerle finansal tablolarda gösterilmesini engelleyen bir standarttır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında hazırlanan ve sunulan finansal tabloların daha gerçekçi bilgiler sunmasına katkı sağlayan standartlardan biri olan TMS 36 Standardı'nın temel ilkelerini açıklamak ve söz konusu standart hakkında muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerini tespit etmektir. Bu kapsamda Gaziantep ilinde bağımsız

olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarından, TMS 36 Standardı'nın temel ilkelerini içeren bir anketi cevaplamaları istenmiştir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda Standardın temel ilkeleri ile uygulamaya yönelik anket sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

TMS 36 Standardı'nın amacı işletmenin varlıklarını geri kazanılabilir tutarından daha yüksek bir değerden izlenmemesini sağlamak amacıyla uygulanması gereken ilkeleri belirlemek ve işletmenin değer düşüklüğü zararını ne zaman iptal etmesi gerektiği ile kamuoyuna yapılması gereken açıklamaları düzenlemektir.

TMS 36'ya göre standart kapsamında olan varlıklara ilişkin değer düşüklüğü, bir varlığın veya nakit yaratan birimin defter değerinin geri kazanılabilir tutarı aştığı zaman ortaya çıkmaktadır. Standartta geri kazanılabilir tutar, varlığın satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri ile kullanım değerinden büyük olanıdır. TMS 36'ya göre bir varlığın değer düşüklüğüne uğrayıp uğramadığı, işletme içi ve işletme dışı bilgi kaynakları kullanılarak tespit edilmektedir.

Varlığa ilişkin tespit edilen değer düşüklüğü zararı derhal kâr veya zararda muhasebeleştirilmelidir. Değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirildikten sonra; söz konusu varlığın varsa kalıntı değeri düşülmüş yeni defter değerinin kalan yararlı ömrü boyunca sistematik olarak dağıtılmasını sağlayacak bir şekilde, varlığa ilişkin amortisman tutarı veya itfa payı gelecek dönemlerde düzeltilmelidir. Varlığın gelecek dönemlerde piyasa değerinin artmasına bağlı olarak değer düşüklüğü zararı da iptal edilmesi gerekmektedir.

TMS 36 Standardı'nın temel ilkeleri yukarıda yer alan bilgiler kapsamında açıklanmıştır. Söz konusu Standart ile ilgili muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik olarak yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına ise aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmaya Gaziantep şehir merkezinde faaliyet gösteren 195 muhasebe meslek mensubu katılmıştır. Meslek mensuplarının büyük bir çoğunluğu (% 75'i) erkeklerden oluşmakta olup, meslek mensuplarının % 80'inin de lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Meslek mensuplarının yaklaşık yarısının 31-40 yaş aralığında ve SMMM unvanına sahip kişilerden olduğu görülmüştür.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı ile ilgili belirlenen önermelere katılım düzeyleri yüzdesel olarak belirlenmiş olup muhasebe meslek mensuplarının, en fazla %71,98 oranla "*Varlıklarda değer düşüklüğü standardının amacı (A1)*", en az ise % 24,49 oranla "*Değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi ve muhasebeleştirilmesi (A10)*" konularında bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir. TMS 36 Standardı ile ilgili önermelerin ortalama değerleri incelendiğinde ise meslek mensuplarının söz

konusu Standart hakkındaki bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı ortaya konmuştur.

Muhasebe meslek mensuplarının TMS 36 Standardı'nın amacı ve kapsamı, değer düşüklüğünün tespit edilmesi, hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konularındaki bilgi düzeylerinin yaşlarına ve deneyimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için istatistiksel analizlerden Tek Faktörlü Varyans Analizi (One Way Anova); unvanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için ise Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda meslek mensuplarının TMS 36 Standardı ile ilgili belirlenen tüm konulardaki bilgi düzeylerinin yaşlarına, deneyimlerine ve unvanlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir. TMS 36 Standardı'na ilişkin yukarıda belirtilen konularda meslek mensuplarının bilgi düzeyleri arasında ortaya çıkan farklılığın hangi yaş, deneyim ve unvan grupları arasında ortaya çıktığı çalışmanın bulguları kısmında geniş bir şekilde açıklanmıştır.

Yukarıda yer alan araştırma sonuçları sadece Gaziantep ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren meslek mensuplarının TMS 36'ya yönelik bilgi düzeylerine aittir. Bu nedenle araştırma sonuçları diğer illerde faaliyet gösteren meslek mensuplarının bilgi düzeyleri için genellenmemelidir.

KAYNAKÇA

Akbulut, Y. ve Marşap, B. (2006). Maddi duran varlıklarda değer düşüklüğünün TMS 36 varlıklarda değer düşüklüğü standardı kapsamında incelenmesi ve İMKB'de işlem gören şirketlerdeki uygulamaların değerlendirilmesi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 8 (4), 85-116.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Ayçiçek, F. (2011). Değeri düşen maddi duran varlıkların ölçümlemesinde işletmeye özgü bir değer olarak kullanım değeri, *Mali Çözüm Dergisi*, 103, 121-131.

Dursun, N.N. (2007). *Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı Kapsamında Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını Uygulayan İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Esen, Ö.M. ve Perek, A.A. (2009). Varlıklarda değer düşüklüğü standardının (TMS-36) nakit yaratan birim, şerefiye ve şirket varlıkları açısından incelenmesi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 11 (3), 143-170.

Gücenme, Ü. ve Poroy Arsoy, A. (2005). Muhasebe standartlarına göre maddi duran varlıklarda değer artış ve azalışların tespiti ve kaydı, *Analiz Dergisi*, 5 (14), 1-16.

International accounting standard 36 (IAS 36), impairment of assets, 2014 from the https://www.cgapdnet.org/Non_VerifiableProducts/ArticlePublication/IFRS_E/IAS_36.pdf.

Kaval, H. (2005). *Muhasebe Denetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Krejcie, R.V. and Morgan, D.V. (1970). Determining sample size for research activities, Educational and Psychological Measurement, 30, 607-610.
- Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2012). *Türkiye Muhasebe Finansal Raporlama Standartları*, Ankara: Gazi kitabevi.
- Sipahi, B. ve Akarçay Öğüz, A. (2010). [TMS 36 çerçevesinde maddi duran varlıklarda değer düşüklüğünün ölçülmesi](#), *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45(1), 253-262.
- Şahin, E. (2010). *Uluslararası Muhasebe Standartları Çerçevesinde Oluşturulan TMS 16, TMS 36, TMS 38 Muhasebe Standartlarının Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Karşılaştırılması ve Çorum'da Bir Sanayi İşletmesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Kamu Gözetim Kurumu, TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı.
- Wiecek, I., Dunlop, M. and Bowen,J. Guide to international financial reporting standards in Canada, IAS 36 impairment of assets, 2014 from the <http://www.cica.ca/applying-the-standards/financial-reporting/international-financial-reporting-standards/item7637>

TÜRKİYE’DE MİLLÎ BİRLİK İDEALİ KARŞISINDA KÜLTÜREL KİMLİKLER SORUNU*

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Aras
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksekokulu
huseyinaras@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Devleti dinsel, dilsel, etnik, mezhepsel açıdan farklı kültürel kimliklere sahip toplumsal grupların yaşadığı bir devlettir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde dinsel kimliğini önemli gören Müslümanlar için başörtüsü, Kürt etnik kimliğini önemli gören bazı Kürtler için ise Kürtçe kültürel kimlik sembolleridir. Bazı Alevîler ise Alevî kültürünün yaşatılabildiği mekân olarak gördükleri cemevini dinsel ve kültürel kimliklerini simgeleyen önemli bir sembol olarak öne çıkarmaya çalışmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde uzun yıllar boyunca bu kültürel kimlik sembollerine yönelik ret politikaları uygulanmıştır. Ancak son yıllarda bu politikalarda değişikliğe gidilmiş; bu kültürel kimlik sembollerinin kamusal alandaki görünürlüğüne yönelik daha demokratik resmî yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu çalışmada bu demokratik yaklaşımlar kuramsal düzeyde incelenmekte ve mevcut durumun millî birlik ideali açısından uygunluğu tartışılmaktadır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde gelecekte millî birlik ve üniter bütünlük sorunu yaşanmamasına daha fazla katkı getirebileceğine inanılan politika önerileri de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî birlik, Başörtüsü, Kürtçe, Cemevi, Meşruiyet

THE PROBLEM OF CULTURAL DIVERSITY AGAINST THE IDEA OF NATIONAL UNITY IN TURKEY

ABSTRACT

The State of the Republic of Turkey is a state in which social groups with different cultural identities in terms of religion, linguistic, ethnic and sectarian are living. The headscarf is an important symbol of cultural identity for Muslims who see their religious identity as important in the State of the Republic of Turkey. Kurdish is an important symbol of cultural identity for Kurdish people who see Kurdish ethnic identity as important in the State of the Republic of Turkey. Some Alevis have attempted to bring the cemevi, which they regard as the place where Alevism culture can be experienced as an important symbol symbolizing their religious and cultural identities. For many years in the State of the Republic of Turkey, rejection policies have been applied to these symbols of cultural identity. However, in recent years these politics have been changed; more democratic formal approaches to the public appearance of these cultural identity symbols have been exhibited. This study

*Bu çalışma yazar tarafından hazırlanmış olan “Türkiye’de Polis Eğitimi ve Kültürel Çeşitlilik” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden kısmen yararlanılarak, ancak farklı bir sorun üzerinde farklı bir söylem geliştirilerek üretilmiştir. Doktora tezinin danışmanı olan Prof. Dr. Yılmaz ÇOLAK’a tez sürecindeki rolü dolayısıyla bu çalışmaya sunmuş olduğu katkıdan dolayı teşekkür ederim.

examines these democratic approaches at the theoretical level and discusses the appropriateness of the current situation in terms of the ideal of national unity. The study also presents a policy recommendation that believes that the State of the Republic of Turkey can make a greater contribution to the future of national unity and unity of integrity.

Keywords: National unity, Headscarf, Kurdish, Cemevi, Legitimacy

1. GİRİŞ

Millî birlik, çokkültürlü ve çok kimlikli diğer tüm ulus-devletlerde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de başarılması elzem görülmüş olan ideolojik muhtevalı ideallerdendir. Bu ideal gereğince devletin kuruluş yıllarından itibaren vatandaşların ortak bir millî kimlik etrafında birleştirilmesine çalışılmıştır. Vatandaşların dinsel, dilsel, etnik, mezhepsel vb. kimliklerine ilişkin farklılıkları da bu uğurda görmezden gelinmiştir. Kısacası, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içerisindeki kültürel kimlikler Türk modernleşmesinin liderlerince millî birlik için elzem görülen millî kimlik karşısında bir "sorun" olarak telakki edilince, farklı kültürel kimliklerin yok sayılmasını içeren ulus-inşa politikaları sistematik şekilde işe koşulmuştur.

Tarih sahnesine çokkültürlü ve çok kimlikli ulus-devletlerin çıkmaya başladığı dönemdeki bu ulus-inşa politikaları, ulus-devletlerin üniter bütünlüğünü hedef alabilecek olan tehditlerin varlığı dikkate alındığında makul sayılabilecek politikalar idi. Ancak millî birliğin ülke sınırları içerisindeki kültürel çeşitliliğin olumsuzlanması, görmezden gelinmesi veya ortadan kaldırılması suretiyle başarılmasını hedefleyen millî kültür ve kimlik politikaları günümüz koşullarında eleştirilmektedir.¹ Üstelik kimlik siyasetleri yoluyla ulus-devletlerin üniter bütünlükleri hedef alınmaktadır.

Çokkültürlü ve çok kimlikli bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu durumdan etkilenmektedir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde millî birlik idealine matuf millî kültür ve kimlik politikaları, devlete yönelik bu tür eleştiriler dikkate alınarak uygulanmalıdır. Bir başka ifadeyle, artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kültürel kimlik temelli kamu politikalarının farklı kültürel kimliklere mensup toplumsal grupların kültürel

¹ Hatta artık millî kültürün önceliğine, demokratik prensipler ve herkes için eşitlik gerekçeleriyle itiraz edilmektedir. Çoğunluğun dininin ayrıcalıklı konuma sahip olması, sadece millî dilin vatandaşlık ölçütü kabul edilmesi gibi hususlarda ulus-devletlere eleştiriler getirilmektedir (Doytcheva, 2009: 40). Millet oluşturmak gayesiyle tek bir ırka, dile ve dine verilen mutlak ehemmiyetin insan gruplarını millete dönüştürmeye yetmediğine, millet olmanın tek meşru ölçütünün "milletin dileği" olduğuna (Renan, 2012: 52-57) ilişkin söylemler ulus-devletlere yönelik bu eleştirilerde güçlü şekilde kullanılmaktadır. Bu koşullarda "ulus-devletler artık dünyanın her yerinde bir kriz içindedir" (Leca, 1998: 17). Üstelik ulus-devletlerin milliyetçilik, toprak bütünlüğü ve egemenlik iddiaları da bu krizde etkilenmektedir (Schendel, 2010: 181).

kimliklerini zedelemeyecek ya da onlara değer verildiğini gösterecek biçimde uygulanması elzemdir. Çünkü farklı kültürel kimliklere sahip olan bütün toplumsal gruplar, vatandaşı oldukları devletin kendilerine yönelik demokratik yaklaşımlar sergilemesini bekleme hakkına sahiptir. Vatandaşların bu hakkına saygı gösterilerek, aslında devletin üniter bütünlüğünün korunmasına hizmet edilmiş olacağı dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren sınırlar içindeki bazı toplumsal gruplarla devlet arasında sancılı ilişkiler yaşanmıştır.² İslâmcılar, dindar Müslümanlar, siyasal muhafazakârlar, Kürtler ve Alevîler Türk modernleşmesini yürütenler tarafından kültürel kimlikleri millî kimlik karşısında bir sorun olarak telakki edilmiş olan toplumsal gruplardan bazılarıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bu toplumsal grupların “devletin tekçi otoriter resmî söylemine karşı kültürel haklar çerçevesindeki tanınma ve temsil taleplerine sık sık şahit olunmuştur” Çolak (2011: 29). Alevî bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ödediği vergiler karşılığında kendisine dinsel kimliği ile ilgili hizmetlerin sunulmadığını gördüğünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki vatandaşlık anlayışını eleştirmiştir. Kürt kökenli bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ya da İslâmî kimliğini öne çıkaran dindar bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı da kendi kimliğini kamusal alanda ifade etme zorluğu ile karşılaştığında benzer tepkiyi göstermiştir (İçduygu ve Keyman, 1998: 167). Tepkiler toplumsal gerilimlere yol açacak boyutlara ulaştığında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde önemli bir ideal olan “millî birlik”, başarılması güç

² Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti, nüfusunun tamamına yakını Müslümanların oluşturduğu, kültürel açıdan çeşitlilik arz eden, ama bu çeşitliliği tek bir millet kimliği etrafında toparlamayı hedefleyen bir ulus-devlet olarak kurulmuştu (Yıldız, 2010b: 36). Cumhuriyet eliti “hükmeden kimse onun dili geçerlidir” ilkesini benimseyerek modernleşme sürecini yürütmüş ve ülke sınırları içindeki halkların kültürel ve dilsel bakımdan kendilerine bağlı olmasını istemişti (Gellner, 2008: 125). Anadolu'nun kültürel ve etnik tarihinin karmaşıklığının getirdiği güçlüklerle rağmen (Akgönül, 2011: 126), Türk ve Sünnî kimlik dışındaki kültürel kimliklere sahip gruplar Kemalist Türk milliyetçiliği tarafından “ötekiler” olarak görülmüştü. Osmanlı'yı yıkan bu karışık “ötekiler”in Cumhuriyet'i de yıkabilecek güç olduğuna inanılınca (Dündar, 2009: 893-900), Cumhuriyetin ilk önderleri homojen ve yekpare bir millet oluşturma girişimlerini ortak dil, kültür ve ülkü ile simgelenen ortak bir Türklük üzerine oturtmuşlardı. Cumhuriyetin sınırları içinde yaşayan halklar, Türklüğe dâhil edilerek ortak bir millet altında birleştirilmeye çalışılmıştı (Schendel ve Zürcher, 2010: 11; Özkırmı, 2013: 88). Bu amaçla Kemalist milliyetçilik tarafından bir kamusal alan tasarlanmıştı. Bu kamusal alan idareciler tarafından koruma altına alınmış; din, sosyal sınıflar ve etnikliğin görünür kimlikler olarak bu alana taşınmasına izin verilmemişti. Türdeş olmayan kitle içindeki dinî, sınıfsal ya da etnik kimlik unsurları geçmişe ait sayılmış, millî birlik ruhuna zarar verecek olan bölücü ve ayrılıkçı nitelikler olarak değerlendirilmiş ve bu kimlik unsurlarının kamusal alandaki görünürlükleri mutlak yasak kapsamına alınmıştı (Yıldız, 2011: 215; Yıldız, 2010a: 293). Kısacası, kültürel çeşitliliğin meşruiyeti reddedilmiş; kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti dinî, sınıfsal veya etnik cemaatlerin değil, belli bir toprak üzerinde yaşayan yeni bir milletin devleti olmaya yöneltilmişti (İnsel, 2012: 44).

bir ideale dönüşebilmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bu toplumsal gruplarla devlet arasındaki sancılı ilişkiler nedeniyle, bu toplumsal gruplar kendilerini “öteki” kavramıyla ifade etmeyi bile tercih etmişlerdir.³ Nihayetinde “millî birlik” ideali, ulus-inşa süreçlerinde bir “sorun” olarak görülen kültürel kimliklere yönelik dışlayıcı resmî yaklaşımlar nedeniyle “asıl sorun” haline gelmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ulus-inşa politikalarının başarılı olamadığı söylenebilir. Çünkü “çoğulcu bir toplumun birçok özelliğini hâlâ koruyan” (Özbudun, 2013: 59) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Alevîlerin büyük kısmı Sünnileşmemiştir. Kürtlerin büyük kısmı da Türkleşmemiştir (Aktürk, 2013: 284). Dindar Müslümanlar ise inandıkları gibi yaşamaktan vazgeçmemişlerdir. Nitekim İnalçık (1998: 12-13) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu sürecinde Osmanlı'dan kopuş için gerçekleştirilen tüm siyasî ve yapısal düzenlemelere rağmen günümüzde toplumsal ve kültürel sorunların devam ettiğini, üstelik Türkiye'de her zamankinden daha ağır bir kültür ve kimlik sorunu bulunduğunu ifade eder.

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki bu kültürel kimlik sorununa odaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde nüfus açısından kalabalıkları oluşturan toplumsal grupların kültürel kimliklerini simgeleyen semboller olan “başörtüsü”, “Kürtçe” ve “cemevi” ise çalışmanın odağını teşkil etmektedir. Çünkü bu kültürel kimlik sembolleri bu toplumsal gruplar nazarında var oluşu simgelemekte, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ilişkin toplumsal meşruiyet tartışmalarında yer edinmektedir. Aktay ve Kızılkaya (2014) tarafından yapılmış olan araştırma bu konudaki hassasiyetlere ışık tutar. Araştırma, başörtüsü yasağının toplumun üçte ikisi tarafından laikliğin bir gereği olarak kabul edilmediğini göstermekte; dinî duygularını rencide ettiğine inanılan başörtüsü yasağının her alanda kaldırılması gerektiği düşünülmektedir. Anadilde konuşma hakkı, anadil öğretimi hakkı ve TRT 6 ile başlatılan Kürtçe dilinde yayıncılık toplumun çok önemli bir bölümü tarafından önemli görülmektedir. Cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi ise hem Alevîler, hem de Kürtler tarafından güçlü şekilde savunulmaktadır (Aktay ve Kızılkaya, 2014: 311-328). Bu nedenle ulus-inşa politikaları uygulanırken bir sorun olarak görülmüş olan bu kültürel kimlik sembollerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kabul görmesi uğrunda

³ Aktay ve Kızılkaya tarafından yapılmış olan bir araştırma Türkiye toplumundaki İslâmî kesimin, Kürtlerin ve Alevîlerin kimlik ve öteki algılarını ortaya koymaktadır. Kürtler ve Alevîler kimliklerinden dolayı hem toplumsal düzeyde, hem de devlet düzeyinde dışlandıklarını düşünmektedirler. Türkiye toplumunun genelinde, en fazla baskıya ve ayrımcılığa uğrayan kesimin ise başörtülüler ve Kürtler olduğuna inanılmaktadır. Farklı kimliklere yönelik tahammülsüzlüğün ve bu bağlamda ortaya çıkan ötekiliğin kaynağı olarak ise devletin baskıcı politikaları görülmektedir (Aktay ve Kızılkaya, 2014: 311-328).

bu toplumsal gruplar tarafından gerçekleştirilen mücadelenin tarihsel seyri çalışmada genel olarak incelenmektedir.

Bu incelemenin hedefi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde başörtüsü, Kürtçe ve cemevi ile ilgili atılmış olan demokratik adımların ve gerçekleştirilmiş bulunan yasal düzenlemelerin, bu kültürel kimlik sembollerini kendileri için önemli gören toplumsal grupların beklentilerini karşılayıp karşılamadığını gözlemlere dayalı yorumlar yapmak suretiyle değerlendirerek ortaya koymaktır. Bu kültürel kimlik sembolleri konusunda atılmış olan bu adımların ve gerçekleştirilmiş bulunan yasal düzenlemelerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin millî birliği ve üniter bütünlüğü açısından isabetlilik içerip içermediğini yorumsal düzeyde değerlendirmek ve eksik kaldığı düşünülen hususlara ilişkin öneriler getirmek de bu incelemenin hedeflerindedir.

Çalışmada kültürel kimlik sembollerinin çeşitli manipülasyonlara açık olduğu gerçeğinden hareketle olası bazı tehlikelere dikkat çekilmektedir. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kültürel kimlikleri simgeleyen çeşitli sembollere karşı nasıl bir demokratiklik sergilenmesinin daha uygun olabileceği hususunda öneriler getirmek de amaçlanmaktadır.

Çalışmada toplumsal grupların başörtüsü, Kürtçe ve cemevi ile ilgili beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı konusundaki mevcut durumun tespiti için uygulamalı bir araştırma metodu kullanılmamış, gözlem metoduyla elde edilen sonuçların yorumlanması tercih edilmiştir. Ancak çalışma, uygulamalı araştırmalara ve saha çalışmalarına yön verebilecektir.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE BAŞÖRTÜSÜ⁴ SORUNU

Başörtüsü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kendilerini İslâmî, dindar Müslüman, siyasal muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr vb. kimlikleriyle tanımlamayı önemli görenler için dinsel ve kültürel kimliğin en önemli sembollerindedir. Etnik, dilsel, mezhepsel, kültürel, siyasal vb.

⁴ “Başörtüsü” İslâmî kesimde tesettür amacıyla (kadının örtünmeye ilişkin inancı gereğince) kullanılan örtünün adıdır. Türkiye’de laiklik duyarlılığı olanlar açısından ise bu örtü “türban” olarak adlandırılmaktadır. “Türban” kavramı, başı örtmek amacıyla o dönemlere kadar kullanılmış olan örtülerden farklı olduğuna ve devlete karşı iyi niyetli olmayan kişilerce konjonktürel amaçlarla kasıtlı olarak kullanıldığına ilişkin algı yaratarak başörtüsü karşıtlığı için taraf oluşturmak gerekçesiyle seçilmiştir. Bu nedenle “türban” kavramı sorunlu ve yanlış bir kavramdır. Bu kavram yerine başörtüsü kavramının kullanılması doğru bir yaklaşımdır. Çünkü modernleşmeyi kendi değerleri çerçevesinde yorumlayan ve özümlediği değişimi yaşantısına dâhil eden kadının başını örtme biçiminin çeşitli dönemlerde değişmiş olması, kullandığı örtünün adının “başörtüsü” olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Modernleşme sürecinin örtünün biçimleri üzerinde oluşturduğu değişim kadının örtünmesine ya da başını örtmek amacıyla kullandığı örtüye bu gibi adlar verilmesini haklı kılmamaktadır.

kimlikleri birbirinden farklı olan toplumsal grupların dinsel ve kültürel kimliklerindeki ortaklıklar gereğince sahiplenilmektedir. Kişisel yaşantılarında yeri bulunmasa da, çeşitli kültürel kimliklere mensup gruplar tarafından saygı görebilmektedir. Çünkü başörtüsünün hem dinsel, hem de kültürel gerçekliği bulunmaktadır.

Başörtüsü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gerek cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulus-inşa süreçlerinde, gerekse cumhuriyetin sonraki dönemlerinde çeşitli gerekçelere dayanılarak müdahale edilen bir dinsel ve kültürel kimlik sembolü olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bu kültürel kimlik sembolünün bir sorun olarak ortaya çıkmaya başladığı yıllardır. Özkan (2005: 22) bu sürecin 1950 yılında yapılan seçimlerle Demokrat Parti'nin meclise girmesiyle hız kazanmaya başladığına dikkat çeker. Eğitim alan ve dininin gereklerini yerine getirme kaygısı taşıyan kadınlar bu yıllarda kamusal alanda varlık kazanmaya başlamışlardır. Bu yıllarda dinin yaşanmasına kolaylıklar getirilince ve başörtülülerin sayısı artınca, 1960'lı yıllardan itibaren, kendini çağdaş Cumhuriyet'i korumakla görevli hisseden çevrelerde ve basında Cumhuriyet ilkelerinin tehlikede olduğu, gericiliğin arttığı vb. yönünde söylemler gelişmiştir (Özkan, 2005: 23). Kadınların başörtüsü takmalarını bir din ve inanç özgürlüğü meselesi olarak değil, laiklik rejimini tehlikeye atacak bir kamu güvenliği meselesi olarak gören bu zihniyet, bu yıllardan sonra başörtülü kadınların yüksek öğretim kurumlarında eğitim görme ve kamu kurumlarında çalışma haklarını kısıtlamaya başlamıştır. Böylece, bir inanç özgürlüğü ihlali olarak başlayan uygulamalar, kısa sürede eğitim hakkı, çalışma hakkı, toplumsal hayata katılma hakkı ve eşitlik hakkı gibi temel vatandaşlık haklarının ihlâline kadar uzanmıştır (Cindoğlu, 2010: 5). Bu yıllarda başörtüsüne yapılan müdahalelere meşruiyet sağlamak amacıyla ise başörtüsü geleneksel yaşama ait bir kıyafet unsuru, geri kalmışlığın bir göstergesi, siyasî bir sembol, modernliğe meydan okuyuşun bir aracı, laik devlete başkaldırının bir aracı vb. olarak gösterilmiştir. Ancak devletin ve toplumun bazı kesimlerinin başörtüsüne ilişkin bu yöndeki yaklaşımlarına başörtüsünü kültürel kimliğinin önemli bir sembolü olarak gören toplumsal gruplar tarafından güçlü tepkiler gösterilmiştir. Nihayetinde başörtüsü bu yıllardan itibaren önemli bir toplumsal soruna dönüşmüştür. Bu sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için biraz geriye giderek Türk modernleşmesinin niteliğine kısaca göz atılmalıdır.

Osmanlı modernleşmesi Müslüman kalarak ve İslâm âleminden de sorumlu Müslüman bir devlet olduğunun bilincinde olunarak gerçekleştirilmişken, Türk modernleşmesi İslâm unsuru devre dışı bırakılarak yürütülmüştür. Üstelik millî bir kimliğin oluşturulmasını hedefleyen Türk modernleşmesi sürecinde İslâm'la çatışmaktan da kaçınılmamıştır (Kara, 2014: 28). Din Osmanlı-Türk kültürünün geri kalmışlığının ve

çürümüşlüğü'nün ardındaki esas etken (Deren Van Het Hof, 2010: 558) olarak tanımlanınca, “kültürün içindeki İslâmî unsurların temizlenmesi ‘bilim’ olarak adlandırılmış ve yüksek dozda din karşıtlığıyla yüklü bir laiklik benimsenmiştir” (Karpat, 2009: 49). İslâmiyet'ten koparılmak istenen Türk kurumlarına laik ve millî bir karakter kazandırılması için ise çok sayıda reform yapılmıştır (Hayes, 2010: 153-154).

Ancak tüm bunlara rağmen özellikle küçük kasaba ve köylerde İslâm'a duyulan bağlılık güçlü şekilde devam etmiş (Smith, 2010: 164), toplumun büyük kısmı sadık Müslümanlar olarak yaşamayı sürdürmüştür (Karpat, 2010: 267). Başka bir ifadeyle, bu modernleşme sürecinde çok büyük kısmı Müslüman olan ve İslâmî bir yaşam tarzını benimsemiş bulunan Türkiye toplumunun sosyolojik yapısıyla uyumsuzluklar içeren bir millî kimliğin oluşturulmak istenmesi, devlet ile millet özdeşleşmesinin hedeflenen şekilde gerçekleştirilebilmesine imkân vermemiştir. Çünkü Türk modernleşmesi Göle (2011: 171)'nin ifadesiyle, yerel örüntüleri ve geleneksel değerleri dışlayarak “insan”ı Batı medeniyetinin izdüşümünde yeniden tanımlamış olan bir projedir. Lokomotif kadın olan bu projede kadının örtünmesi ise, Batıcı kimlik açısından bir pürüz olarak görülmüştür (Özkan, 2005: 21; Şişman, 2005: 231; Aktaş, 2006a: 7). Modernliğin dış görünüş ile sınırlandırıldığı (Aksoy, 2005: 286) bu süreçte, hedeflenen millî Türk kadınının oluşturulması için kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan İslâm öncesi tarihe de başvurulmuş ve “yeni kadın”ın İslâmîlik vasfının kaybettirilmesine özellikle çalışılmıştır (Aktaş, 2006a: 223-227). Nihayetinde kentlerde yaşayan, eğitilmiş, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek genç kadınların çağdaş görünüm gereğince başörtüsü kullanmamaları gerektiğine ilişkin anlayışın toplumda benimsenmesine gayret edilmiştir (Benli, 2011: 261). Şişman (2011: 110)'ın “gardırop modernleşmesi” olarak adlandırdığı ve “örtüden vazgeçiş” olarak şekilsel bir çerçeveye hapsedildiğini belirttiği bu “modernlik algısı” üzerindeki tartışmalar da başörtüsü üzerinden süregitmiştir.

Türkiye'de başörtüsünü yasağını savunan kesimler başörtüsünü “çağdaş uygarlık ölçülerine ve bilimsel düşünmeye engel, dogmatik kabullerin bir işareti” (Aktaş, 2006a: 4) olmakla etiketlemişlerdir. Bu kesimlerde irticai bir sembol (Aktaş, 2006b: 6) olarak da suçlanan başörtüsünün, irticanın ülkeye getirilmesinde kullanılan bir araç ve laik rejime yönelik meydan okuyuşun bir sembolü (Göle, 2011: 115; Kubilay, 2010: 117) olduğu iddia edilmiştir. Başörtüsünü siyasî bir sembol olarak nitelendirmiş olan başörtüsü karşıtları başörtüsü kullananları samimi olanlar ve samimi olmayanlar kategorisinde ikiye ayırma eğilimine dahi girmişlerdir (Bayramoğlu, 2008: 125). Hatta başörtüsü köylü/kentli, eğitilmiş/cahil, medenî/geleneksel gibi ayrımların mihenk taşı haline getirilerek (Şişman, 2005: 232), sınıfsal ve ideolojik ayakları bulunan bir meseleye (Balta, 2014: 117) de dönüştürülmüştür. Başörtüsü yasağı bir zihniyet sorunu olarak (Saka

ve Altınöz, 2011: 6) ve bilhassa “zan”lara dayandırılarak (Aksoy, 2005: 286) yerleştirilmiştir.

Yasağı savunanlarca siyasî bir sembol olduğu iddia edilen başörtüsünün Türkiye’de belirli alanlarda kullanılması çeşitli yargı kararlarıyla “yasaklı eylem” statüsüne de alınmıştır. Bu yasaklar, Anayasa Mahkemesi (AYM) ile yüksek yargının verdiği kararlara dayandırılmış⁵ ve sürekli olarak laiklik ilkesine vurgu yapılarak gerekçelendirilmiştir (Genç ve İlhan, 2012: 35; Aksoy, 2005: 196). Yargı kararlarında laiklik ilkesine vurgu yapılarak gerekçelendirilen başörtüsü yasakları “talepleri İslâmî olmayan ve karanlık mihraklar tarafından yönlendirilen bir azınlığa karşı getirilmiş özel ve zorunlu bir tedbir” (Aktaş, 2006b: 6) olarak savunulmuştur. Üstelik uygulanan yasaklar, yasal dayanaklar öne sürülerek ve dinî hususlardan yararlanılarak meşrulaştırılmaya da çalışılmıştır (Aksoy, 2005: 286-287; Şişman, 2011: 163). Bu yöndeki kararlarda “Türkiye’de dini inançları gereği başını örten kadınların haklarının kısıtlanmadığı, ancak siyasî sembol olarak başını örten kadınların farklı olduğu” (Benli, 2011: 292) teması özel olarak işlenmiştir. Borovalı ve Turan (2013: 191-192)’ın ifade ettiği üzere, başörtüsü kullanan kişilerin kendileri gibi olmayan kişilere kesinlikle özgürlük vermeyecek olan bir rejimin yanlıları olarak tanımlanması nedeniyle oluşan korkular, yargı kararlarında yasakları destekleyecek şekilde kullanılmıştır.

Yasalara ve baskıcı uygulamalara rağmen, başörtüsü kullanan kadınlar ve başörtüsü yanlıları ise başörtüsünün siyasî bir sembol olarak kullanılmadığını, başörtüsü kullanılarak dinsel bir vecibenin yerine getirildiğini savunmuşlardır (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 23). İnançlarının gereği olarak ve bilinçli bir şekilde başörtüsü kullandıklarını, bu nedenle seküler kadınların kendilerini terbiye edemeyeceklerini kararlılıkla ifade ederek başörtüsü yasaklarına ve baskılara karşı direnmişlerdir. Devletin ya da herhangi bir erkin belli bir biçimde örtünme ya da örtünmeme yolundaki yaptırımlarına ve okuldan ya da meslekten atılma olasılığına rağmen başörtüsü kullanmaktan vazgeçmemişlerdir (Yılmaz, 2015: 192; Balta, 2014: 113). Taleplerini, dönemsel olarak din ve vicdan özgürlüğü, anayasal hak, bireysel hak, grup hakkı, farklılık talebi adı altında farklı şekillerde ifade

⁵ Yargı kararlarıyla başörtüsü yanlılığına ilişkin bazı siyasî söylem ve eylemler cezalandırılmıştır. Yasağın kalkması gerektiğini savunan iki siyasî parti laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldikleri gerekçesiyle kapatılmıştır. Başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakmak amacıyla yapılan anayasa değişikliğine destek veren iktidar partisi de kapatılmaktan bir oyla kurtulmuş, ancak hazine yardımıyla mahrum bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesinin (AYM) her iki durumda da temel gerekçesi laiklik olmuştur. Laikliği çağdaş bir yaşam biçimi olarak tanımlayan AYM, dinî inançlar gereğince kullanılan başörtüsünü laiklik ilkesinin gerekleriyle bağdaşmayan bir sembol olarak kabul etmiştir. AYM başkalarının hakkını ve kamu düzenini korumak için, başörtüsü özgürlüğünün kullanılmemesi gerektiğine hükmetmiştir (Arslan, 2009: 3).

etmişlerdir. Kadınların başörtüsü kullanmasının dinî bir emir olduğu konusunda Kur'an'da yer alan ayete başvurmayı yeterli görmemişler, başörtüsüne meşruiyet arayışlarında seküler kamusal dile de başvurmuşlardır (Şişman, 2011: 165). Medeniyet, laiklik, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi Batılı ve seküler kavramlar, başörtülü kadınların önüne konulan yasaklamaların temelsizliğini vurgulamak amacıyla titizlikle kullanılmıştır (Kubilay, 2010: 140). Bu boyutlarıyla başörtüsü meselesi sadece din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde değil, farklı kimliklerin temsili, hayat tarzlarına saygı, kadın hakları vb. çerçevesinde ele alınmıştır (Şişman, 2011: 165). Devletin başörtüsünü yasaklaması, bir negatif statü hakkı olarak devletin müdahalesinin dışında olduğu varsayılan hak alanına devletin müdahale etmesi olarak kavranmıştır. Devletin, din ve vicdan özgürlüğünü tehdit eden laiklik ilkesi gereğince başörtüsüne müdahale ettiği savunulmuş; din ve vicdan özgürlüğü ile laiklik, karşıt kavramlar olarak sunulmuştur. Böylece laiklik, kadınların örtünmesini engelleyen, baskıcı, anti-demokratik ve özgürlük karşıtı bir ilke olarak olumsuzlaşmıştır (Kubilay, 2010: 133-135). Böylece başörtüsü ulus-devletin temel özelliklerinden biri olan laiklik üzerinde yoğun tartışmalar yapılmasına neden olmuştur.

Türkiye'de laiklik yanlılarının batılı bir hayat tarzını benimsemiş olması nedeniyle başörtüsü hep modernliğin dışında bir unsur olarak kabul edilmiştir (Şişman, 2011: 35). Oysa başörtülü kadınlar bu değerlendirmeyi doğru bulmamışlardır. Çünkü Göle (2011: 126)'nin işaret ettiği üzere başörtülü kadınlar modernizmin yarattığı fırsatları ve kazanımları elde etmek konusunda aktif ve iddialı olan kadınlardır. Scott (2012) da benzer düşünceyle başörtüsü yaşının modernleşmeyi temsil etmediğini ifade eder. Zira günümüzde başörtüsünün moda boyutu da bulunmaktadır. Geleneklere aykırı olsa da kadınlar örtünmeyi daha da güzelleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan, modernliğin karşısında bir geriye dönüş zannedilmiş olan örtünme aslında modern bir harekettir (Göle, 2003: 37). Balta (2014: 7)'nin tespitiyle, "örtünme moderniteye rağmen modernite içinde tercih edilmektedir". Erdoğan (2008: 4) ve Şişman (2011: 37)'in dinî bir ibadet olduğunun da göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çektikleri başörtüsü, yine Erdoğan (2008: 51)'a göre modernliğin, içerisinde geleneği taşıyan bir sembolüdür. Üstelik başörtüsü kullanan kadınlar başörtüsünü itaat kültürünün bir parçası olarak değil, özgürleşmenin bir aracı (Yılmaz, 2015: 190) olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle başörtüsü yasakları başörtüsü kullanımını engelleyememiştir. Nitekim Barbarosoğlu (2012: 61), Özkan (2005: 26) ve Aktaş (2006a: 8) başörtüsünün yasaklarla yok edilemediğine, başörtülü öğrenci sayısının yasakların şiddetine rağmen artış gösterdiğine, başörtüsü üzerine yapılan tartışmalar şekil üzerine yoğunlaştıkça yeni baş örtme şekillerinin de ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmektedir.

Türkiye’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM), üniversitelerde, kamu kurumlarında ve Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda başını örtmek isteyen kamu çalışanları ve öğrenciler ile başörtüsü karşıtları arasında yıllarca başörtüsünün özgürce kullanımı temelinde toplumsal gerilimler yaşanmıştır. Bu toplumsal gerilimlerin sonlandırılarak normalleşmenin sağlanabilmesine yönelik esaslı adımlar ise Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte gerçekleştirilen demokratikleşme süreçleri sayesinde atılabilmektedir.

1999 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde Fazilet Partisi’nden milletvekili seçilmesine rağmen TBMM’de başörtüsünü çıkarmadığı için yemin etmesine izin verilmeyen ve TBMM’den çıkarılan Merve Kavakçı’nın dokunulmazlığı kaldırılmış, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmasıyla birlikte milletvekilliği de düşürülmüştü. Bu olaydan 16 yıl sonra, 2015 yılındaki milletvekili seçimlerinde seçilen 21 başörtülü milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ilk kez başörtülü şekilde yemin edebilmiştir. 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan milletvekili seçimleri öncesinde kurulan Geçici Bakanlar Kurulu’nda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak görevlendirilen Ayşe Gürcan ise Türkiye Cumhuriyeti’ndeki ilk başörtülü bakan olmuştur. Bu seçimler sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin 64. Hükümeti’nde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak görevlendirilmiş olan Sema Ramazanoğlu da başörtülü idi. 65. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak görev alan Dr. Fatma Betül Sayan Kaya da başörtülüdür.

Türkiye’de üniversitelerde başörtüsü kullanımı serbesttir. Üniversitelerdeki başörtüsü serbestisi konusunda yürürlükte olan uygulamalar 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda yer alan Ek Madde 17’ye dayanmaktadır. Kanun’a 1990 yılında “Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir” şeklinde eklenmiş bulunan, ancak önceki dönemlerde çeşitli gerekçelerle uygulanamamış olan bu madde AK Parti iktidarında uygulanabilmiştir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında başörtüsü kullanımının serbest hale getirilmesi ise, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik’te 04.10.2013 tarihli ve 2013/5443 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yapılan değişiklikle mümkün olmuştur. Kamu kurum ve kuruluşlarında kadınların başı daima açık olarak çalışacaklarına ilişkin hüküm bu Yönetmelik’ten çıkarılınca kamu hizmetlerinde kadınların başörtüsü ile görev yapabilmeleri mümkün hale gelmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullardaki başörtüsü sorununun çözümü ise 2014 yılında yine Yönetmelik düzeyinde yapılmış olan bir düzenlemeyle sağlanabilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik’te 27.09.2014 tarihinde yapılan ve 29132 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe

giren değişiklikle, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî ve özel ortaokul ve liselerde kız öğrencilerin başlarını örtmeleri gerektiğine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece başörtüsü kullanımı Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel ortaokul ve liselerde öğrenciler için de serbest hale getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde başörtüsü yasağını birçok kamusal alanda sonlandıran bu önemli düzenlemeler, toplumsal yaşamın diğer birçok alanında da bu yasağı kaldıran başka düzenlemelerle birlikte gerçekleştirilmiştir. Ancak özellikle 2015-2017 yıllarını kapsayan dönem başörtüsü konusunda yapılan düzenlemeler açısından dikkat çekici bir dönemdir. Bu dönemde askerî kurumlara başörtüsü ile giriş konusundaki yasaklar kaldırılmış, kadın hâkimlerin, kadın mülkî idare amirlerinin, kadın polislerin, Jandarma ve Sahil Güvenlik'teki kadın personelin, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki kadın subaylarla kadın astsubayların, askerî kurumlardaki sivil memurlarla işçilerin vb. görevleri sırasında başörtüsü kullanabilmelerine imkân tanınmıştır. Kamusal alanlarda başörtüsü kullanımını normalleştiren bu düzenlemeler sayesinde, yıllarca bir sorun olarak görülmüş olan başörtüsü nedeniyle Türkiye'de yaşanan toplumsal ve siyasal gerilimler aşılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 2000'li yılların başlarından itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında başörtüsü kullanımını normalleştiren resmî yaklaşımlar, bu sembolü dinsel ve kültürel kimliklerinin önemli bir unsuru olarak kabul eden ya da bu sembole karşı tepkisel yaklaşmayan toplumsal grupların beklentilerini karşılamıştır.

Ancak başörtüsü konusunda sağlanmış olan toplumsal normalleşme, bu konuda gelecekte tekrar benzer sorunların yaşanmayacağını göstergesi sayılamaz. İleride tartışılacağı üzere, bu kültürel kimlik sembolü, üzerinde manipülasyonlar gerçekleştirmeye müsait bir semboldür. Bu nedenle, başörtüsünün gelecekte tekrar bir sorun olarak ortaya çıkmasını engelleyecek düzenlemeler kanun seviyesinde yapılmalıdır. Aksi takdirde, başörtüsü üzerinde sağlanmış olan toplumsal normalleşmenin anlamı olmayacaktır.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE KÜRTÇE⁶ SORUNU

Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir ulus-devlet olarak kurulurken, millî kültürün oluşturulması amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Balçık (2009: 777) bu süreçte Türkçenin, millet kurgusunda ortak kimliğin ve “biz”lik bilincinin temel bir göstergesi ve ispatı sayıldığını, bu nedenle ulus-devlete mensup nüfusun dönüştürülmesi yolunda aslî bir araç olarak kullanıldığını belirtir. Ancak günümüzde Türkçenin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşayan diğer diller karşısındaki hâkim konumu, anadillerinin devlet tarafından resmî olarak tanınmasını talep eden toplumsal gruplar tarafından, dilin kimlik ile olan ontolojik ilişkisi gerekçe gösterilerek eleştirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşayan diğer dillere yönelik kamu politikalarının devlet açısından “meşruiyet sorunu”na yol açtığı iddia edilmekte ve bu meşruiyet sorunu karşısında demokratik dil politikalarına ihtiyaç olduğu ileri sürülmektedir.

Türkçe karşısında öne çıkarılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kültürel ve siyasal olarak tanınması istenmiş olan yaşayan dillerden biri Kürtçedir. Kürtçe, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kendisini Kürt kimliğiyle tanımlamayı önemli gören toplumsal grupların bir kısmı için kültürel kimliğin vazgeçilemez bir unsurdur. Buna bağlı olarak Türkçenin her alandaki hâkim konumu Kürt milliyetçileri tarafından özellikle 1990'lardan itibaren kimlik siyasetlerini öne çıkaran küresel söylemlerin de etkisiyle sorgulanınca Kürtçe bir kimlik hareketi olarak gelişmeye başlamıştır. Üstelik bu kimlik hareketi Kürt etnik kimliğine mensup toplumsal gruplar nazarında PKK terörüne meşruiyet kazandırılması uğrunda da kullanılmıştır.

Kürt kimlik hareketinin öncüleri tarafından Kürt etnik kimliğine mensup toplumsal grupların bazı sorunlarını dile getirerek planlı bir algı oluşturmak ve böylece harekete meşruiyet kazandırmak amacıyla bilinçlice

⁶ Gerek bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yurttaşlık ilişkisiyle bağlı herkesin Türk olduğunu savlayan hukukî yaklaşımlar, gerekse de Anadolu'nun bütün sakinlerinin aslen Türk olduğunu öne süren yaklaşımlar sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurulduğundan beri Kürtleri etnik bir toplumsal grup olarak kabul etmemiştir (Yeğen, 2011: 15-18; Karpat, 2009: 98). Çünkü 1923 tarihli Lozan Antlaşması gereğince de Kürtler Türklerle birlikte İslâm ümmeti içinde gruplandırılmıştır (Kirişçi ve Winrow, 2011: 1). Böyle olunca “Kürtçe” Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bir sorun olarak da kabul edilmemiştir. Üstelik Koçak (2013: 211-213)'ın ifadesiyle, dilsel homojenizasyonu gerçekleştiren resmî tekdillilik (Türkçenin hâkimiyeti) politikaları devlet tarafından vatandaşlar için “ekonomik kalkınma”, “demokratik müzakere”, “etkin sosyal politikalar oluşturulması”, “devletin bütünlüğünün pekiştirilmesi” ve “bilgi akışının artırılması” gibi konularda önemli avantajlar sağladığı gerekçeleriyle her zaman savunulmuştur. Buna rağmen Kürtçe millî birlik ideali karşısında bir sorun olarak görülmüştür.

kullanılmış olan Kürt sorunu⁷ söylemi içerisinde Kürtçe önemli bir yer tutmuştur. İnal (2012b: 83) tarafından ifade edildiği üzere bu söylem içerisinde Kürtçeye başlıca üç alanda kamusalılık kazandırılmasına çalışılmıştır. Bu alanlardan biri “siyasal ve hukuksal alan”dır. Bu alanda Kürtçenin kamusallaşması için Kürtçenin TBMM’de, mahkemelerde, siyasal propaganda faaliyetlerinde ve belediyeçilik faaliyetlerinde kullanılması talep edilmiştir. Kürtçeye kamusalılık kazandırılmaya çalışılan bir diğer alan ise “sosyal alan”dır. Bu kapsamda Kürtçe yer (şehir ve köy) isimlerinin iadesi, kamusal hayatın her alanında q, w ve x harflerinin kullanılması, insanlara serbestçe Kürtçe isim verilebilmesi, Kürtçe dilli yayıncılık ve Kürtçe ibadet sosyal alanda Kürtçenin kamusallaşması için ifade edilen taleplerden olmuştur. Kürtçe ile ilgili taleplerin yer aldığı üçüncü alan ise “eğitim alanı” olmuştur. Eğitim alanında özel Kürtçe kurslar, anadilinde eğitim, üniversite ve enstitülerde Kürdoloji bölümlerinin kurulması yönündeki taleplerle Kürtçeye kamusal görünürlük kazandırılmaya çalışılmıştır (İnal, 2012b: 83).

1990’lı yılların başlarından itibaren Kürtçenin etno-politik mücadelenin bir parçası haline gelmesi nedeniyle, özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)’nin iktidara gelişinden itibaren tarihsel süreçte dil konusunda reformist çabalara girilmiştir. Kürtçenin TBMM, eğitim, medya, yerel yönetim, mahkeme, camii, sanat ortamı gibi kamusal alanlarda görünürleşmesiyle birlikte Kürtçe de kamusallaşmaya başlamıştır (İnal, 2012b: 79-82). Bu süreçte Kürtçenin serbestçe kullanımına ve Kürtçenin öğrenimi için özel kurslar açılabilmesine izin verilmiş, Kürtçe basın-yayın faaliyetleri ile Kürtçe özel televizyon ve radyo yayıncılığı serbest bırakılmış, hatta devlet televizyonu olan TRT Şeş Kürtçe yayına başlamıştır. Kürtçe tiyatro, şarkı gibi kültür-sanat ürünlerinin sergilenebilmesine izin verilmesinin yanında, üniversitelerde Kürt dili ve edebiyatının araştırılmasına yönelik kürsüler ve enstitüler açılması sağlanmıştır. Bunların yanında Kürtçe eğitim veren kreşler açılmış, çeşitli Kürt dernekleri kurulmuş, Nevruz Bayramı kutlanabilmiştir. Ayrıca Barış ve Demokrasi Partisi⁸ (BDP)’nin Kürt kimliği ile TBMM’de yer almasına, çocuklara Kürtçe isimler verilmesine, Kürtçe yer

⁷ Yapay bir sorun olarak değerlendirilse de, “Kürt sorununun temelinde bir dil (Kürtçe) sorunu olduğu” (Coşkun, 2013: 132; Sediyanı, 2012: 73; İnal, 2012a: 184-185; Akyürek ve Bilgiç, 2012: 250; Yayman, 2011: 59; Aktay, 2011: 22; Özhan ve Ete, 2008: 19) konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Çünkü Kürt hareketi Kürt dilini en önemli siyasî mücadele alanlarından biri haline getirmiş; Kürtçeyi okul, mahkeme, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi kamusal alanlarda kullanmayı bir hak olarak gördüğünü ilân etmiştir (İnal, 2012a: 185). Hatta Coşkun (2013: 132) aralarındaki ideolojik farklılıklara rağmen, konu dil haklarına gelince Kürt ağırlıklı bütün siyasî partilerin aynı noktada buluştuğunu, Kürtçenin hayatın her alanında özgür bir şekilde kullanılmasını talep ettiklerini ve Kürt sorununun çözülebilmesinin Kürtçe sorununun çözülebilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

⁸ Haziran 2014’te Halkların Demokratik Partisi’yle birleşmiş ve faaliyetlerini bu isimle sürdürmeye başlamıştır.

isimlerinin iade edilmesine, BDP’li (HDP’li) belediyelerin iki dilli reklâm ve sokak isimleri kullanmalarına izin verilmiştir (Kurubaş, 2012: 40-41).⁹ Kürtçeye ilişkin tüm bu düzenlemeler, karşı çıkan çevrelerin muhalefetine rağmen, 2013 yılı sonuna kadar çeşitli tarihlerde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hükümetleri tarafından hayata geçirilmiştir.

Ancak bu düzenlemeler Kürtçeyi kültürel kimliğinin vazgeçilmez bir sembolü olarak gören ve kimlik siyaseti yapan bazı Kürtleri memnun etmemiştir. Düzenlemelerin yetersizliğini savunan bazı Kürtler gayretlerini “Kürtçe sorununun bir anadili sorunu olduğu” (İnal, 2012b: 83) konusunda algı yaratmak uğrunda sürdürmüşlerdir. Gayretler sonucunda Kürtçe dilinde eğitim sorunu Kürtçe sorunu ile eşitlenmiştir. Bir başka deyişle, Kürtçe dilinde eğitim sorunu Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki Kürtçe sorununun en temel parametresi haline getirilmiş, Kürtçe dilinde eğitimin Kürt kimliği için temel şart olduğu savunulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Kürtçe dilinde eğitim konusunda yasaklayıcı hükümler bulunmasına¹⁰ ve azınlıklar dışında devleti bağlayan herhangi antlaşma ya da sözleşme olmamasına¹¹ rağmen özellikle 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni yönetme hakkını elde etmiş olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarında bu konuda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kubilay (2004: 82)’ın da belirttiği gibi, bu yıllardan itibaren Türkiye’de yasaklayıcı dil politikasından sınırlı da olsa düzenleyici dil

⁹ Kürtçenin görünürlük kazanmasına ilişkin düzenlemeler hakkında ek/ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Yayman, 2011; Çolak, 2010: 199; Ergin, 2010: 21-22; Akyürek, 2012: 208-210; Coşkun, Derince ve Uçarlar, 2010: 34-35.

¹⁰ Türkiye’de anadilinde eğitim konusu millî mevzuat çerçevesinde düzenlenmiş ve 1982 Anayasası’nın 42.maddesinde hüküm altına alınmıştır. Anayasanın 42.maddesine göre, “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır”. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Türkçe dışındaki dillerde eğitim yapılması kesin olarak yasaktır.

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Türkçe dışındaki dillerde eğitim sadece azınlıklar için bir haktır. Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki Dostluk Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki azınlık mensuplarının anadillerinde eğitim haklarını düzenleyen iki antlaşmadır. Bu antlaşmalarda tanımlanmış olan gruplar dışındaki hiçbir dinî, kültürel, dilsel ve etnik grup azınlık olarak kabul edilmediğinden dolayı, bugün Türkiye’de yalnızca Rumlar, Ermeniler, Museviler ve Bulgar kökenli gayrimüslim Türk vatandaşları yasal olarak anadillerinde eğitim hakkına sahiptirler (Ercan, 2012: 24; Coşkun, 2013: 105). Bir başka ifadeyle, eğitim dili konusunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni bu iki antlaşmadan (Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki Dostluk Antlaşması’ndan) başka yükümlülük altına sokan herhangi bir antlaşma veya sözleşme bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, anadilinde eğitim konusunda hükümler içermesine rağmen taraf olduğu bazı sözleşmeleri ve metinleri, ya eğitim dili ile ilgili maddelerine çekince koyarak imzalamış ya da bunları imzalamaktan kesin olarak imtina etmiştir (Coşkun, 2013: 105-109).

politikasına doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu yıllardan itibaren demokratikleşme programları gereğince gerçekleştirilen düzenlemelerle Kürtçe dilinde eğitim yapılmasının önündeki engeller kaldırılmıştır. Ekim 2013 tarihinde 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan Demokratikleşme Paketi'yle anadilinde (Kürtçe) eğitim konusundaki tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Bu Demokratikleşme Paketi'yle, özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitim yapılabilmesine imkân tanınmıştır. Böylece 2014-2015 eğitim-öğretim yılından itibaren özel okullarda bazı derslerin Kürtçe verilebilmesinin yolu açılmıştır. Ancak Kürtçe dilinde eğitime izin veren bu düzenleme Türkiye'deki Kürt milliyetçileri ve Kürtçe dilinde eğitim yanlıları tarafından memnun edici bulunmamıştır. Düzenleme, Kürtçe dilinde eğitime ücretsiz devlet okullarında değil de, sadece ücretli özel okullarda izin verildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Daha genel bir ifadeyle, Kürtçe dilinde eğitim konusu Kürtçeyi bazı Kürtler için kimlik hareketinin önemli bir unsuru haline getirmiş olanların beklentileri dâhilinde karşılanmış değildir. Bu durum, Kürtçeyi kimlik hareketinin bir unsuru olarak kullanmakta olan bazı Kürt grupların söylemleri gözlem yoluyla incelendiğinde görülebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ulus-devlet olduğu gerçeği dikkatten uzak tutulmadığında, Kürtçe ile ilgili "serbestleştirici" yasal düzenlemelerin son derece cesaretli düzenlemeler olduğu ifade edilebilir. Zira sınırlar içerisindeki diğer etnik grupların da aynı talebi dile getirmelerinin yaratabileceği sorunlar büyük olabilir. Bu nedendir ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Kürtçe dilinde eğitime sınırsız şekilde izin verilmemektedir.

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE CEMEVi¹² SORUNU

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin seküler/laik bir ulus-devlet olarak kuruluşundaki modernleşme süreçlerinde İslâm'ın Sünnî yorumu benimsenip Şîî ve diğer tüm heterodoks yorumları dışlandığında entegrasyonu zorunlu görülen dinî ve kültürel gruplardan biri de Alevîler¹³ olmuştur (Ateş, 2011: 382; İrat, 2009: 146; Subaşı, 2010: 19). Çünkü Sünnî İslâm'ı laik hedefler doğrultusunda kontrol altına alıp resmîleştiren devlet, inanç alanında ikinci bir varoluşa olumlu bakmamıştır (Küçük, 2009: 903-904).

¹² Yaklaşım tarzına ve atfedilen öneme bağlı olarak veya bilinçlice olmaksızın literatürde "Cem Evi", "Cem evi", "Cemevi", "cemevi", "cem evi" vb. gibi farklı biçimlerde yazıldığı görülen bu terim için bu çalışmada "Cemevi" ve "cemevi" şeklindeki yazımlar tercih edilmiştir.

¹³ Mélikoff (2011: 33; 2010: 9) "Alevî"nin tarihsel adının "Kızılbaş", "Alevîlik"nin tarihsel adının ise "Kızılbaşlık" olduğunu söyler. Yaygın kullanımı nedeniyle bu çalışmada Alevî ve Alevîlik kavramları kullanılmıştır.

Millî bir devlet yaratma sürecinde 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanunla (bilinen kısa adıyla Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla) camii ve mescit hariç olmak üzere Türkiye'deki tüm tarikatların ibadethaneleri kapatılarak gayrimeşru hale getirilmişti. Alevî ibadethaneleri de bu Kanun'la kapatılarak gayrimeşru hale getirilen ibadethanelerden olmuştu. Çünkü bu Kanun Alevî ibadethanelerinin statüsünü bir Rufaî, Nakşibendî veya Kadirî tekkesine karşılık gelen bir mekân olarak çizmişti. Dolayısıyla günümüzde bazı Alevîler¹⁴ tarafından Alevîlerin ibadethanesi olarak görülen cemevi, yürürlükte bulunan bu Kanun nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından hâlâ meşru sayılmamaktadır. Ancak buna rağmen diğer tarikatlar gibi faaliyetlerini açıkça gerçekleştirebilmektedir.¹⁵ Üstelik hiçbir yerde tarikatların tabelası bulunmadığı halde cemevlerinin tabelaları bulunabilmektedir (Aktay, 2007: 73-74; T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 164).

Ancak bazı Alevîler cemevinin varlığını kültürel kimlikleri için yeterli görmemekte; cemevine Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Camii gibi ibadethane statüsü tanınmasını talep etmektedirler.¹⁶ Kimlik siyasetleri de bu taleplere etki etmektedir.¹⁷ Bu yöndeki talepler sonucunda cemevi bazı Alevîler nazarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukukî açıdan çözüme kavuşturmak zorunda olduğu sorunlardan biri haline gelmiştir. Çünkü Alevî kimliğinin yaşatılmasının Alevî kimliğinin sembollerinden biri olan cemevine hukukî statü sağlanmasına bağlı olduğu bazı Alevîlerce güçlü şekilde savunulmaktadır. Örneğin, bir Alevî dedesi olan M. Yaman (2013: 10)

¹⁴ Alevîliği anlamlandırma çabalarında, Alevîliğin bir din, mezhep, inanç sistemi, yaşam felsefesi, ilericî ve devrimci bir eylem tarzı, gerçek İslâm, İslâm'ın Türklere has biçimi veya İslâm'la herhangi bir ilişkisi bulunmayan ateist bir felsefe olduğuna kadar geniş bir yelpazenin yer aldığı görülmektedir (Ocak, 2014: 299). Nihayetinde "Alevîlik" tanımlanması zor bir olgu, "Alevî" ise Massicard (2007: 17)'in ifade ettiği üzere "sınırları zor çizilen ve anlaşılması güç" bir kimlik haline gelmiştir. Bu nedenle günümüzde tekil bir Alevîlikten bahsedilememektedir (Subaşı, 2010: 128; Üzüm, 2000: 1). Buna bağlı olarak "bazı" sıfatının Alevî gruplar içerisindeki çeşitliliğe işaret etmek veya inanç konusundaki bazı hususlarda ortaklık bulunmadığına dikkat çekmek için kullanılması gerekmektedir.

¹⁵ TBMM 24.Yasama Dönemi'nin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün'ün İçişleri Bakanlığı'ndan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında edindiği resmî verilere göre, 2013 yılının Ocak ayında Türkiye genelinde 937 cemevi bulunmaktaydı (t24.com.tr, 2013).

¹⁶ Ancak İrat (2009: 128-129) bugün "modern cemevleri" hakkında kaygı duymayan birçok Alevî'nin de bulunduğunu ifade ederek, tüm Alevîlerin cemevine ibadethane statüsü tanınması hususunda aynı beklenti içerisinde olmadığını söyler.

¹⁷ Aydın (2013: vii) "çoğulculuğa baskı yapan dünyanın yeni koşulları"nın Alevî kimlik hareketini çeşitli biçimlerde desteklediğini ifade eder. Böyle bir ortamda Yıldırım (2012: 143)'ın da belirttiği üzere Türkiye'de kentte ve kamusal alanda gerçekleştireceği çeşitli çalışmalarla "dinsel, sosyal, siyasî ve kültürel haklarını tam olarak kazanmış bir Alevî toplumunun varlığını garanti altına almak" Alevî kimlik hareketinin en önemli amacıdır.

Türkiye genelinde cemevleri yapılmaz ve cem törenleri yaygınlaştırılmazsa kısa süre içinde Alevîliğin unutulup ortadan kalkması tehlikesi ile karşı karşıya olunduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü cemevi Yıldırım (2014: 8) tarafından da ifade edildiği üzere kent Alevîliğinin dayandığı ana eksen haline gelmiştir ve Alevîliğin kent şartlarında varlığı bu eksene endekslenmiş durumdadır. Böyle bir ortamda cemevi bazı Alevîler için “bir varlık beyanı” (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 164) olarak önem kazanmıştır. Bazı Alevî gruplar bir Alevî ibadethanesi olduğunu iddia ettikleri cemevine yasal statü kazandırılması uğrunda çaba sarf etmektedirler.

Cemevinin statüsü sorunu çözüme ulaştırılması gerektiğine inanılan bir sorun olarak kabul edilince, bu sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin 60.Hükümeti tarafından Alevî Açılımı süreci adı altında ilk kez kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede 3-4 Haziran 2009 tarihleri ile 28-30 Ocak 2010 tarihleri arasında T.C. Devlet Bakanlığı himayesinde 7 adet Alevî çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylarda cemevine ibadethane statüsü verilmesinin en temelde yürürlükteki Tekke ve Zaviyeler Kanunu gereğince mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Sorunun aşılması için Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması istemi ise, bu durumun diğer tarikatların da aynı taleplerde bulunmasının önünü açacağı gerekçesiyle halen reddedilmektedir. Hatta bu gerekçe cemevine ibadethane statüsü verilmesi talepleri karşısında tarafsız olduğunu (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 175) göstermek için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kullandığı bir söylemdir. Buna karşılık Ecevitoğlu ve Yalçınkaya (2013: 210)'nın bu çalıştaylarda Alevîler adına sunmuş oldukları raporlarda Alevî örgütleri cemevinin yasal statüsüyle ilgili sorunun Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla ilişkili olmadığını ve sorunun ibadethanelerin sayıldığı yasalarda yapılacak bir değişiklik ile çözülebileceğini iddia etmişlerdir.

Cemevinin statüsü sorununun çözümü için gerçekleştirilen çalıştaylarda Alevîliğin, cemin, cemevinin ne olduğu konusunda da tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda Alevîlik, Sünnî katılımcılar tarafından İslâm dini içerisindeki bir tarikat olarak konumlandırılmıştır. Bunun yanında cemin ibadet sayılıp sayılmayacağı¹⁸, dolayısıyla cemevinin ibadethane kabul edilip edilemeyeceği de incelenmiştir. Ancak bu yaklaşımlar Alevîleri rahatsız etmiştir. Alevîler cemin ibadet, cemevinin ise ibadethane olup olmadığının tartışılmasını yanlış bulduklarını, daha önemlisi bu konuda

¹⁸ Cem ayinlerine kadınlarla erkeklerin birlikte katılması, ayinlerde müzik çalınıp dans edilmesi, bazı gruplarda ritüelde içki içilmesi Alevî olmayanlar tarafından İslâm'ın inkârı ve kurallarının çiğnenmesi olarak değerlendirilmektedir (Massicard, 2007: 37). Bu yöndeki değerlendirmelerin bir sonucu olarak cem ayinleri Alevî olmayan bazı kesimler tarafından ibadet olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle, konuyu dinler tarihi açısından incelemiş olan Ünal (2010: 161)'ın yaklaşımını benimseyerek cem'i “bir tarikat niyazi” olarak kabul edenler bulunmaktadır.

Sünnî otoritelerin görüşlerinin önemsenmesini “cemevine ibadethane statüsü tanınmamasına haklı gerekçe sağlamak için kullanılan yaklaşımlar” olduğunu savunmuşlardır. Başka bir ifadeyle, bu yaklaşımların Sünnîlerin Alevîlik algısını etkilediği ve cemevine yasal statü tanınmasına yönelik Alevî taleplerini çözümsüzlüğe sürüklediği düşünülmektedirler. Kısacası cemin temel bir ibadet mi, erkân mı, niyaz mı, toplantı mı, tören mi olduğu; dinî niteliği mi, kültürel niteliği mi bulunduğu vb. konularında mutabakat oluşmamış olması, cemevinin varlığının kabulüne ve statüsü sorununa etki etmiş durumdadır.

Bu sorunun çözüme ulaştırılmamasında hem Sünnîlerin, hem de bazı Alevîlerin cem ayinine ve cemevine ilişkin yaklaşımları etkili olmuştur. Cem ayinlerinin tarikatlardaki zikir toplantılarının bir benzeri olduğu ve bu tür toplantılar için cemevi şeklinde kavramsallaştırılmış sabit bir mekâna ise tarihte hiçbir zaman ihtiyaç duyulmadığı (Sofuoğlu ve İlhan, 2014: 124; Kutlu, 2008: 84-85; T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 162-163) birçok Sünnî tarafından iddia edilmektedir. Örneğin, Alevîliği İslâm dairesi içerisindeki bir tarikat olarak görenlerden Sofuoğlu ve İlhan (2014: 126)’a göre cemevi Alevîliğin Camii’de icra edilmeyen tarikat ayinlerinin yapıldığı yerdir. Gürsoy ve Kılıç (2009: 158) cemevini tekke, dergâh ve zaviyelerin tarihteki geleneksel fonksiyonlarının icra edildiği Alevîliğe özgü bir mekân; Karaman (2009: 96) ise “tekke mahiyetinde yer” olarak nitelemektedir. Ocak (2014: 318) da bugünkü cemevinin “tarikat tekkesi” olduğu düşüncesini desteklemektedir. Diğer yandan Alevî bir aydın olan Çamuroğlu (2009: 47) da Alevîlik tarihinde tekke, dergâh ve zaviyenin bulunduğunu, cemevi adında bir mekânın ise bulunmadığını; cemevinin modern bir oluşum olduğunu savunmaktadır. Alevî ve Marksist yazarlar olan Yalçınkaya (2005: 191) Alevîlik için ibadete özel bir mekânın varlığına ihtiyaç duyulmaması gerektiğini, İrat (2009: 127) ise Alevîliğin olmazsa olmazı olmayan cemevinin Alevîler için olmazsa olmaz haline getirilmiş olduğunu ifade etmektedir. Yıldırım (2014: 7) ise cemin geleneksel Alevî hayatında başat rolü bulunduğunu, ancak cemin gerçekleştirildiği mekânın (cemevinin) Alevîlikte ikinci planda önemli olduğunu ifade etmektedir. Nihayetinde cemevinin bir Alevî ibadethanesi olmadığı konusunda Sünnîler ile bazı Alevîler arasında görüş birliği bulunduğu görülmektedir. Ancak yine de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 64. Hükümeti’nin 2016 Yılı Eylem Planı Takdim Toplantısı’nda yasal statüsü konusunun bir kez daha gündeme getirilmiş olması, cemevine bazı Alevîler tarafından verilen önemin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilgili kurumları tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Cemevi; Devlet’in resmî kurumları, Sünnî otoriteler ve bazı Alevîler tarafından İslâm’ın birlik anlayışına zarar veren ve tek mabed ilkesine aykırı olan bir mekân statüsünde değerlendirilmektedir. Yürürlükte olan yasaların cemevine ibadethane statüsü tanınmasına izin vermemesi, Sünnî kamuoyunun

kaygıları ile varsayımları ve cemevinin ontolojik varlığının bazı Alevîler tarafından kesin bir yaklaşımla reddediliyor olması da cemevine ibadethane statüsü verilemeyeceğine ilişkin söylemlerin gücünü artırmaktadır. Bu çerçevede, Sünnî İslâm'ın yükselişi karşısında kimliklerini koruma düşüncesiyle harekete geçen ve ibadethane olarak kabul ettikleri cemevine yasal statü talep eden Alevîlerin, tarikatların tekke ve dergâhlarının da aynı statüyü kazanmasıyla kendi kimlikleri için tehdit içeren bir gelişmeye sebep olabilecekleri tehlikesi vardır. Bir başka ifadeyle, Alevî kimliğinin önemli bir sembolü olduğu iddia edilen cemevine yasal statü tanınması, Alevî kimliği için önemli bir tehdit unsurunun ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Bu bağlamda cemevine bazı Alevîlerin beklentilerini karşılayacak biçimde ibadethane statüsü tanınmamış olması, bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde millî birliğin ve üniter bütünlüğün sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından isabetli bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİ YÖNETME SORUNU

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde modernleşme sürecinin kültürel çeşitlilik görmezden gelinerek, baskıcı yöntemlerle ve plansız şekilde gerçekleştirildiği, bu nedenle ortak kabullere dayalı millî bir kültürün oluşturulamadığı konusunda mutabakat bulunmaktadır. Bu konuda Akgönül (2011: 126) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusun inşası henüz bitmeden kurulduğunu, hatta ulus-inşa sürecinin günümüzde dahi tamamlanmadığını savunur. Keyman (2013: 3) da 1923'ten beri bir "modernleşme tarihi" yaşamakta olan Türkiye'nin modern bir ulus-devlet ve modern bir toplum olarak sürekli halde yeniden inşa edildiğini, üstelik bu inşa sürecinin kesintisiz şekilde her zaman devam ettiğini ifade eder. Bostancı (2008: 110) ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki modernleşme sürecinde yönetici elitin benimsediği Batılılaşma misyonunun halkta kabul görmediğini, bunun da ülkede homojen bir kültür oluşturulmasına bir türlü imkân vermediğini söyler.

2000'li yıllara kadar "hiç bitmeyen" Türk modernleşmesi sürecinde yerli kültürün dışlanması, ilksel aidiyetlerin yok sayılması ve toplumun tarihi içerisinde kendiliğinden oluşmayan bir kültürün dayatılmış olması toplum tarafından onaylanmamıştır. Üstelik bu durum farklı kültürel kimliklere mensup toplumsal grupların millî birlik ideali gereğince birleştirilmesi hedefine ulaşılmasını engellemiştir. Tam da bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde toplumsal bütünleşme hedefinin Cumhuriyet'in 100.yılına yaklaşılırken dahi istendik düzeyde başarılamamış olduğu görülmektedir. Açıkça günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bir toplumsal

bütünleşme sorunu vardır.¹⁹ Kendilerini İslâmî, dindar Müslüman, siyasal muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr vb. kimlikleriyle tanımlamayı önemli gören toplumsal grupların başörtüsü, Kürt etnik kimliğini öne çıkaran bazı Kürtlerin Kürtçe, Sünnî ağırlıklı bir ülkede dinsel kimliklerini koruma gayesinde olan bazı Alevîlerin ise cemevi üzerinde temellenen kimlik mücadeleleri bunun göstergesidir. Çünkü bu mücadeleler sona ermiş görünmemektedir.

Günümüzde kimlik siyasetleri millet, milliyetçilik, homojen kimlik, ötekilik, meşruiyet, çoğulcu demokrasi, çeşitlilik, çokkültürcülük, kültürel haklar, anayasal vatandaşlık, siyasal tarafsızlık gibi kavramları öne çıkararak çokkültürlü ulus-devletlerin üniter bütünlüğünü hedef almaktadır. Erkal (2000: 51) özellikle demokratikleşme ve insan hakları adı altında gerçekleştirilen “çokkültürlülük dayatmaları”nın ulus-devletlerin milli birlik ve bütünlüklerinin bozulmasını hedeflediğini ifade etmektedir. Habermas (2002: 25) da günümüzde ulus-devletlere içeride çokkültürlülük ile ilgili gelişmeler, dışarıda ise küreselleşmenin getirdiği sorunlar karşısında açıkça meydan okunmakta olduğunu savunmaktadır. Böyle bir dünyada kültürel kimliklere ilişkin sorunların ulus-devletler tarafından çözüme kavuşturulamamış olması, önce devletin meşruiyetinin güçlü şekilde tartışılması, daha sonra ise toplumsal çatışmalar gerçekleşmesi riskini barındırmaktadır. Bu çalışmada incelenen kültürel kimlik sembollerinin simgelediği kültürel kimliklere ilişkin ulus-devlet politikaları demokratiklik içermediği takdirde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde bu risk ile yüzleşilebilecektir.

Çokkültürlü toplumsal yapıyı yönetmenin yeni yollarını arayarak çokkültürlü toplumsal yapıyı üniter bütünlük için tehdit olmaktan çıkarmaya çalışmak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde kültürel kimlik temelli politikalara yön vermelidir. Artık kültürel kimlik temelli politikaların her zamankinden daha fazla meşruiyet odaklı olması, ancak mutlak surette Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde “millî birlik” idealine hizmet edecek şekilde işe koşulması gereklidir. Çünkü Subirats (2015: 58) tarafından da ifade edildiği üzere, artık bir devlet kültürel olarak daha homojen olduğunda değil, büyük bir kültürel heterojenliği yönetme kapasitesi geliştirebildiğinde daha güçlüdür. Şayet

¹⁹ Akyürek ve Koydemir (2014) tarafından yapılmış olan bir çalışmada Türkiye’deki etnik, dinî ve siyasî kutuplaşma incelenmiştir. Araştırmayla her beş Türk’ten birinin özel ve kamusal alanda Kürtlere yönelik tepkisellik beslediği, üstelik Türkiye’deki her on kişiden birinin Kürtlerle birlikte yaşamak istemediği belirlenmiştir. Dinî ve siyasî kimlik temelinde kendisini dindar ve muhafazakâr olarak tanımlayanların ise Alevîlere en yüksek düzeyde tepkisellik gösteren toplumsal gruplar olduğu da araştırmayla ortaya çıkarılmıştır. Araştırmayla, Kürtlerin Türklere, Alevîlerin ise Sünnîlere yönelik tepkisellikleri de tespit edilmiştir; ancak bu tepkisellikler Türklerin Kürtlere, Sünnîlerin ise Alevîlere yönelik tepkiselliklerinden daha düşük düzeydedir. Araştırmada, grupların birbirlerine ilişkin bu algılarının toplumsal çatışmaya yol açma potansiyeli taşıdığı değerlendirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti farklı kültürel kimliklere mensup toplumsal grupların kimlik esaslı talepleriyle kalıcı biçimde baş etmenin yollarını bulamazsa üniter bütünlük sorunu yaşayabilecektir.

6. SONUÇ

Başörtüsü, Kürtçe ve cemevi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde nüfus açısından kalabalık olan toplumsal grupların kültürel kimliklerini temsil eden sembollerdendir. Bu sembolleri kültürel kimliklerinin ayrılmaz unsurları olarak benimsemiş bulunan toplumsal gruplar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde çeşitli dönemlerde millî birlik ideali gereğince uygulanmış olan ret temelli ulus-inşa politikalarına tepkisel yaklaşmışlardır. Tarihsel süreç incelendiğinde ne bütünüyle kültürel kimliklerin, ne de o kültürel kimliklere ait bu sembollerin millî birlik ideali gereğince kamusal alandan tasfiye edilemediği görülebilmektedir. Bu durumda bu kültürel kimliklerin ve onların sembollerinin reddedilmesinin değil, bu kültürel kimliklere ve onların sembollerine karşı demokratik yaklaşımlar sergilenmesinin millî birlik idealine hizmet edebileceği söylenebilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 2002 yılında siyasî iktidarı elde etmiş olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) demokratikliği gereğince, o yıllardan itibaren bu kültürel kimlik sembollerine ilişkin demokratiklik içeren çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kendilerini İslâmî, dindar Müslüman, siyasal muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr vb. kimlikleriyle tanımlamayı önemli görenler için kültürel kimliğin en önemli sembollerinden biri olan başörtüsü üzerinde özellikle 2013-2017 yılları arasında gerçekleştirilen önemli yasal düzenlemelerle toplumsal normalleşme sağlanabilmiştir. Başörtüsü artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde çözüm bekleyen önemli toplumsal sorunlar arasında yer almamaktadır. Ancak Kürtçe ve cemevi konusunda aynı gelişme sağlanamamıştır. Bu iki kültürel kimlik sembolü ile ilgili talepleri karşılamak amacıyla mevcut siyasî otoritenin iktidarında önemli adımlar atılmış olsa da, bu semboller üzerinde talepler dile getiren toplumsal grupların beklentilerini tam olarak karşılayan çözümler üretilememiştir. Bu bağlamda başörtüsünü kültürel kimliğinin önemli bir unsuru olarak kabul eden toplumsal grupların Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni meşru kabul ettiği söylenebilir. Ancak Kürtçeyi ve cemevini kültürel kimliklerinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul eden toplumsal gruplar nazarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin meşruiyet ölçeğinde eleştirilmekte olduğu açıktır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde başörtüsünü normalleştiren yasal düzenlemelerin gerisinde, başörtüsü yasaklarına gösterilen tepkiler nedeniyle yaşanmış olan toplumsal gerilimleri sona erdirme zorunluluğu yatmaktadır.

Oysa Kürtçe ve cemevi konusunda atılan adımların ve gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin gerisinde böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Kürtçe ve cemevi üzerinde hassasiyet gösteren toplumsal gruplar bu kimlik sembollerinin devlet tarafından tanınmasını sağlamak için çeşitli biçimlerde taleplerde bulunmuş olsalar da, bu gruplarla devlet arasında başörtüsü sorunu nedeniyle yaşanmış olan toplumsal gerilimlere benzeyen gerilimler yaşanmamıştır. Bu kimlik sembolleri üzerinde toplumsal gerilimler yaşanmasının ya da yaşanmamasının en önemli nedenlerinden biri, başörtüsü konusunda kanun seviyesinde yasal bir düzenleme bulunmamasına karşın, Kürtçe ve cemevi konusunda kanun seviyesinde yasal düzenlemeler bulunması olabilir. Bir başka ifadeyle Kürtçeyi ve cemevini hâlihazırda yasaklayan kanunların varlığı, bu kültürel kimlik sembollerini benimsemiş olan toplumsal grupların bu sembollere dayalı toplumsal gerilimler yaratmasına engel teşkil etmiş olabilir. Başörtüsü yasakları konusunda da kanun seviyesinde yasal düzenlemeler mevcut olsaydı, başörtüsüne bağlı toplumsal gerilimler gözlenmeyebilirdi. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde çeşitli alanlarda başörtüsünü yasaklayan düzenlemeler – hâlihazırda serbestleştiren düzenlemelerde olduğu gibi- en fazla yönetmelik düzeyindeydi. Belki de bu nedenle başörtüsü yasaklarına rıza gösterilmemişti.²⁰ Kısacası çokkültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde millî birlik ideali karşısında sorun olarak telakki edilen kültürel kimlik sembollerinin çeşitli alanlardaki varlığına ve serbestliğine ilişkin tüm yasal düzenlemeler “yasaklayıcı” ya da “serbestleştirici” biçimde ancak mutlaka kanun seviyesinde yapılmış olsaydı, kültürel kimlik temelli toplumsal gerilimler yaşanmayabilirdi. Yaşansa da, o toplumsal gerilimler kanunların gücü nedeniyle tekrar sorun olarak ortaya çıkmasını engelleyecek şekilde sonlandırılabilirdi. Çünkü kanunlar toplumsal sorunlara yol açma potansiyeli barındıran kültürel kimlik temelli hususlarda netlik sağlayarak, mevcut uygulamalara hukukî meşruiyet kazandırır. Siyasî otoriteler ise kanunların sunduğu bu avantajları toplumsal sorunların engellenmesi uğrunda etkili şekilde kullanabilirler.

“Dilde ve dinde birlik” açısından değerlendirildiğinde, Kürtçe ve cemevi ile ilgili yürürlükteki yasal düzenlemelerin kanun seviyesinde ve “yasaklayıcı” ya da “kısıtlayıcı” nitelikte olması Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter bütünlüğü açısından isabetlidir. Çünkü bu iki kültürel kimlik sembolü ile ilgili “serbestleştirici” yasal düzenlemeler bulunması çokkültürlü ve çok kimlikli bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter bütünlüğü açısından riskler barındırırdı. Sınırlar içerisinde yaşayan diğer dilleri konuşan toplumsal grupların ve dinsel inançlarında

²⁰ Başörtüsü ile ilgili yürürlükteki düzenlemelerin de yönetmelik seviyesinde olması, kendileri açısından uygun koşullar gerçekleştiğinde başörtüsü serbestliğine karşı olanların da mevcut duruma rıza göstermemeleri riski taşımaktadır.

farklılıklar bulunan toplumsal grupların kültürel kimlik temelli taleplerinin karşılanması gibi karşılanmaması da devlet açısından önemli bir sorun olurdu.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin etnik, sosyo-kültürel ve dinsel yapısı nedeniyle, yasal düzenlemesi kanun seviyesinde ve "serbestleştirici" nitelikte yapılması mutlak gerekli olan kültürel kimlik sembolü başörtüsüdür. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde başörtüsü üzerinde kanun seviyesinde bir düzenleme -başörtüsü geçmişte toplumsal gerilimlerin kaynağı olabildiği için- zorunludur. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülkede başörtüsü serbestliğinden yana olanların demokratik bir hakkı olduğu için de bu düzenlemenin "serbestleştirici" nitelik taşıması gereklidir.²¹ Böylece başörtüsü serbestisi kurumsallaşmış olur. Başörtüsüne değer verenlerin geleceğe ilişkin bazı kaygıları da bu sayede giderilebilir.

Toplumdaki hâkim kültürün egemenliğini öne çıkaran bu demokrasi kültürünün toplumun genelinde değer görmesini sağlayacak politikalar üretmek de siyasî iktidar açısından ayrıca önemlidir. Bu bağlamda, sorunun bir demokrasi sorunu olduğu açıktır. Bu demokrasi kültürünün toplumda yerleşik hale getirilmesi sayesinde, millî birlik ideali karşısında kültürel kimlikler sorunu yaşanmaması mümkün olabilecektir. Aksi halde ise kültürel kimlik sembolleri egemenlik haklarının ulus-devlet üstü kurumlara devredildiği ya da ulus-üstü yargı kurumları tarafından verilen kararların yok sayılmadığı postmodern çağda sınırlar içerisinde toplumsal gerilimler yaratmak amacıyla kullanılabilir.

Bu demokrasi kültürünün başörtüsü serbestliğine toplumsal ve siyasal meşruiyet kazandırmak için kullanılması sayesinde, başörtüsü üzerinde gerçekleştirilebilecek manipülasyonların da önüne geçilebilecektir. Çünkü başörtüsü sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki değil, diğer ülkelerdeki siyasî kararlardan ve düzenlemelerden de etkilenebilecek olan bir kültürel kimlik sembolüdür. Karşıtlarının nazarında siyasal İslâm'ı temsil eden ve fırsat bulduğunda siyasal İslâm'ın gücünün artmasına katkı sağlayabilecek olan bir sembol olarak kabul edildiğinde başörtüsü, diğerleri için bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye'de yıllarca uygulanmış olan başörtüsü yasaklarına bu düşüncenin kaynaklık ettiği bilinmektedir. Bu nedenledir ki, demokratik değerleri güçlü derecede benimsediği düşünülen Avrupa ülkelerinde bile hâlihazırda başörtüsü ve başörtüsü kullanan Müslümanlar aleyhinde yasal düzenlemeler yapılabilmektedir.²² Bu tür

²¹ Touraine (2011: 261) kültürel çeşitliliği ve kültürler arasında birtakım egemenlik bağları bulunduğunu kabul etmeyen bir demokrasiden söz edilemeyeceğinden hareketle, çokkültürlü toplumlarda bir kültürün egemenliğinin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapar. Bunun tüm toplumsal gruplar tarafından kabulü toplumsal bütünleşme açısından önemlidir.

²² Başörtüsünü kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendiren Müslümanların yaşadığı çeşitli ülkelerde çeşitli dönemlerde başörtüsünü yasaklayan ya da başörtüsü kullanımına izin veren çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Fransa,

düzenlemelerin Türkiye’de başörtüsü kullanımı konusundaki özgürlüklere alan açan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin devleti yönetme gücünü kaybetmeye başlayacağı veya kaybedeceği bir dönemde başörtüsü karşıtlarına cesaret verebilmesi mümkündür. Böyle bir ortamda başörtüsünün gücü, toplumsal gerilimler yaratmak amacıyla kullanılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde iç karışıklıklar çıkarma amacına matuf yönetici konumundaki kişilerin ve kurumların bürokratik kararlarıyla bu güç kolaylıkla hareket geçirilebilir.

Hem bu demokrasi kültürünün toplumun genelinde yerleşik olması sayesinde, hem de bazı toplumsal grupların bazı taleplerini içeren sorunların kanun seviyesinde ele alınmış olması sayesinde, toplumdaki farklı kültürel kimlik sembollerine yönelik kabul ya da ret içerikli yaklaşımlar da daha meşru hale gelebilir. Çünkü bu kültürel kimlik sembollerine ilişkin toplumsal mücadelelerin yasaları yok saymadan yapılmasının doğruluğunu yücelten demokrasi kültürü mücadelelerin çatışmasız biçimde yürütülmesine imkân verir. Aksi durumda ise o kültürel kimliklere mensup toplumsal gruplarda şiddet içeren aşırılıklara yönelmeler gerçekleşebilir. Bu durum ise, Türkiye’deki yasal görünümlü çeşitli oluşumların ya da terör örgütlerinin rahatça geniş alanlar kazanmasına yol açabilir.

Sınırlar içerisindeki toplumsal grupların ve kişilerin yasal görünümlü ya da illegal gruplara, zümrelere, cemaatlara, terör örgütlerine vb. katılarak şiddet içeren aşırılıklara yönelmelerinin önüne geçebilmek amacıyla demokrasiyi etkili şekilde kullanmak çokkültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde elzemdir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde ancak bu sayede toplumsal meşruiyet ve üniter bütünlük sorunuyla kolayca baş edilebilecek; millî birlik sağlanabilecektir.

Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, İngiltere, İtalya, Kazakistan bu konuda öne çıkan ülkelerdendir. Bu ülkelerdeki başörtüsünü yasaklayıcı düzenlemeler her zaman gerilimlere sebep olmuştur. Başörtüsünü yasaklayıcı düzenlemelerin başka sorunlara yol açması olasılığına rağmen Avrupa Birliği Adalet Divanı 14.03.2017 tarihinde aldığı bir kararla (bkz. curia.europa.eu, 2017), “işverenlerin, çalışanların iş yerlerinde iç kurallar gereği herhangi bir siyasî, felsefî veya dinî sembolün görünür kullanımını yasaklamasının doğrudan ayrımcılık teşkil etmediği” gerekçesiyle, işverenlerin çalışanlara başörtüsü yasağı getirebileceğine hükmetmiştir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ise Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın bu kararını savunarak, “bunun iş yerlerinde çalışanlara eşit muamelede bulunulabilmesi noktasında temel sorunların çözümüne imkân sağladığını” (bkz. aa.com.tr, 2017) ileri sürmüştür. Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın bu kararı Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden Belçika’da anında destek bulmuştur. Danimarka’da ise başörtüsünü çıkarmak istemediği için iş tekliflerini geri çeviren ve işsizlik maaşı almakta olan kişilerin maaşlarında kesintiye gidilmesi yönünde karar alınmasının yolunu açmıştır. Diğer bazı ülkeler de bu kararın etkisiyle başörtüsü konusunda özgürlükleri kısıtlayıcı düzenlemeler gerçekleştirebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- AB Temel Haklar Ajansı Başörtüsü Yasağından Memnun. (2017). Anadolu Ajansı. <http://aa.com.tr/tr/dunya/ab-temel-haklar-ajansi-basortusu-yasagindan-memnun/776145> adresinden 22 Mart 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Akgönül, S. (2011). *Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar* (Çev.) Deniz Törel Esnault, Samim Akgönül, İstanbul: bgst Yayınları.
- Aksoy, M. (2005). *Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aktaş, C. (2006a). *Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık-Kıyafet ve İktidar*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktaş, C. (2006b). *Türbanın Yeniden İcadı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktay, Y. (2011). *Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler*, Ankara: SDE Yayınları.
- Aktay, Y. (2007). Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar, *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 57-76.
- Aktay, Y. ve Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz: Türkiye'de Kimlikler ve Algılar*, İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Aktürk, Ş. (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Akyürek, S. (2012). Demokratik Açılım Süreci ve Demokratik Özerklik Talepleri, Mehmet Sadi Bilgiç ve Salih Akyürek (Ed.), *Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar* (s.197-219), İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Akyürek, S. ve Bilgiç, M. S. (2012). Kürt Sorununu Etkileyen Faktörler ve Çözüm Parametreleri, Mehmet Sadi Bilgiç ve Salih Akyürek (Ed.), *Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar* (s.221-251), İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Akyürek, S. ve Koydemir, F. S. (2014). *Türkiye'de Etnik Dinî ve Siyasî Kutuplaşma*, İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Arslan, Z. (2009). *Başörtüsü AK Parti ve Laiklik: Anayasa Mahkemesi'nden İki Karar Bir Gerekeç*, Ankara: SETA Yayınları.
- Ateş, K. (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler: Öz Türkler ve Heretik Ötekiler*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aydın, E. (2013). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Balçık, M. B. (2009). Milliyetçilik ve Dil Politikaları, Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cilt 4: Milliyetçilik* (s.777-787), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balta, D. A. (2014). *Modernite İçinde Bir İnanç Deneyimi: Örtünme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2012). *Şov ve Mahrem*, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Bayramoğlu, A. (2008). *Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz: Demokratikleşme Sürecinde Dindar ve Laikler*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Benli, F. (2011). *1964-2011 Türkiye'de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi*, Ankara: Mazlumder Yayınları.
- Bostancı, N. (2008). *Cumhuriyet'i Anlamak: Kurucu İdeoloji Ekonomi ve Siyasete Dair*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Borovalı, M. ve Turan, Ö. (2013). Üniversitelerde Başörtüsü Tartışmalarına Kavramsal Bir Bakış, E. Fuat Keyman (Ed.), *Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik* (Çev.) Utku Kavasoglu ve Sebla Küçük, (s.189-206), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cindoğlu, D. (2010). *Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: İş Hayatında Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Coşkun, V. (2013). *Kürt Meselesinin Anayasal Boyutu*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Coşkun, V., Derince, M. Ş. ve Uçarlar, N. (2010). *Dil Yarası: Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri*, Diyarbakır: DİSA Yayınları.
- Judgment of the Court. (2017). CVRIA. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=headscarf&docid=188853&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=270950#ctx1adresinden> 30 Mart 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Çamuroğlu, R. (2009). Reha Çamuroğlu: İslam'ın Egemen Olmadığı Hiçbir Coğrafyada Alevilik Yoktur, *Dem Dergi*, 6, 40-50.
- Çarkoğlu, A. ve Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Çolak, Y. (2011). Modern Devletin Çeşitlilikle İmtihanı, *Muhafazakâr Düşünce*, 28 (Nisan-Mayıs-Haziran), 11-31.
- Çolak, Y. (2010). *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik: Yeni-Osmanlıcı, İslamcı ve Kürtçü Meydan Okumalar*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Deren Van Het Hof, S. (2010). Türk Milli Kimliğinin Kuruluşunda Osmanlı'nın Reddi: On Beşinci Yıl Kitabı, *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 7/2, 551-567.
- Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük* (Çev.) Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dündar, F. (2009). Milli Ezber: Saf Türk – Karışık Öteki, Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 4: Milliyetçilik*, s.893-900, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevitoglu, P. ve Yalçınkaya, A. (2013), *Aleviler Artık Burada Oturmuyor*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ercan, K. T. (2012). *Uluslararası Hukuk Belgeleri ve Dünya Anayasalarında Resmî Dil ve Eğitim Dili*, TASAV Siyaset Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2008). *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ergin, A. D. (2010). Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 1-34.
- Erkal, M. E. (2000). Etniklik ve Terör, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 26, 43-53.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk* (Çev.) Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: Hil Yayın.
- Genç, Ö. ve İlhan, E. (2012). *Başörtüsü Yasağına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları.

- Göle, N. (2003). *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk* (Haz.Zafer Özcan), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Gürsoy, Ş. ve Kılıç, R. (2009). *Türkiye Aleviliği: Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları* (Çev.) İlnur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din: Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru* (Çev.) Murat Çiftkaya, İstanbul: İz Yayıncılık.
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (1998). Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kamusal Alan*, 5 (Kasım-Aralık-Ocak), 157-170.
- İnal, K. (2012a). *Dil ve Politika: Dilin Kökeni Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- İnal, K. (2012b). Kürt Sorununun Önemli Bir Boyutu Olarak Dil: AKP Döneminde Kürtçenin Kamusallaşması, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 10(37), 76-112.
- İnalçık, H. (1998). Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kamusal Alan*, 5 (Kasım-Aralık-Ocak), 11-21.
- İnsel, A. (2012). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İrat, A. M. (2009). *Modernizmin Erittikleri: Sünniler Şiiler ve Aleviler*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2012). Türkiye’de Vatandaşlığın Anatomisi”, Ayşe Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* (s.167-184), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kara, İ. (2014). *Cumhuriyet Türkiyesi’nde Bir Mesele Olarak İslâm 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaman, H. (2009). Neden Soruşturma, *Dem Dergi*, 6, 94-97.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din* (Çev.) Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, E. F. (2013). Giriş, E. Fuat Keyman (Ed.), *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik* (Çev.) Utku Kavasoglu ve Sebla Küçük, (s.1-15), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,.
- Kirişçi, K. ve Winrow, G. M. (2011). *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi* (Çev.) Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koçak, M. (2013). *Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kubılay, Ç. (2010). *İslâmcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Karşıtlıklar Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kubılay, Ç. (2004). Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması, *İletişim: Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 55-86.
- Kurubaş, E. (2012). *Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak: Zorluklar Zorunluluklar ve İdealler*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları.
- Kutlu, S. (2008). *Alevilik-Bektaşilik Yazıları: Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Küçük, M. (2009). Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği, Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 4: Milliyetçilik* (s.901-910), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Leca, J. (1998). Neden Söz Ediyoruz?, Jean Leca (Ed.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* (Çev.) Siren İdemem, (s.11-19), İstanbul: Metis Yayınları,.
- Massicard, É. (2007). *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması* (Çev.) Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mélikoff, I. (2011). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları* (Çev.) Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2014). *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (2013). Türkiye: Çoğulcu Toplum ve Tekçi Devlet, Ahmet T. Kuru ve Alfred Stepan (Ed.), *Türkiye’de Demokrasi İslâm ve Laiklik* (Çev.) Hande Tatoğlu, (s.59-89), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özhan, T. ve Ete, H. (2008). *Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri*, Ankara: SETA Yayınları.
- Özkan, F. (2005). *Yemenimde Hâre Var: Düünden Yarına Başörtüsü*, İstanbul: Elest Yayınları.
- Özkırmı, U. (2013). Türk Milliyetçiliğinin Etnisiteyle İmtihani: Bir Utangaç Aşk Hikâyesi, E. Fuat Keyman (Ed.), *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik* (Çev.) Utku Kavasoglu ve Sebla Küçük, (s.79-95), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Renan, E. (2012). Millet Nedir?, Mümtazer Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, (s.43-58), İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Schendel, W. V. (2010). Kim Ulustan Yana? Bangladeş’te Milliyetçi Söylem ve Kültürel Çoğulculuk Talepleri, Willem Van Schendel ve Erik J. Zürcher (Ed.), *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20.Yüzyılda Milliyetçilik Etnisite ve Emek* (Çev.) Selda Somuncuoğlu, (s.141-190), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schendel, W. V. ve Zürcher, E. J. (2010). Önsöz: Kopma, Bağlanma, Dışlama ve Asimilasyon: 20.Yüzyılda Devletler ve Uluslar, Willem Van Schendel ve Erik J. Zürcher (Ed.), *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20.Yüzyılda Milliyetçilik Etnisite ve Emek* (Çev.) Selda Somuncuoğlu, (s.7-21), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, J. W. (2012). *Örtünmenin Siyaseti* (Çev.) Merve Tabur, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Saka, Y. C. ve Altınöz, G. B. (2011). *Dünü Bugünü Yarınıyla Başörtüsü Meselesi*, Ankara: ARGE Enstitü.
- Sediyani, İ. (2012). Kürt Sorununu Doğuran Süreç ve Tarihi Sebepler, *Mazlumder II.Kürd Forumu*, (s.38-74), 17-18 Kasım 2012, Bursa/İznik, Ankara: Mazlumder Yayınları.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik* (Çev.) Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sofuoğlu, C. ve İlhan, A. (2014). *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Subaşı, N. (2010). *Alevi Modernleşmesi: Sırrı Fâş Eylemek*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Subirats, J. (2015). Küreselleşme ve Kimlikler: Güncel Kültür Politikalarının Hazırlanmasında Politikanın Rolü, Lluís Bonet ve Emmanuel Négrier (Ed.), *Ulusal*

- Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları* (Çev.) Işık Ergüden, (s.45-58), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şişman, N. (2011). *Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı: Başörtüsü*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şişman, N. (2005). Çağdaşlığın Sembolü: Açık Kadın Yahut Traktör, Fadime Özkan (Ed.), *Yemenimde Hare Var Düünden Yarına Başörtüsü* (s.230-236), İstanbul: Elest Yayınları,
- T.C. Devlet Bakanlığı. (2010). *Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*, Ankara.
- t24.com.tr. (2013). Türkiye'de 82 bin 693 Camiye Karşılık 937 Cemevi Var, <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-82-bin-693-camiye-karsilik-937-cem-evi-var,225770> adresinden 29 Mart 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Touraine, A. (2011). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (Çev.) Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünal, A. (2010). Dinler Tarihi Açısından Alevilik-Bektaşilikte İbadet ve Cemevleri Üzerine Bir Deneme, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 151-176.
- Üzüm, İ. (2000). *Günümüz Aleviliği*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2005). *Pas: Foucault'dan Agamben'e Sivilleşmiş İktidar ve Gelenek*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yaman, M. (2013). *Alevilik: İnanç Edebiyatı Erkan*, İstanbul: Demos Yayınları.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası (Özet Rapor)*, Ankara: SETA Yayınları.
- Yeğen, M. (2011). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, R. (2014). Cemevleri, *Liberal Düşünce Topluluğu Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Ankara.
- Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, 135-162.
- Yıldız, A. (2011). Kemalist Milliyetçilik, Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2: Kemalizm* (s.210-234), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2010a). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2010b). *Ulus Devletin Bunalımı: Türkiye'de Federalizm ve Kürt Meselesi*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2015). *Dişil Dindarlık: İslâmıcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınlar

TRANSLATION THEORIES*

Assist. Prof. Lokman TANRIKULU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Education

lokmantanrikulu@hotmail.com

ABSTRACT

Translation process is an irreplaceable activity which brings societies and individuals together and which helps them have dialogue and communicate with each other. It dates back as far as the beginning of the history of mankind. Through this historical period inter-communal communication has gradually grown and translation process has developed and become a field of science. As translation science is based on a broad historical process, we need to mention quite a lot of factors when defining the term of translation process. Translation science is a discipline which studies the translation process and the text produced as a result of this process with all its details.

According to Anton Popovic (1987), translation theory is a science which studies the systemic examination of translation and its task is to structure the translation process and the text. Similarly, Peter Newmark (1981) defines translation theory as a body of information related to translation process.

By the second half of the 20th century the prevailing opinion was that morphological properties of texts should be given particular attention and artistic influences of written texts may not be conveyed to the target recipient with full correctness and therefore source text oriented linguistic approaches were adopted. In this approach the criteria is the source text. With this understanding, translator makes translation depending on the source text, which means depending only on the words without looking to the general text. In source text oriented translation, target culture reader is not expected to be as much influenced as the source culture reader.

Translator depending on the source text deals with the text within the discourse facilities in his own language or may present the text with a different form of expression which is unfamiliar to the reader of his mother tongue. Given the fast growing globalization and accordingly, rapidly increasing communication facilities, international relations, increasing interest of men in other cultures, source language oriented approaches were replaced with target language oriented approaches. In this new approach the general text is of more importance than the words. The goal is not translating the words but being able to convey the main idea of the text in the source language to the target recipient. In target language oriented approach, target culture reader is expected to get influenced from the text as much as the source culture reader. The studies up to now examine various aspects of translation process. Quite a number of dignified scientists in this field mention that translation is a very complicated process and it has pragmatic and communicational dimensions. In our study we are

*The article titled "EQUIVALENCE IN TRANSLATION" has been presented by the author at 3rd International Symposium On Language Education And Teaching (ISLET 2017) 20-23 April 2017- ROME

going to try to sum up briefly the theories and views of Levy, Koller, Klöpfer, Apel and Reiss & Vermeer.

Key Words: Translation Process, Translation Science, History of Translation, Translation Theories

ÇEVİRİ KURAMLARI

ÖZET

Çeviri işlemi günümüzde toplumları ve bireyleri birbirine yaklaştıran ve onlar arasında her türlü diyalogun ya da iletişimin kurulmasını sağlayan vazgeçilmez bir etkinliktir. Geçmiş insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Bu tarihsel süreç içerisinde toplumlar arasındaki iletişim giderek artmış ve çeviri işlemi gelişerek bir bilim dalı haline almıştır. Çeviri bilim çok geniş bir tarihsel sürece dayandığı için, çeviri bilimin tanımı içerisinde oldukça çok etkenden söz etmek gerekir. Çeviri bilim, bir metni kaynak dilden hedef dile aktarma işlemini, bu aktarma işleminin gerçekleştiği çeviri sürecini ve bu süreç sonunda ortaya çıkan metni her detayıyla incelemeye alan bir bilim dalıdır.

Anton Popovic'e göre (1987) çeviri kuramı, çevirinin dizgesel bir biçimde incelenmesiyle uğraşan bir bilim dalıdır ve görevi, çeviri sürecini ve metni biçimlendirmektir. Benzer biçimde Peter Newmark'da (1981) çeviri kuramını çeviri süreciyle ilgili bilgiler bütünü olarak tanımlamıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar metinlerin biçimsel özelliklerinin ön planda tutulması ve yazınsal metinlerin sanatsal etkilerinin hedef dilde aynı şekilde okura verilemeyeceği düşüncesi hakim olduğu için, kaynak metin odaklı dilbilimsel yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu yaklaşımda ölçüt, kaynak metindir. Çevirmen bu anlayışta çeviri işlemini kaynak metne bağlı olarak gerçekleştirir. Kaynak metne bağlı kalmak metnin geneline bakmadan sadece sözlüklere bağımlı kalmaktır. Kaynak metin düzeyinde yapılan çeviriler, sözcüğü sözcüğüne yapılan çeviri işlemleridir. Kaynak metin odaklı çeviri yaklaşımında, hedef kültür okuyucusunun kaynak kültür okuyucusu kadar yazılanlardan etkilenmesi beklenmez.

Çevirmen kaynak metne bağlı kalarak onu kendi dilinin anlatım olanakları içinde ele alır, ya da kendi dilinde okurun alışık olmadığı farklı bir anlatım biçimi ile de sunabilir. Hızla gelişen küreselleşme ve buna bağlı olarak iletişim olanakları, uluslararası ilişkiler, insanların farklı kültürlere olan meraklarının artması sebebiyle kaynak dil odaklı yaklaşımlar yerini hedef dil odaklı yaklaşımlara bırakmıştır. Bu yeni yaklaşımda sözcüklerden çok metnin geneli önemlidir. Hedef sözcükleri aktarmak değil, kaynak dildeki metnin ana fikrini hedef dildeki okuyucuya aktarabilmektir. Hedef dil odaklı yaklaşımda yapılan çeviriden hedef kültür okuyucusunun, kaynak kültür okuyucusu kadar etkilenmesi beklenir. Bu ana kadar yapılan araştırmalar çeviri eyleminin değişik yönlerini irdelemektedir. Çevirinin karmaşık bir işlem olduğunu pragmatik ve iletişimsel boyutları olduğunu çok saygın çeviri bilimciler dile getirmektedir. Biz bu araştırmamızda kuramlar arasından Levy, Koller, Klöpfer, Apel ve Reiss&Vermeer'in kuramlarını ve görüşlerini kısaca özetlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Çeviri İşlemi, Çeviri Bilim, Çeviri Tarihi, Çeviri Kuramları

1. INTRODUCTION

The history of translation science dates back to the beginning of history of mankind. Translation evolved for several reasons out of the communication needs of communities using different languages. It first came out in the form of oral translation and later developed in written form. Treaties signed by communities may count as the earliest samples of written translations. Later on religious texts gained more importance. During this historical process communication between communities gradually increased and translation process improved to be a science. Since translation science is based on a broad historical process, we need to mention quite a lot of factors when defining translation science. Translation science is a science which studies the act of transferring a text from source language to target language, the translation process during this transfer and the product in all its details. Once translation became a science, several translation theories were developed. However, these theories should be examined as a whole in order to reach the modern understanding of translation in its actual sense.

Theory, in Turkish Dictionary published by Turkish Language Institution is defined shortly as: 1."abstract information approached free from practice", 2."all of the ideas related to an issue" (TDK, 1988, p.929). Another definition is that "theory is a system of general information and explanation which comes out at any phase of acquisition of knowledge and the trueness and reliability of which is established by scientific method"(Ozankaya, 1995, p.85).

According to Aksoy (2002, p.11-12), translation theory that is in close relationship with the human phenomenon and seen as an inseparable part of it, gains a meaning when theory and practice come together. Seeking an answer to how and why this concept came out means to shed a light to cultural exchange between men, cultures and communities, to understand which work of art was translated for what reason and to understand what it contributed to the communities.

Translation science activity is not only a mechanical transfer but it is also a creative process and cultural transmission. From this point forth, many different point of views were put forward when seeking an answer to the question of "how should a good translation be?" as in the case of any other discipline. These views and approaches argued took time within the historical process to gain a scientific quality or are still being on the way to gain a scientific quality.

By the second half of the twentieth century morphologic properties of texts were prioritized and as the prevailing belief was that artistic effects of written texts cannot be given to the reader with the same effect, source text oriented linguistic approaches were adopted. In this approach the criteria is

the source text. Translator translates the text depending on the source text according to this approach. Depending on the source text is depending on only the words without looking at the text in general. Source text based translations are word to word translations. Source text based translation approach does not expect that target culture reader gets the same effect as the source culture reader from the written text. Translator deals with the text by using his own language facilities while keeping adhered to the source text or may present in a different form of wording which is not familiar to the target language reader.

Due to the fast growing globalization and accordingly rapidly improving communication facilities, international relations, increasing interest in other cultures, source language based approaches were replaced by target language based approaches. In this new approach, the overall text is more important than the words. The goal is not to transfer the words but to be able to transfer the main idea to the target reader in the target language. In target language based approach target culture reader is expected to be influenced as much as the source culture reader.

1.1. Levy's Approach

Check translation theoretician Jiri Levy (1969, p.49) is a scientist who influenced the translation researchers with his approach. Levy's approach to translation process differs from other translation theories because Levy takes the translator, translation process and the form of the translated text into consideration and to the same extent he considers translation of a written text as a branch of art. According to Levy, it is of high importance to assign the communicative aspects of significant formal properties of the foreign writer. Literary work should not lose its literary value. Levy argues that artistic aspects of a work can be determined by logic and that those aspects can be transferred with the same artistic value to the target language free from its content, world and language and by replacing them with the formal components of another language. (Stolze, 2001, p. 152)

Levy considers that the goal of translation is to stay with the original text message, to comprehend and to transfer the original message. Levy also emphasizes that translation is a recreating process while sticking by the original text and that a text which is non-conforming with the original should not be produced. Levy also underlines that certain formal and basic features of a text should be saved as a basic rule, however, non-functional formal structures should not necessarily be saved (Göktürk, 2002, p.40-41).

Translation should be consistent and holistic and the goal of translation should be recreating the effect of the source text in another language. Levy, who adopts "faithful translation" method, takes translation process as a "decision making" process (Aksoy, 2002, p. 34-35).

Levy states the goal of a translator as: it is a must for a translator that he is supposed to have gains and experiences in his field. As a result he is supposed to save the artistic and aesthetic values of the original text during translation process. The translator should also remember that he is expected to translate the original text in such a way that the target reader can clearly understand the message.

Levy's view is also shared by Lieken-Genvig (1995:58). Genvic, just like Levy asserts that translation process is made up of two phases. One is comprehending phase and the other is transmitting the comprehended message.

1.2. Koller's Approach

Koller, who produced plentiful works of translation and analyzed different dimensions of translation, brings forward the equivalence issue in translation. In his work "Grundprobleme der Übersetzungstheorie, he pronounces that translation process is a kind of interpretation art. According to Koller (1972, p.47), phonological, morphological and syntactic units need to be transferred to the target language with a linguistic interpretation during translation. In other words, Koller expects that translator will first internalize the original text in both structural and semantic terms and then will find the equivalent patterns to be able to transfer the original text to the target language and when necessary will complete the translation process with his own interpretation.

According to Koller, translation activity is an equivalence operation between the source text and the text in the target language. Koller, (1987:85) divides the equivalence mentioned in a quotation from Nida, into two:

Formal equivalence (Formale Äquivalenz)

Dynamic equivalence (Dynamische Äquivalenz.)

In formal equivalence, equivalence in the source language text is dealt with in terms of content and form. Here the translator seeks for fidelity in order to make a transfer sentence-for-sentence and word-for-word. "Word-for-word" or "literal translation" is based on this equivalence principle.

Source text writer in his work develops a certain style and uses some artistic expressions and preciousness in order to beautify the text. When the translator, who transfers it to the target language, fails to reflect these artistic values and preciousness as in the source language, the produced text loses its artistic quality and turns into a plain text. Therefore, formal equivalence is of great importance while transferring especially literary works.

In dynamic equivalence, the goal is to produce a natural text in the target language, to make it comprehensible, avoiding any misunderstanding,

in other words, it should not have a complicated or confusing meaning and thus, equivalence effect should be provided.

A translator trying to achieve a dynamic equivalence seeks ways to set equivalence between two languages in both content and form. Additionally, he pays attention to the similarity in terms of the relations between the original text and its reader and those of the produced text and its receptors. While doing this, the text in the target language might be longer than the original text or it might require more words. This is not just because of the structural difference between the two languages but also due to the fact that the translator wants the produced text to be understood easily and needs to provide some additional information related to the subject matter to be able to establish the necessary equivalence between the two languages as well as not to force the capacity of the receptors (readers).

Koller (1987:86), based upon the opinions of Nida, divides the source of issues that might occur in equivalence understanding in three groups:

An equivalent term might not exist in the target language culture.

Source language and target language might have differences such as expressing two connected terms in one term. For instance, Swedish has two terms for “grandfather”. They use “farfar” for father’s father but “morfar” for mother’s father whereas German and English languages offer only one word “grandfather/Großvater”. Similarly, in Turkish there is no such a difference.

Source language and target language may differ from each other in usage of certain indicators (words) for certain states and circumstances.

In dynamic equivalence, the focus is on the message and the receptor of the message. More accurately, in dynamic equivalence, translator is supposed to determine primarily to whom the original text addresses, more clearly, at which social group (children, soldiers, doctors, lower or upper class, an occupational group which requires a superior-subordinate relationship, etc) it is aimed and then present the text in the target language according to the culture of that social group.

After all, translator’s task while analyzing the source text is to examine the communicational function of the source text on the one hand, which means solving the message that the foreign writer wants to transmit to the receptor (reader) and on the other side to present the text in another mechanism for the receptors of the target language, determining the linguistic properties of the original text and transferring it to the target language with an equivalent method.

Communicational translation theory, defended by Nida as well, keeps the formal aspect of the content in the background while focusing on the communicational role of the meaning instead. For this purpose, Nida suggests

a principle which he calls “dynamic equivalence”, which advocates that translator should pay attention to the communicational value of the text in the target language. Any principle which disregards the formal aspect of a message and which is based on direct transfer of content fits in free translation understanding (Aktaş, 1996 s. 74).

Transferring the source text to the target language by keeping the equivalence depends on analyzing the style of the foreign writer. What do we mean with the term of style? We need to mention this issue. In its broadest terms, style is usage of a language in a certain context by a certain writer for a certain purpose (Altay, 1992:26).

In another saying, it is that the translator picks up and uses language items with his own criteria in order to transmit the thoughts of the source language user and add a certain speciality to his words (Vardar, 1978:50).

Shortly, we can describe this term that is both related to oral and written language, especially literary works as linguistic properties of a text, a discourse in its conventional meaning.

1.3. Kloepfer's Approach

The general idea of prioritizing formal properties of texts and that the message in the original text may not be transferred to the target language in the same fashion led to source text based translations during this period. Later on it has been understood that it is not sufficient to deal with translation at only equivalency level ,so scientists like Kloepfer started to think that the method to be followed in translation is neither simply being faithful to the source text nor to meet the expectations of the target text reader.

Kloepfer, who puts emphasis on the necessity that the mentioned factors during the translation process should be considered altogether, also states that while the translator is reproducing a linguistic work in the target language, he should do his best to make the original text be comprehensible in the target language. In other words, translator's task is to reflect the language and culture of the source text in the target text, yet symbolic meanings in the source text should not be rewritten casually, which can be inferred from Kloepfer's definition of translation. “Translation is a creative writing but not rewriting in a random fashion; it is the writership of the writer” (Göktürk, 2002, p.40).

Kloepfer takes sides with translation produced in accordance with the types of texts. Like Levy, the issue that Kloepfer also lays emphasis on is the transfer of form and content. The content of a translation is like two sides of a paper according to him.

In other words, Kloepfer summarizes translation as the photocopy of an original text. When he introduces his view, Kloepfer defends that

translators need to reflect all the beauty of the original text in the translated text as they are. Kloepfer, who overemphasizes the content and form issue, stresses that the aesthetic and artistic features of a text are determined by these two elements. He states that the reader will enjoy, will have fun when these two elements are transferred. When Kloepfer argues his point, he defends that the value of each indicator in the source text, their semantic fields, their connotations, self-significance, affective meaning and associative meaning should be paid attention and the equivalence of all should be sought in the target language and then transferred.

Another issue that Kloepfer focuses on is that words or word groups should reflect the implicit expressions. As is known, figurative meaning of words are often used in theatre scripts in order to entertain, excite, cheer, exhilarate, provoke or grieve the reader. Kloepfer suggests that such linguistic indicators should be transferred as they are to the target language. When faced with some difficulties due to the cultural differences, Kloepfer, just like Levy, suggests that interpretation should take place. Translator, when transferring the events those do not exist in another culture, naturally will have to apply to the act of interpretation, which we call “hermeneutics”. Kloepfer favours interpretation which is as short as possible considering the reader.

1.4. Apel's Approach

Another theoretician who differs from other linguistic approaches and who has a similar view as Kloepfer's is Apel. Apel focuses especially on the transfers of implicit expressions of words or word groups.

Apel adopts Kloepfer's view. He, too, defends that all the properties of the source text should be primarily analyzed when translating literary texts. Ape, asserts that with Kloepfer's view, understanding a text is the first dimension of translation process. Apel calls the second dimension as the production process. Apel frames his views on transferring the literary texts as follows (1983:30):

“Literary texts and amongst these theatre scripts are all works of art. Readers and the audience are entertaining and having fun with these texts.

When transferring such texts from one language to another, translator must bear in mind some important points. These are all about the content, style and meanings of indicators. With these elements which translator may not ignore, translation product achieves an artistic vale.

All in all, Apel's approach overlaps with Levy's approach. Just like him, Levy, attaches importance to the act of interpretation which we call “hermeneutic”, apart from the ones we mentioned above. He defends that difficulties occurring while translating cultural words can be coped with by using this method.

1.5. Reiss and Vermeer's Approach

Reiss and Vermeer's approach covers the effect of the produced literary texts on the reader, which they call "skopostheorie".

"Skopos" as a word was first used by Hans J. Vermeer in 1978 and then in 1983 in more detailed fashion in his book "Articles on Translation Theories". The word Skopos, derived from Greek means "target" "goal". Vermeer's Skopos Theory is mainly based on literary theories which reflects a general shift to communication theory, text linguistics, and text theory and in addition, reception theories (Baker, 2001, p.235). According to this approach, during translation the target text is formed by the function aimed to be realized by the target text in the target cultural setting. In another saying, translation should be focused on the function aimed at the target text in its own cultural setting. Other scholars working in this paradigm also include Amman (1990), Hönig and Kußmaul (1982), Kupsch-Losereit (1986) and Nord (1988), who approach translation on a scientific level and who moved away from predominantly linguistic translation theories and proposed functional approach (purpose of translation, target text reader and contingency) instead of structural approach (language and text) Baker, 2001, p.235). In this context, Skopos Theory forms a base for the approach "Ground of a General Translation Theory" developed by Katharina Reiß and Hans J. Vermeer, as well.

According to this theory every translation is an action and every action has an aim or a purpose, likewise, every translation has an aim. At this point, translator is an actor who takes into consideration the cultural aspects that are contributing factors in the source text and different aspects of the target culture during translation process and who produces a new text on the related cultural platform. Translator has more freedom because depending on the source text was replaced by depending on purpose. Thus, target language, target culture and target reader are prominent.

Skopos Theory has a functional quality. The person who assigns a translator for the task of translation has an aim. Translation should achieve the aim of the source text writer and on the other hand, it should function by serving to the determined aim established in accordance with the target world's cultural properties. While functioning in this direction a new text should be produced in such a way that it should create the same effect in the target language. Bengi (1995, p.16) explains that this concept could have three different uses according to Vermeer. The first is the translation process. The second is the result of translation, which covers the function of translation. The third is the translation method, in other words, the aim of the method. Translation according to Skopos, is" not primarily producing an exact equivalent of the source text but to produce a new text in accordance with a certain aim or purpose (Vermeer, 2004 p.31).

Translator, as a member of a society of a certain culture and an individual, principally is free to choose his own “Skopos” just as every individual is free to choose his own way of behaviour... Translation depends on the reaction of a translator to a source text. Translator is free to choose Skopos needed for a source text to be comprehended well by the aimed recipients and also responsible for this task. If a source text is demonstrated in a way that the translator intends to do, then it is properly comprehensible in conformity with (skopos) (Rifat, 2004, p.265)

Bahadır and Dizdar (2004, p.257-266) quote from Vermeer and define translation as “transcoding words and sentence patterns in a text into equivalent words and sentence patterns in another language” (Rifat, 2004, p. 257). According to Vermeer, act of translation cannot be dissociated from the aim of the text produced through translation. “An act of translation could also be called as a constant intercultural transfer. “As a work and an activity, translation includes the most appropriate analyze derived from ancient cultural links of a phenomenon and transfer of these links to the target cultural links” (Reiß and Vermeer, 1984, p.46).

Skopos in its general meaning is translation for a certain purpose (Vermeer, 1996, p.4). It seems that Vermeer’s theory divides this concept into three, namely; “translator’s intention”, the aim of the original text” and “the function of translation”. This division shows that the word “purpose” is not limited to the aim of the original text (Vermeer, 1996, p.7-8). In that case it is apparent that the aim of the employer and the translator play a great role as much as the aim of the original text. By Vermeer’s definition (1989, p.177) “aim” is fulfilling a set of acts by the translator towards the end point and he describes these acts as follows:

a set of actions fulfilled during the translation process and aim (translator’s intention).

the style or mode of translation (aim of produced text) from now on the translator’s aim in using this specific mode.

The purpose of translated text, its future function (function of translation).

To deal with Vermeer’s theory in more detail, the theory comprises “work”, and “translator” who is considered to be in a position of expert. The task and decision making power of translator is quite broad in this approach. As of the properties of the theory, translator-employer, translator-source text writer and translator-reader relationships draw attention. Where the aim of the translator is set by the “employer”, the translator is considered to be an “expert”. The access of the translation to the target text reader depends primarily on how the employer sets the aim of translation (Yazıcı, 2005, p. 145). Skopos theory places the translator in the centre. The translator holds all

the responsibility; at the same time the translator himself decides whether the translation is good or bad.

Vermeer and Toury are pioneers of target oriented approaches, however, these two theoreticians fall apart from each other as it is understood from their definitions of translation at the very beginning. According to Toury, every text counts as translation in the target culture is translation whereas Toury presents a more narrow-scope definition and defines translation as an end product of an action. Toury focuses on the position of translation in the target culture whereas Vermeer rather sets off with reference to the aim of translation. For these two theories it could be said that Toury's is "product oriented" and Vermeer's is "process-oriented" theories.

This approach named "Skopos Theory" is also adopted by famous translator Nord (1993:9). Nord explains their approach like: "Skopos theory takes translation act as a meaningful process, which means what the aim of translation product is and what it could give to the reader".

2. RESULT

By the second half of the twentieth century morphologic properties of texts were prioritized, that is source text oriented translations were popular, however, in the world globalizing over time, it has been observed that source text oriented translations could not create the same effect on the target audience. For this reason target text oriented translations took place and target audience was expected to have more effect from the translated texts. The better a source text is analyzed the more satisfactory translation will be achieved. If the translator focuses only on words or sentences during translation he would be on the wrong track. The starting point should be the text and the text should be interpreted as a whole. Only then the recipient audience can be accessed. Otherwise, translation would not be more than a transfer of a text.

REFERENCES

- Aksoy, B., Bengi, İ., and Karantay, S. (1995): *Çeviri ve çeviri kuramı üstüne söylemler*. İstanbul: Düzlem.
- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. Ankara: İmge.
- Aktaş, T. (1996). *Çeviri işlemine genel bir bakış*. Ankara: Orsen.
- Altay, A. (1992). *Çeviride üslup kayıpları*, *H.Ü. Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Sayı: 2.
- Ammann, M. (1990). *Grundlagen der modernen Translationstheorie- Ein Leitfadens für Studierende*, Heidelberg.
- Apel, F. (1983). *Literarische Übersetzung*. Stuttgart: Metzler Verlag.

- Bahadır, Ş. & Dizdar D. (2004). *Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım*, Arayışlar. Varlık 71/1155.
- Baker, M. (2001). *Routledge encyclopedia of translation studies*. Londra:Routledge.
- Eruz, F.S. (2003). *Çeviriden Çeviribilime''*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- Göktürk, A. (2002). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Gürçağlar, Ş.T. (2016). *Çevirinin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul.
- Hönig G. G. & Kussmaul P. (1982). *Strategie der Übersetzung, ein Lehr- und Arbeitsbuch*, Narr Verlag, Tübingen.
- Kloepfer, R. (1967). *Die Theorie der literarischen Übersetzung*. W.Fink, München.
- Koller, W. (1972). *Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle*. Francke, Bern/München.
- Koller, W (1987). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Quelle & Meyer, Heidelberg.
- Kupsch-Losereit, S. (1986). *Scheint eine schöne Sonne? Oder: Was ist ein Übersetzungsfehler?* Lebende Sprachen 1/1986.
- Levy, J. (1969). *Die literarische Übersetzung, Theorie einer Kunstgattung''* Frankfurt am Main-Bonn.
- Link, J. (1997). *Elemente der Lyrik. In: Literaturwissenschaft. Ein Grundkurs. Hg. von Helmut Brackert und Jörn Stückrath*. Reinbek b. Hamburg 1997(=Rowohlts Enzyklopädie), S. 86-101.
- Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation*, Oxford-Frankfurt/M.
- Nord, C. (1988). *Textanalyse und Übersetze*, Heidelberg.
- Nord, C. (1993). *Einführung in das funktionale Übersetzen am Beispiel von Titeln und Überschriften''*, Tübinger Beiträge zur Linguistik 281, Tübingen.
- Ozankaya, Ö. (1995). *Temel Toplumbilimleri Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 85
- Popovic, A. (1987). *'Yazın Terimleri Sözlüğü''* Haz.Suat Karantay-Yurdanur Salman Metis Yay., İstanbul.
- Reiß, K. and Vermeer H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen.
- Rifat, M. (2004). *Çeviri (bilim) nedir? –Başkasının Bakışı*. İstanbul: Dünya.
- Stolze, R. (2001). *Übersetzungstheorien, Eine Einführung*. Tübingen:Gunter Narr.
- Türkçe Sözlük, (1988). *Türk Dil Kurumu Yayınları* 549, Ankara, s. 929.
- Vardar, B. (1978). *Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, TDK Yay., Sayı:332.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitapevi, İstanbul.
- Vermeer, H.J. (1989). *Skopos and Commision in Translational Action''* in: Andrew Chesterman (ed) *Readings in Translation Theory*, Helsinki, Oy Finn Lectura Ab.
- Vermeer, H.J. (1996). *A Sokopos Theory of Translation*, Heidelberg.
- Vermeer, H.J. (2004). *Hans J. Vermeer ile söyleşi. Varlık Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi*, 1155, 30-33.
- Yazıcı, M. (2005) *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual.

AZERBAIJAN'DA "KIZIL İSTİLA" ODLU YURT MECMUASINA YANSIYANLAR

Yrd. Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi

tellikorkmaz@nevsehir.edu.tr

Songül ÜNAL

unalsngll@gmail.com

ÖZET

Orta Asya'dan batıya yönelen Türk akınları, Avrupa, Kafkasya ve Anadolu'da yüzyıllar süren devletlerini kurmaya muvaffak olmuşlardır. Geldikleri coğrafyalarda zorlu mücadeleler vererek varlığını koruyan Türklerin Kafkasya'daki mücadelesi Ruslarla olmuştur. X. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan toprakları üzerinden Bağdat'a tüccarlar gönderen Ruslar ile Türklerin Güney Kafkasya'daki çekişmeleri, 1813 ve 1828 Anlaşmalarıyla Rusların hâkim olduğu bir coğrafya düzenine sokulmuştur.

XIX. yüzyıl dünyası ekonomide, yönetimde ve ticarete yeni ve yenileşen bir düzen olarak sömürgecilikle karşı karşıya kaldı. İngiliz liderliğinde gerçekleşen sömürgeci zihniyete geç kalmadan dâhil olmak isteyen Ruslar kendilerine istila alanı olarak bereketli Türk topraklarını seçmiştir. Yeni düzenin politikası böl ve yönet sistemiydi. Ruslar Azerbaycan'ın Kuzeyini kendi yönetimlerine alıp güneyini Farslara bırakmışlardır. Bundan sonra Azerbaycan toprakları yollar kesişmemek üzere ayrıldı ve sömürge toprağı olarak Rusların hedef ve çıkarlarına hizmet için şekillendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bağımsızlık, İstila, Sosyalizm, Petrol, Azerbaycan.

REFLECTIONS ON THE MAGAZINE CALLED "REDINVASION" ODLU YURT IN AZARBAIJAN

ABSTRACT

Turkish roads directing from Central Asia to west, would succeed to establish their state which would last for hundreds of years in Europe, Caucasia and Anatolia. Turks who kept their existence in the geography they came to by giving harsh struggles, had struggles with Russians in Caucasia. Starting to send merchants through Azerbaijan lands to Baghdad in the 10th Century, became to Russian dominant geography by 1813 and 1828 Conventions.

20th Century world faced colonialism where is a new and renewing system in economy, administration and trade. Russians who wanted to involve in the colonial mentality without being late, chose fertile Turkish lands as the invasion area for themselves. The policy of the new system was divide and rule system. Russians took the North part of Azerbaijan into their control and left the South part to Persians.

Henceforth lands of Azerbaijan were separated without the probability of intersection and formed to serve for the aims and benefits of Russians as the land of colony.

Key words: Independence, Irruption, Socialism, Oil, Azerbaijan.

1. GİRİŞ

Hemedan ve Zencan'dan başlayıp Derbent'e ulaşan araziye Azerbaycan denir. Azerbaycan halkı daima kendisine Azerbaycan Türkü, diline Azerbaycan Türkçesi, edebiyatını ise Azerbaycan Türk Edebiyatı şeklinde ifade eder (M.B. Mehmetzade, 1929: 248).

Azerbaycan ismi kökeni Makedonya hükümdarı II. Filip'in oğlu Büyük İskender zamanından gelmektedir. Bu dönem yakın şark tarihinde büyük mücadelelerle dolu bir devredir. İranizm ve Helenizm iki büyük medeniyetin bir birine üstünlük sağlamak için (336–320 M.Ö.) giriştikleri mücadele Hellenizmin galibiyetiyle neticelenmişti. İran'a hâkim olan İskender, dâhili idare için yerli emirleri görevlendirmiştir. Görevlendirilen yerli emirlerden biri de Atropatase'dir. Büyük İskender'in vefatıyla Emirler arasında ülkenin hâkimiyeti paylaşılır. Başta Yunanlılar ile harp eden ve sonra İskender'e yaklaşan Atropatase Küçük Midyanın hâkimi olur olmaz Yunanlılara isyan eder ve idare ettiği vilayete tamimiyle sahip olan emir burasını kendi adıyla Atropotane şeklinde adlandırır. Yunan tarihi kaynaklarında Atrotape geçen isim İran lisanında Aterapata olarak kayıt edilir. Atar ve Pata İki kelimedenden mürekkep olan ismin ilk kelimesinin anlamı Ateş ikinci kelimesinin anlamı Persopolis kitabelerinde; zapt etmek, saklamak, himaye etmek manalarına gelmektedir. Azerbaycan ismi bu mütalaadan anlaşılacağı üzere "Ateş Tarafından İdare Edilen" manasına gelmektedir (Ağaoğlu, 1929, 69-72).

Odlar Yurdu¹ olarak da tabir edilen Azerbaycan'da Türk hâkimiyeti M.Ö. VI. Yüzyılda olmuştur. Sakalar(İskitler) olarak bilinen ilk Türk grubu uzun yıllar Azerbaycan topraklarında yaşamışlardır (Togan, 1942: 82). Sakalar'dan sonra Azerbaycan topraklarına Albanlar gelmiştir. Bir asır sonra Orta Asya Büyük Hun İmparatorluğu Batı kısmını teşkil eden Hun Türkleri Albanlar'a son vermişlerdir (Kafesoğlu, 2010: 71). Ve Kafkasya'dan Macaristan'a kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Miladi 5. asırdan başlayarak Arap devri olan 9. Asra kadar Azerbaycan muharebe ve akınlara tanıklık etmiştir. Hun Türker'inden sonra, şimali Kafkasya'da ve şarki Avrupa'da büyük devletler kurmaya muvaffak olan Hazer Türk Devleti;

¹ Odlu Yurt: Kızıl istilanın söndürmek istediği Milli İstiklal hareketini canlı tutmak amacıyla, Azerbaycan Türkleri'nin, Türkiye'de muhaceretin birinci dönemi olarak adlanan yıllarda, yayınlanma imkânı bulan önemli bir mecmuadır. İlk sayıdan itibaren başmuharriri Mehmet Emin Resulzade olan mecmuada; Azerbaycan, Türk Dünyası, Rusya mahkûmu milletler, Kafkasya, İslam âlemi ve dönemin dünya meselelerine, sayfalarının izin verdiği ölçüde ele alınmıştır (Şimşir, 2013: 61).

İran, Azerbaycan ve Anadolu’da da baki devletler kurulmuştur (Mehmetzade, 1929: 247).

M.Ö. ve M.S. vuku bulan bütün bu gelişmelere rağmen Azerbaycan’ın tam bir Türk Ülkesi haline gelmesi; Selçuklular zamanında Sultan Alparslan’ın Bizans’ı 1071’de Malazgirt Meydan Muharebesinde yenmesinden sonra gerçekleşmiştir (Togan, 1933: 101-107). Selçuklulardan sonra Moğol ve Timurlular idaresinde yaşamış, bilahare de Kara ve Akkoyunlu Türkmen devletleri kurulmuştur. XVII. Asrın başlarında Akkoyunlu devletinin çöküşüyle Azerbaycan Türkleri Şah İsmail liderliğinde (1500–1524) Safevi devletini kurmuştur. Çaldıran Savaşında Yavuz Sultan Selim Han’a mağlup olan Şah İsmail’den sonra hızla Türk karakterinden uzaklaşan Safevi Devleti, İran (Fars) devleti haline gelmiştir. 1520–1566 Kanuni Sultan Süleyman İran’a sefer düzenlemiş ve Güney Azerbaycan ve Tebriz’i Osmanlı sınırlarına dâhil etmiştir (Saray, 1993: 13-14). Azerbaycan hâkimiyeti için Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında yaşanan mücadele, Azerbaycan Türklerini yıpratmıştır. Bu çekişme, Rus Knezlik tacirlerinin Azerbaycan topraklarını 880 yılından başlayarak, Hazar Denizi, Derbent, İran ve Bağdat’a ulaşmak için hedef belirlemesi (Caferoğlu, 1929: 366-367), Rus Çarlık rejiminin amaçladıkları hedefe yaklaşmalarına olanak sağlamıştır. Dokuzuncu yüzyılda yaşanan Osmanlı-İran çatışma dönemi Rusya’nın ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Bu fırsatla Ruslar Volga havalisine yerleşerek 1556’da Astrahan’ı alarak Azerbaycan’a komşu olmuşlardır (Kurat, 1966: 86-127).

Nadir Şah (1736–1747) döneminde güçlenen Azerbaycan Rusları geri çekilmesini sağladı. Nadir Şah Osmanlı Devletine karşı koyabilmeyi sağladıysa da ölümü sonrası Azerbaycan Türkleri; Şirvan, Şeki, Taliş, Karabağ, Kuba, Gence, Revan ve Bakü Hanlıklar dönemine girmiştir (Saray, 1993: 15).

2. AZERBAJYCAN’IN RUSYA TARAFINDAN İŞGALİ

XIX. yüzyılın başlarında Azerbaycan’ı istilaya başlayan Rusya, 1819–1826 yılları arasında Şeki, Şamahı, Karabağ ve Lenkaren hanlıklarını lağvetmiştir. Merkezi Şuşa şehri olan “Müslüman Eyaletler Topluluğu” meydana getirilmiştir. Yönetimi ise Rus subayına teslim edilmiştir (Aslan, 2000: 12).

1828 Türkmençay anlaşması ile Azerbaycan, İran ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak tarif edilen bu topraklar Aras nehri sınır kabul edilerek ikiye ayrılmıştır. Aras’ın Kuzeyi “Rus Azerbaycan’ı” olarak Rusya’ya, Güneyi “İran Azerbaycan’ı” olarak İran’a bırakılmıştır (Mutallimov, 2014: 50-55). 1829 tarihinde imzalanan Edirne anlaşmasıyla İran’dan sonra Devlet-i Aliye’yi de durdurmayı Rusya

başarmıştır. Anlaşmanın Azerbaycan ile ilgili maddesine göre; Türkmençay anlaşmasıyla Rusya'ya bırakılan Erivan ve Nahcivan hanlıklarının Rusya'ya ait olmasını Devlet-i Aliye kabul etmek zorunda kaldı (Kurat, 1990: 57). Böylece Kuzey Azerbaycan halkı için çok uzun zaman sürecek esaret hayatı başlamıştır.

1859 yılında Bakü'de petrol² çıkarılmaya başlaması ve Çarlık Hükümeti'nin 1872 yılında aldığı kararla petrol yataklarını ihale ile uzun vadeli kiraya vermesi önemli bir adım oldu. Bu önemli adım dünyanın büyük sermayeli şirketlerinin Azerbaycan'a yönelmesini sağladı. İsveçli Nobel Kardeşlerin 1879'da, Bakü'de, kurdukları petrol şirketi dünya devi olmuştur. 1890'lardan itibaren de 6 İngiliz, 3 Fransız, 2 Alman, 2 Belçika ve 1 Yunan firması Bakü'de faaliyete geçmiştir (Swietochowski, 1988: 39).

Bakü'nün sahip olduğu bu zenginlik, Rusya'nın, Azerbaycan Türkleri siyaseti sebebiyle, ne yazık ki fakirleştirilmiştir. Azerbaycan Türkünün milli serveti, Ermeni sermayedarlara, 1821–1871 döneminde kiraya verilme kararıyla, Ermenilere özel ayrıcalıklı muamelede bulunmaya başlanmıştır (Sunny, 1990: 18-19). Rusya'nın Azerbaycan Türklerine karşı Ermenileri kullanma siyaseti, ortada olan haksız toprak işgalini, iktisadi eşitsizlikle pekiştirmesiyle, Azeri- Ermeni çatışmasını beraberinde getirmiştir. 1890 yılında Kafkasya' da, Türklerle çatışmak, daha etkili netice almak ve kontrol edilebilir bir güç oluşturmak maksadıyla, Taşnaksutyun komitesi kurulmuştur. Komitenin basın-yayın işlerini ise Troşak(Bayrak) gazetesi üstlenmiştir (Cengiz, 1983: 23). 1890 yılında başlıya Ermeni çeteleri oluşturma hazırlıkları, 1905 yılı Şubatında, Azerbaycan Türkü'nün Taşnak çetecileri tarafından öldürülmesiyle hayata geçirilmiştir (Swietochowski, 1988: 70). Rus otoriteler, Ermenilerin Azerbaycan Türklerine karşı giriştikleri katliamda, çok önemli bir rol oynamışlardır (Bala, 1938: 54-61).

Azerbaycan Türkleri, Rus ve Ermeni işbirliği, Taşnaksutyun örgütlenmesinin yaptığı katliamlara karşılık vermek amacıyla harekete geçmişlerdir. 1905 sonbaharında Difai Partisi Gence'de kurulmuştur. Şafi Rüstembekov, İsmail Ziyadhanov, Nesib Yusufbekov, Alekber ve Halil Hasmehmedov ile Doktor Hasan Ağazade kuruculardır. Ahmet Agayev Bakü de partiye katılmıştır. Difai'nin kurulmasıyla, Gence, Azerbaycan Milli Hareketi'nin merkezi olmuştur (Bala, 1938: 61). Siyasi birliktelikle birlikte basın yoluyla seslerini duyurmak isteyen Türkler, Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in maddi desteği sayesinde, 1905 yılı 7 Haziran günü yayına başlayan Hayat Gazetesiyle güçlenmişlerdir. Azerbaycan'da Türkçülük, İslamcılık ve Liberalizm fikirlerinin gelişiminde rol oynayan Ali Merdan Topçubaşov, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Bey gazetede çalışmakta olan isimlerdir

² İlk petrol kuyusu 1848 yılında, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda yer alan Abşeron yarım adasında, Bibiheyet'te kazılmıştır (Paşayeva, 2015: 46-47).

(Bala, 1922: 14). Hüseyinzade Ali Bey'in ortaya koyduğu; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak sloganı, daha sonra Ziya Gökalp tarafından da genişletilerek Azerbaycan ve Devlet-i Aliye'nin Türkçülük fikrinin baş sloganı haline gelmiştir (Akçura, 1981: 163). 1905 yılı Azerbaycan siyasi hayatına güçlü ve yenilikçi birliktelik getirmesi, Türk- İslam âlemini umutlandıran gelişmelerdir. 1905 İhtilali ile Rusya'nın baskısı altında yaşayan Türkler'in siyasi ve ideolojik mücadele ve Rusya Müslümanları arasında dayanışma ve birliktelik fikrinin oluşumunu başlattığı devir olmuştur.

1905 İhtilali sıkıntıları üzerinden atıp yeniden kontrolü ve sıkıyönetimi ilan eden Ruslar, Devlet-i Aliye'yi balkanlarda çıkmaza sürükleyip Balkan coğrafyasının bağımsızlığını kışkırtması ve I. Dünya Savaşının alt yapısını hazırlamasıyla, Türk- İslam coğrafyasını çıkmaza sürükleyerek, açık yol, sıcak deniz hedefine ilerlemeyi planlamıştır. Dünya savaşının amacı; Devlet-i Aliye'nin sahip olduğu topraklara hükmetmek olmuştur. Balkanlarda hedefine ulaşamayan Ruslar Kafkasya ve Doğu Anadolu üzerinden Payitaht İstanbul'u ve Doğu'da ki üssü Bakü'yü ateş altına almıştır. Fakat işler istediği gibi ilerlemeyen Ruslar 1917 Ekim Buhranı ile savaştan çekilmiştir. Çarlığın yıkılmasıyla, tesis edilen iktidarın ilk işi, idari kadroları tasfiye etmek, polis ve jandarma teşkilatını lağvetmek olmuştur. Hükümet Nisan 1917' de yayınladığı beyanname de “ Milletlerin kendi kaderini ve idare tarzını tayin etme hakkına sahip olmasına dayalı barışın tesisi” cümlelerine yer vermiştir (Bayur, 1983: 67).

1911 yılında Bakü'de “Müsavat” yani “Eşitlik” manasına haiz parti “gizli bir cemiyet” olarak, Mehmet Emin Resulzade³ liderliğinde kurulmuş olup (Kahemzadeh, 1951: 21), 1917 yılında oluşan ılımlı havada, gizlenmeyi bırakarak, Azerbaycan'ın en büyük partisi haline gelmiştir (Devlet, 1985: 135). Müsavat partisine verilen destek, Türklerin müstakil bir devlet kurma maksadıyla çıktığı yolda gücüne güç katmayı başarmıştır. Bu milli birliktelik, Bakü'yü gerçek sahiplerine kavuşturacak şuurla idare edilmiş ve milli istiklal, iktisadi refaha ulaşacak güce erişinceye kadar güçlü adımlar atmak kararında olmuştur.

³ 1884 yılında Bakü'de doğmuştur. İlk ve orta tahsilini ailesinin yanında yapan Resulzade, Bakü Teknikumundaki tahsilini yarım bırakmıştır. Çok genç yaşlarda basın hayatına atılmış; Şark-ı Rus, Hayat, Füyüzat, İrşat ve Terakki gazetelerinde yazmıştır. İran'da baş gösteren Meşrutiyet hareketine dâhil olmuştur. İran-ı nev gazetesini çıkarmıştır. İran'dan 1911'de ihraç edilince Pay-i tahta gelmiştir. Sebilürreşad ve Türk Yurdu mecmularında yazıları yayınlandı. 1917 yılında Müsavat Partisi genel başkanı seçildi. 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı seçildi. 27 Nisan 1920'de “Kızıl İstila” sebebiyle yeniden Pay-i tahta geldi. Azerbaycan davasını Devlet-i Aliye-Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Almanya'da çıkardığı dergi ve gazetelerle savundu. M.Emin ve Azeri isim ve mahlaslarını kullandı. Siyasi hayatı yanında edebi ve ilmi hayatı ile de temayüz eden Resulzade, 1955 yılında Ankara'da vefat etti (Odlu Yurt, 1929: XVI).

Azerbaycan'ın da dâhil olduğu, Kafkasya milletlerinin kurtuluş mücadelelerini ruhlandıran, siyasi fikirler manzumesinde yer tutan, en mühim şiarlardan biriside Kafkasya birliği olmuştur. Konfederasyon, Kafkasya'da mevcut milletlerin dâhili istiklal ve milli hususiyetlerini muhafaza ve temin etmekle beraber, onların müdafaa imkânlarını çoğaltacak ve istiklallerini temin edecektir(İsimsiz,1929:293). Bu amaç etrafında Batum Müzakereleri başlatılmış, Gürcistan ve Azerbaycan'ın olumlu yaklaşımları, Mehmet Emin Resulzade ve heyetinin uzun çabalarıyla, anlaşmayla neticelenmek üzere devam ederken, Ermeni ve Rus hükümetleri bu müzakere kararını yok sayacağını bildirmiştir(Kurat,1990:476). Gürcülerin ılımlı yaklaşımına sebep olarak Azerbaycan'ın tutumunu gösteren Taşnaksutyun örgütü bu bahaneyle Azerbaycan'a saldırmıştır (Öke, 1986: 160).

31 Mart 1918 tarihinde, Azerbaycan milli mevcudiyetini tamamıyla ortadan kaldırmak için harekete geçen Lenin ve onun komünist partisi ile başta Stephan Şaumyan olmak üzere Ermeni şovenleri, Bakü'nün muhteşem saraylarını, ilim-irfan müesseselerini, sanat ve medeniyet abidelerini ve Cami'lerini ateşe vermişlerdir. Masum çocukları süngülere takarak katletmiş, esir alarak götördükleri genç kızların namuslarına kıymışlardır (Mehmetzade, 1929: 58-59).

Bu yaşanan vahşetin amacı, milli birliğin imhası, siyasi istiklal ve hâkimiyetin kaldırılması, Azerbaycan baş müesseselerinin Ruslaştırılarak, Azerbaycan milli servetinin vahşice istismarını sağlamaktır. Azerbaycan'ı istila ederek Rusya'nın bir vilayeti yapılmasından buyana yaşanan maddi ve manevi kayıplar, Azerbaycan Türk'ünü 31 Mart - 1 Nisan vahşetine karşı direnişiyile, Azeri cemiyeti "Milli bir mefkûre" etrafında 28 Mayıs 1918 siyasi hâkimiyet davasına başlamıştır (Mirza-Bala, 1929: 122).

28 Mayıs 1918 Azerbaycan İstiklal Beyannamesi;

1. Arayı umumiye ile intihap olunan Azerbaycan Şurayı Milliyeyi İslamiyesi bütün cemaate ilan ediyor ki:
2. Bu günden itibaren Azerbaycan halkı hâkimiyet hakkına malik olduğu gibi Cenubi ve Şarkı Maverayı Kafkasya'dan ibaret Azerbaycan dahi kamilelhukuk müstakil bir devlettir.
3. Müstakil Azerbaycan devletinin şekli idaresi Halk Cumhuriyeti olarak tekerrür eder.
4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bütün milletler ve bilhassa hem civar olduğu millet ve devletlerle münasebatı hasane tesisi eder.
5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti; millet, mezhep, sınıf, güç ve cins farkı gözetmeksizin kalemrevinde (hududu dâhilinde) yaşayan bütün vatandaşlarına hukuki siyasiye ve vataniye temin eyler.
6. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, arazi dâhilinde yaşayan bilcümle milletlere serbest inkişafı için geniş meydan bırakır. Meclisi müessisan toplanıncaya kadar Azerbaycan idaresinin başına arayı umumiye ile intihap

olunmuş Şurayı Milli ve Şurayı Milliye karşı mesul hükümeti muvakkat durur(28 Mayıs 1918, 1929: 117).

Azerbaycan halkı, 28 Mayıs beyannamesi ile bir milliyet olarak asırlardan beri taazüv eden ve senelerden beri genişleyerek nihayet siyasi şuur ve milli ihtiyaç haline gelen davasını tespit ile medeni milletler ailesi içinde, bir millet olarak yaşamak azminde olduğunu bütün cihana ilan etmiştir. İslam dünyasında ilk defa olarak teessüs eden bir Türk Cumhuriyeti'nin istiklalini tesis eden 28 Mayıs beyannamesidir. Büyük Fransız ihtilali, büyük Amerika istiklal harbi, büyük Almanya istilası ve büyük İtalyan ittihadı gibi hürriyet ve milliyet hareketlerinde esas teşkil eden Wilson belgesidir. En nihayet Wilson'un 14. maddesinde yer bulan, milletler cemiyeti fikrinin esasını teşkil eden büyük fikir oluşumunun Azerbaycan hususiyeti ile imtizaç ettiğini gösteren bir vesika olmuştur (Resulzade, 1929: 118-119).

Fakat sözde milletlerin kendi mukadderatlarını, bizzat halle haklı olduklarını kabul eden Bolşevikler, tevarüs ettikleri Rus emperyalizminin ananesine sadık olarak – o zaman ki siyasi vaziyetten bilistifade- büyük bir kuvvetle Azerbaycan hududunu çiğneyerek, istiklallerini yok saymıştır. Milliyet, demokrasi ve cumhuriyet umdelerini tahkir ile Azerbaycan mukaddesatını çiğnemişlerdir (Resulzade, 1929: 120).

11 Şubat 1920 tarihinde Bakü'de Azerbaycan komünist teşkilatı illegal olarak toplanarak Azerbaycan Komünist Partisini kurmuştur. Parti Müsavat Partisi idaresine karşı silahlı mücadeleye ve işçi hâkimiyetine dayanan bir idarenin tesisine görevlendirilmiştir (Azerbaycan SSR, 1975: 556). Bolşevikler, kurdukları Azerbaycan Komünist Partisi ile iktidarı ele geçirmek için, Müsavat Partisinin aleyhine propaganda yapmaya başlamış ve Müsavatçıların kendi içinde çatlaklar oluşmasını hedefleyen politikalar izlemiştir. İzlediği politika neticeye ulaşmış ve sosyalistler hükümet değişimi ısrarını kararlılıkla sürdürmüşlerdir. 1919 Aralık ayında ise Yusufbekov hükümet kurma görevini üstlenmiştir (Karabekir, 1960: 37). Böylece "Kızıl İstila", Müsavat Partisi iktidarını ve bağımsızlığı tanımadığını, Komünist rejimi dünyaya ilan ederek, Azerbaycan'a hâkim olmuştur.

3. SOVYETLEŞTİRME

Umumi Harp beynelmilel sahaya içtimai ve siyasi kavramlar getirmiştir. Konservatizm, Liberalizm ve Revolüsyonizm. Mevcut içtimai düzeni muhafaza, kuvvet ve cebir işletmeden, cemiyet dâhilindeki yeni kuvvetlere imkân tanıma ve uzun bekleyişler olmadan içtimai düzeni bir hamlede değiştirmek (İsimsiz, 1929: 170). Bu kavramlar milletlerin iktisadi, içtimai ve siyasi refahlarını geliştirmeleri açısından değerli olarak görülmüştür. Fakat bu kavramları geliştiren yenedünya siyaseti kendi çıkarları devreye girdiğinde bu kavramların içini kendi lehine doldurmasını da bilmıştır. İngiltere dünyaya hâkim tek güç olmak yolunda, sanayileşme ve

sömürgeleştirme faaliyetleri, diğer ülkelerin bu yolda kendi güçlerini oluşturma istek ve şevklerini arttırmıştır. Rusya Azerbaycan milli istiklalini yok sayarak, Azerbaycan Hanlıklarını işgal ederek girdiği Odlu Yurd'u, daimi bir istinatgâh yapmak için, İngiltere'yi takip etmiştir.

Odlu Yurt Azerbaycan, pay-i taht Bakü, Ruslar'ın sosyalizm ve komünizm, liberalizm ve radikal sosyalizm, konservatizm ve liberalizm (İsimsiz, 1929: 170) kavramlarını, uygulama ve geliştirme alanı olarak eşsiz bir coğrafya olduğunu fark etmesi, çok erken zamanlardan başlamıştır. Bakü dünyanın en zengin petrol menbağına sahip şehirdir. Ve petrol dünyanın en kıymetli madeni olarak ilk sırada yer alacak, dünya da ulaşım da kullanılan ne kadar vasıta bulunuyorsa bunların hepsi petrol ve petrolden çıkarılacak mütenevvi diğer ürünlerle hareket ettirilecektir (Cevdet, 1929: 88). Rusya'nın Azerbaycan'ı daimi istinatgâh yapmak istemesinin en önemli sebebi petroldür bunun yanı sıra, Bakü'nün bereketli topraklarında; yün, pamuk, ipek, balık, tuz, bakır, barut, meyan kökü, bal, meyve, şarap v.s. milli servetlerin varlığıdır (Mehmetzade, 1929: 101). Bakü'nün komünizmi, Doğu Türk- İslam dünyasına tesirini sağlayacak, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm mefkûresi aleyhinde, enternasyonalizm fikrini Şarkta yürütecek merkez olarak İstanbul'dan sonra ki, Türk şehri olmasıdır (M.B., 1929: 273).

İran ve Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, çıkarların ortaklaşa sağlanması hem fikrinde, Türkmençay Anlaşması imzalanarak sağlanmıştı. Güney Azerbaycan İran'ın, dünya pazarına yayılan yolların merkezi olması ve İngilizlerin bu yollara hâkim olma mücadelesi, Rusların bu mücadeleye dâhil olarak İran da nüfuz edinme çabasını beraberinde getirdi. Bu yollar: Doğu ve Kuzey doğu İran, Duzdap-Mircava yolu ile Hindistan demiryoluna, Güney İran'ın Fars körfezine, güney-batı İran'ın; Kirmanşah, Hanakeyn, Bağdat, Basra yoluyla Fars denizine bağlanan yollardır. İran Azerbaycan'ı ise; Tebriz-Cufta demir yolu, Astana limanı, Aras Nehri, Hazar denizi vasıtasıyla Kafkasya ve Kafkasya Azerbaycan'ı ile bağlı olup cihan pazarına çıkmaktadır (Mehmetzade, 1930: 495).

İran'ın güneyindeki yollar İngiliz'in, kuzeyindeki yollarda Ruslar'ın nüfuzundadır. Bölgedeki İngiliz nüfuzunu kırmak isteyen Rusya, İran'a ulaşan yolları kapmış, yeni bir güzergâh belirleyerek Bakü'yü Moskova'ya bağlamıştır. Bu yeni durum İran iktisadiyatını buhrana sevk etmiştir. Kafkasya ve Türkistan'da Rus hâkimiyeti, devam ettikçe bu buhranın devam edeceği, ön görüşünde bulunan İran; Batum-Bakü, Bakü-Tebriz, Tebriz-Batum yollarını barındıran Kafkasya'nın, müstakil olmasını hedeflemiştir (Mehmetzade, 1930: 495-500). Siyasi, iktisadi ve milli çıkarlar çatışması, Azerbaycan topraklarını büyük bir kargaşa ile karşı karşıya bırakmıştır. İngiliz ve Fars siyasi varlığı Azerbaycan'ı kendi çıkarları için bağımsızlığa çağırırken, Rus siyasi varlığı; jeopolitik ve jeostratejik çıkarlarının güvenliği

için Azerbaycan'ı Sovyetleştirme siyasetiyle ancak Azerbaycan ve Türkistan'da kalabileceğini gerçeği ile harekete geçmiştir.

Rusya kendisini, bütün cihan mazlumlarının vatani ilan ederek, Kızıl Orduyu da dünya proletarya(emekçi)sının silahlı kuvveti olduğunu addetmiştir. Komünist teşkilatı maarif sahadaki gayelerinin, Avrupa'ya yetişmek ve onları geride bırakmak olduğunu beyan etmiştir (M.B., 1929: 182). Bu beyanı dış siyasette uygulamaya koymak amacıyla, komünist teşkilat alt yapısını, kapitalist ve burjuvazi memleketlerine girdirerek, bu memleketlerde kaleyi içeriden fethetme taktiğini, uygulama sahasına çıkarmıştır (Bat., 1929: 65).

Dış siyasette hedefe ulaşabilmenin yolu, komünist teşkilatın içte de yeni uygulamalara gitmesini beraberinde getirmiştir. Köylülere toprak milletlere istiklal! Sözlerini propaganda aracı olarak benimsemiştir(Mir-Kasım, 1929:61). Çarlık rejiminin toprak politikasına karşı olduğunu savunarak, milli refah ve bağımsızlığın yanında olduğunu sözle beyan etmeyi bir yöntem olarak belirlemişlerdir. Uygulamada ise tam tersi bir politika izlenmiştir. Dünyaya çarlık rejiminin aksi yönünde siyasi adımlar attığını lanse ederken iç siyasetteki baskıcı ve zorunlu uygulamalara devam etmiştir. Çarlık rejiminin oluşturduğu ve yaşattığı Azerbaycan derebeyliği, yalnız Rus çarlığının yararına faaliyet göstermekteydi. Stalin yönetime gelir gelmez, yalnız mülkedarlardan değil köylüden de toprakları alarak sosyalize etmiştir. Köylüyü ücret mukabilinde çalışır çoban yapmışlardır (Mirza-Bala, 1929: 97-98). Köy ve şehir burjuvazisinin güçlenmesini istemeyen Komünist rejim, memleketi sanayileştirmek için “Beş Yıllık Plan” hazırlamışlardır. Planın hedefi; Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan ve Türkistan halkının yüzde sekseninin köylü olması, ihtiyaç olan amale kuvvetini sağlayacak olmasıdır (M.B., 1929: 106).

Azerbaycan'a tamamen hâkim olmak, İran ve Türkistan'a da hâkimiyeti beraberinde getirecektir. Türk coğrafyasının Rus yönetimini kabullenmesi işçi potansiyelini, maddi ve stratejik kazanımlarını arttırarak dünya hâkimiyeti mücadelesini kolaylaştıracaktır. Kafkasya ve Türkistan insanların mülklerini elinden alarak sosyalize etmekle ilk adımı atan Rus komünist rejim, köylünün tavuğuna, ineğine, bal arılarına kadar sosyalize etmiştir (Mirza-Bala, 1930: 187). Köylüyü esir hale getiren rejim, köylünü mahsullerini hasat edip kendi ihtiyaçlarına harcaması men edilmiştir (Elif, 1930: 455-456).

Komünist fırkası toplantısında; Stalin yaptığı konuşmada “komünistleri şimdiden kapitalist dünyadan korumanın önlemini almalıyız” sözleri etrafında rejim birleşmiştir. Sanayi ve matbuatı arttırmak, ziraate lazım olacak kadar alet ve malumat temin etmek kararını almıştır. Alınan kararlar hedeflenen, beş yıl içersinde köylüyü traktör ve elektroniğe geçirmek ve diğer vesaiti men ederek, traktör ve elektronik vasıtaları elinde tutarak sosyalize

etmektir. Bu sayede Avrupa ve Amerika'da hızla yükselen kapitalizme diz çökmeden sosyalizmi hâkim kılmaktır (Daş - Demir, 1930: 56).

İnsanları iktisadi sosyalize den sonra, milli varlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik, sosyalize etme kararını da devreye girdirmişlerdir. Komünistlere göre, milliyet ve milli hars geçmişe ait ve mahvolmaya mahkûm kavramlardır ve bunun doğru olduğu fikri lanse edilmeye başlanmıştır (Mirza-Bala, 1929: 97-98). Milli istiklal hareketini öldürmek için; bütün milli harsi müessese, milli dil, milli tarih, milli sanat, milli ruh ve ilham menbenbağı teşkil eden her bir ananeyi ortadan kaldırmak niyetiyle, aile hukuku ve aile hayatını ilga ederek “Yeni komünizm harsı ve komünizm münasebatı” oluşturmak kararı alınmıştır. Milli bayramlar yasak edilmiş, yerine Rus ihtilal bayramları temim edilmiştir. Dinsizler cemiyetine kazalarda, komsomol ve pioner teşkilatlarına okullarda, ehemmiyet verilmesi Sovyetlerce emir olunmuştur (Mirza-Bala, 1929: 125).

Azerbaycan'da yeni nesil çocukların milli ruhta Türk ve inançlı Müslümanlar olarak yetişmeleri Rusya'yı tedirgin etmiştir. Bunun sebebini araştırmaya başlayan Komünistler, Müsavat Partisinin milliyetçi politikasının etkisiyle karşılaşmıştır. Bu sebeple komünist fırkası aşağıdaki tedbirlerin alınmasını Komünist gazetesinde yayınlamıştır;

1. *Maarif komiserliği okullarda milliyet ve din aleyhinde terbiye meselesinin mahiyet ve unsurlarını belirlemeli ve bütün okullara kati direktif verilmelidir.*
2. *Milliyetçi öğretmenler okullardan çıkarılmalıdır.*
3. *Öğretmenlerin proleter sınıftan olmasına önem gösterilmelidir.*
4. *Komsomol ve Pioneer teşkilatları okullarda faaliyetlerini arttırmalı ve milliyet aleyhinde propaganda yapmalıdır.*
5. *Allahsızlar cemiyeti okuldaki bu önlemlerin ailede de faaliyete geçilmesi için faaliyetlerini canlandırmalıdır (M.B., 1929: 58).*
6. *Müsavatçıların gözle görülen adamları sınır dışı edilmelidir.*
7. *Müsavat fırkası nüfuzunu işçi, köylü ve halk arasında kırmak için propaganda yapılmalıdır.*
8. *Okullar, müesseseler ve Sovyetler milliyetçilerden temizlenmelidir (Daş-Demir, 1929: 26).*

Bolşevik kongresi, proleter edebiyatın Marksist Leninist esaslar üzerine inkişaf ettirilmesi ve hükümetçe kontrol altında tutulmasını kararlaştırmıştır (M., 1929: 143). Azerbaycan'ın en yüksek mevkilerine Rus, Yahudi ve Ermeniler getirilirken az sayıda tutulmaya çalışılan Türkler de bahanelerle çıkarılmaya çalışılmıştır (İsimsiz, 1929: 284).

Azerbaycan ve etrafındaki şark medeniyetlerini; iktisat, medeniyet, etnografi, lisaniyat vs. hususlarda tetkik etmek amacıyla Enstitü kurulması ve

ilim adamı yetiştirmesi için hazırlık başlatmışlardır (İsimsiz, 1929: 428). Açık yol sıcak deniz hedefinde, dünya savaşının istediği gibi sonuçlanmaması, Rusya'yı bütün bu önlemleri alarak, silah ve mühimmat yerine kullanmak fikrine duçar etmiştir. Silah ve mühimmatın yerini alan milli harsın katledilmesi fikridir. İçerde Türk kavimlerini parça parça ayırmıştır. Kırgızistan, Özbekistan, Başkurdistan, Tataristan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Acaristan, Moğolistan ve Azerbaycan. Milli varlıklarını ezme için parçaladığı Türk kavimlerinin, lehçelerini ve alfabelerini didikleterek yolları kesişmemek üzerine ayırmıştır. Türklüğü bir de Türkiye'de boğmak lazım! Diyen komünistler, Türkiye içinde vasıtalar geliştirmeye başlamıştır (Suphi, 1929: 245). Kafkasya, Türkiye'nin doğusu, İran, Irak ve Suriye de Ermeni ve Kürt oluşumlarını destekleyerek Türkiye Cumhuriyeti'nin iç siyasetine müdahil olmuştur. Kullandığı bu vasıtalarla Türk-İslam âleminin arasına da bir set çekmiştir.

Türker'i maruz bıraktıkları zorunluluklar, Azerbaycan'ın haksız İstilas ve Pay-i taht ile aralarına örülen terör duvarları, Rus ırkının oluşturduğu kargaşadır. Fakat Musavat Fırkası etrafında birleşmiş, milletine, dinine ve bağımsızlığına gönülden bağlı Müslüman-Türker'i, ülkelerindeki istilayı kaleme aldıkları yazılarla soydaşlarını geleceğe hazırlamıştır.

“İstiklal, o sönmeyen muabbet bir meş'ale,

Gönüllerde tutuşur, gözlerde sönse bile!”(Gültekin, 1929: 85)

Kendilerine gönülden bağlanan soydaşlarını haberdar etmek, birlik ve beraberliğin önemini ve bağımsızlığın gereğini gönüllerde diri tutmak için verdiği mücadele çalışması Odlu Yurt mecmuasına yansıyanlarla aktarılmaya çalışılmıştır.

4. SONUÇ

Azerbaycan ve dahi Türk topraklarında, Rus milletinin başlattığı istilanın amacı, Türk topraklarındaki jeopolitik ve jeostratejik değerlerin, Rus çıkarına uygun kullanımı ve kontrolünü sağlamak olarak karşımıza çıkmıştır. Hedeflenen, beynelminel sahada sağlanmak istenen, tek güç olarak dünyaya hâkim olmak siyasetidir. Umumi harp ile Türk topraklarında kesin bir hâkimiyet kazanamayan Ruslar, savaşın konvansiyonel silahlarla kazanılamayacağını idrak etmiştir. Yeni harp tekniği olarak milliyet kavramının yok edilmesi ve kominizmin beynelminel sahada Rusların hizmetine sunulması olmuştur.

Azerbaycan Türkleri, Rusların topraklarına girdikleri 1828 tarihinden itibaren, milli hars ve istiklal umdelerine sınıksız bağlı kalmayı başarmışlardır. 1917 Ekim devrimi Kafkas halklarının bağımsızlık fikirlerini alevlendirmiştir. 1918 yılında ilan ettikleri Azerbaycan Halk Cumhuriyeti uzun mücadelenin neticesi olarak ilan edilen ilk Türk cumhuriyeti olmuştur. Ruslar bu

bağımsızlığa 1920 yılında müdahale ederek İstiklal fikrini ortadan kaldırmak için, bağımsızlığı sağlayan Müsavat Fırkası ileri gelenlerini ülke dışına sürgün edilmiştir. Ülkelerini terk etmek zorunda kalan Azeri aydınlar, farklı ülkeler ve bil hassa Payitaht İstanbul'a yerleşerek, Rusya'nın silmek istediği milli varlıklarını korumak için kalemlerini ellerine alarak, Azerbaycan'ın yeniden milli istiklaline, milli servetine ve milli harsına kavuşması için yazmışlardır.

Odlu Yurt mecmuası muhacir Azeriler tarafından İstanbul'da, 1929–1930 yılları arasında, otuz bir sayı olarak, Mehmet Emin Resulzade ve Mirza Bala tarafından çıkartılmıştır. Mecmua zengin yazar kadrosu ve geniş bir fahri muhabir ağı ile Türkiye, Azerbaycan ve İran'da etkili olmuştur. Odlu yurttaki Azerbaycan istiklal mücadelesi tarihi, Müsavat Partisi, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu mevcut durum, Azerbaycan muhacirleri ve faaliyetleri, Azerbaycan'da icra olunan kolektifleştirme hareketi, Azerbaycan petrolü, Azerbaycan'ın tarihi, Azerbaycan ve Rusya basınında iktibaslar, Azerbaycan maarif hayatı gibi konuların üzerinde durmuşlardır. Kökleri çok eski zamanlara bağlı, ati bir millet olduklarını, bütün Türk dünyasına hitap ederek, Türklerin milli harslarına daha sıkı bağlanmalarını ve yüreklenmelerini sağlayan, yüreklerde Od olarak taşınan mürekkeple olmuştur.

KAYNAKLAR

- Mir-Kasım, A. (1929). Müstakbel Rusya (Fransızcadan), Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 2.
- Bat, A. (1929). Beynelmilel Hayattan, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 2.
- Caferoğlu, A. (1929). Tarihte Rusya Azerbaycan Münasebatı, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 9.
- Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin Öncüleri, Kültür Bakanlığı- Doğumunun 100. Yılında, Atatürk Yayınları: 30, Ankara.
- ASLAN, B. (2000). I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerini “Kardeş Kömeği (Yardımları)” ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Ankara.
- Azerbaycan SSR (1975). *Great Soviet Encyclopedia*, New York.
- Bala, M. (1922). Azerbaycan Türk Matbuatı, Bakü.
- Bala, M. (1938). Milli Azerbaycan Harekâtı- Müsavat Partisini Tarihi, Berlin.
- Bayur, Y. H. (1983), *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.III Kasım 4, Ankara.
- Cevdet, A. (1929). Azerbaycan'ın Mukaddes Yarası, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 3.
- Daş-Demir (1929). Azerbaycan Mektupları, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 1.
- Daş-Demir (1930). Azerbaycan'dan Mektup, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 14.
- Devlet, N. (1985). Rusya Türkleri Milli Mücadele Tarihi(1905-1917), *TKAE Yayınları No.58*, Ankara.
- Elif-Yey (1930). Azerbaycan'dan Mektup, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 11.
- Gültekin (1929). Kızıl İstila, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 3.
- İsimsiz (1929). 28 Mayıs Azerbaycan İstiklal Beyannamesinden, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- İsimsiz (1929). Hırsızlar Beynelmileli, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 7.
- İsimsiz (1929). Kafkasya Birliği, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 8.

- İsimsiz (1929). Siyasi Sistemlerin Yer Değiştirmesi, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 5.
- Kafesoğlu, İ. (2010). Türk Milli Kültürü, İstanbul.
- Karabekir, K. (1960). İstiklal Harbimiz, İstanbul.
- Kazemzadeh, F. (1951). The Struggle For Trans Caucasia (1917-1921), New York.
- Kurat, A. N. (1966). Birinci Dünya Savaşında Türkiye’de Bulunan Alman Generalin Raporları, TKAE No. 23, Ankara.
- Kurat, A. N. (1990). Türkiye ve Rusya, Ankara.
- Ağaoğlu, M. (1929). Azerbaycan İsmi Hakkında Kayıtlar, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:2.
- M. (1909). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:4.
- M. B. (1929). Otuz Bir Mart, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:2.
- M. B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- M.B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:5.
- M.B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:7.
- Mehmetzade, B. M. (1929). Azerbaycan Duvarları, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:6.
- Mehmetzade, M. B. (1929). Azerbaycan Petrolünü İstismar, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- Mehmetzade, M. B. (1930). İran Ticaret Yolları, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 12.
- Mirza-Bala (1929). İstiklal Mücadelesi, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Mirza-Bala (1929). İstiklal Mücadelesi, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Mirza-Bala (1929). Müsavatçılar Ve Komünistler, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- Mirza-Bala (1930). Köylüyü İmha Siyaseti, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 17.
- Muttalibov, D. (2014). Azerbaycan Hanlıkları ve Gülistan-Türkmençay Anlaşmaları, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Öke, M. K. (1926). Ermeni Meselesi, İstanbul.
- Paşayev, P. (2015). Azerbaycan Petrolünün Üretimi, Pazarlanması Ve Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Giresun.
- Resulzade, M. E. (1929). Bugünün İlhamı, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Saray, M.(1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul.
- Suny, R. G. (1990). *Bakü Komünü*, Çev: Kudret Emiroğlu, İstanbul.
- Suphi, H. (1929). Matbuat Ve Kitabiyat, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 6.
- Swıstochowski, T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı*, Çev: Nuran Mert, İstanbul.
- Şimşir, S. (2013). *Azerbaycan’ın İstiklal Mücadelesi*, İstanbul.
- Togan, Z. V. (1933). Azerbaycan Etnografyasına Dair, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Sayı:150.
- Togan, Z. V. (1942). *Bugün ki Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul.

MODERN KORE TİYATROSUNUN DOĞUŞU

Yrd. Doç. Dr. Hatice Köroğlu Türközü
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
hkore@erciyes.edu.tr

ÖZET

Kore tiyatrosuna genel anlamda baktığımızda birçok ulusun tarihinde de olduğu gibi kaynağını tarih öncesi dinsel törenlerden alır. Kore'nin geleneksel tiyatro gösterilerinde dans önemli bir yer tutar. Kore geleneksel tiyatro türünün en başta gelen bir örneği olan Talçum (탈춤), yergi ve mizah içeren, yarı pandomim yarı dans olan bir maske dansıdır. Bunun yanı sıra halk masallarını anlatan uzun öykülü halk şarkıları olan Pansori türü ve köy köy, şehir şehir dolaşan sanatçıların sahneye koyduğu kukla tiyatrosu (Inhyonggıg-인형극) gibi izleyici önünde sergilenen oyunlar da vardır. Tüm bu geleneksel gösteriler modern Kore tiyatrosunun temelini oluşturacak olan unsurlardır. Bu tür oyunlar eski dönemlerde çok sayıda izleyici çekip eğlendirmekle kalmayıp izleyiciyi bilinçlendirici özelliğe de sahipti.

Kore'de Modern Tiyatro akımı Japonya'ya eğitime giden Koreli öğrencilerin eğitimleri sırasında ya da tamamladıktan sonra ülkeye dönmeleriyle 1910'lu yıllarda Japon Tiyatro oyunlarının Korece'ye çevrilmesiyle başlamıştır. Özellikle roman alanında büyük başarı gösteren İ Goang Su tiyatro alanında da dönemin tiyatro kültür seviyesini yükseltmiştir. 1920'lere girildiğinde modern tiyatronun temeli sağlamlaşmış, ağırlıklı toplumsal sorunlar, kadın olgusu ve aşk temaları işlenmiştir. 1930'lardan 1940'lara kadar olan dönem pek çok yeni tiyatro yazarının ortaya çıktığı ve yazarların çeşitli temalar üzerine eser vererek faaliyetlerini arttırdığı bir dönemdir. Bu çalışmada Kore Tiyatrosunun doğuşu ve dönemin tiyatro çalışmalarının geçirdiği evreler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kore Tiyatrosu, Tiyatro Faaliyetleri, Proletarya Tiyatrosu, Japon Sömürgesi Dönemi, Modern Tiyatro, Aydınlanma Dönemi.

FORMATION OF MODERN KOREAN THEATER

ABSTRACT

Looking through the Korean theater in general terms, it takes its origins from pre-historic religious ceremonies as it is in the history of many nations. Dance has an important role in Korean traditional theater shows. One of the leading examples of traditional Korean theater, Talchum is a mask dance with semi-pantomime, half-dance including satire and humor. In addition to this, there are long-narrative folk songs "Pansori" telling folk tales and also plays which are presented to the audience such as puppet plays put on the stage by artists by walking around the cities and villages. All these traditional shows are elements that will also form the basis of the modern Korean

theater. In previous periods such plays not only attracted a large number of audiences, but also had a viewer-consciousness.

The Korean modern theater movement began with the translation of Japan theatre plays in 1910's during the education of Korean students and after they completed it in Japan. İ Goang Su, who had a great success especially in the field of novels, have raised the level of acting culture in this period. With the consolidation of the foundation of the modern theater along with the 1920s, social problems, women's case and love themes have been heavily studied. It is a period in which many new theater writers from the 1930s to the 1940s emerged and the authors increased their activity by giving works on various themes. In this study, the origins of Korean theater and the stages of the theater studies of the period are mentioned.

Key Words: Korean Theater, Theater Activities, Proletarian Theatre, Japanese Colonial Period, Modern Theater, Enlightenment Period.

1. GİRİŞ

Modern Kore Tiyatrosuna giriş yapmadan önce geleneksel halk tiyatrosunu incelediğimizde; Maske Dansı (Talçum-탈춤) ve Kukla Tiyatrosu (İnhyonğgıg-인형극)¹'nin Kore görsel sanatlarında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Geleneksel Halk Tiyatrosunda yergi ve gülmece ile birlikte dans, şarkı ve öykü içeren maske dansı, oyuncuların yerine kuklaların sahne aldığı kukla tiyatrosu Modern Kore Tiyatrosunun doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Bunların dışında Geleneksel Kore Tiyatrosunun türleri arasında Coson Hanedanlığının ikinci yarısında halk masallarını anlatan uzun öykülü halk şarkıları olan Pansori² ve Gut (굿) olarak adlandırılan şaman ritüelleri dini tiyatronun birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır³.

Maske eski çağlardan beri dini ritüellerde kullanılmıştır. Tehditkâr ve korkunç görünümlü maskeler aracılığı ile dileklerin yerine gelebileceği düşüncesiyle kutsal görülen varlıkların şekilleri maskelerde kullanılmıştır. Tanrı ile irtibat kurmanın bir yolu olarak dini eğilimde kullanılan bu maskeler sonraki dönemlerde sanatsal bir niteliğe sahip olmuştur. Maskeler, içinde bulunan dönemi yerme ve eleştirme işlevi kazanmıştır. Kore'de maske dansının tarihi Üç Krallık⁴ dönemine rastlar. Maske dansının temeli olarak, hasadın iyi olması için yapılan ritüeller, Bekce'li Mimaci (마미치)'nin Çin'in O (오)Hanedanlığından öğrenip Japonya'ya aktardığı söylenen ve bir tür

1 Coson'un son dönemlerinde oynanmaya başlayan, maske dansı ile birlikte önemli bir gösteri oyunu olan kukla oyunudur. Bağçomcigig (박침자극) olarak da adlandırılır. 장한기(2000.) s y168 -169

2 Kore operası olarak da adlandırılan Pansori, Bir şarkıcı ve bir davulcudan oluşan iki müzisyenin yer aldığı ve bir hikâyenin anlatıldığı müzikli tiyatro türüdür. 최문식 2006, sy 238-239

3 권영민 (2010), sy.122

4 Eski Kore yarımadasında üç ayrı krallığın ayrı ayrı hüküm sürdüğü dönemdir. Goguryo (고구려, M.Ö 37-M.S 668),

Bekce(백제M.Ö 18-M.S 660), Şilla(신라M.Ö 57-M.S 935)

pantomim olan Gigaku (가가쿠) ile Goryo (고려, 918-1392)'döneminden Coson (조선,1392-1910)'dönemine kadar popüler olup açık alanda yapılan geleneksel maske dansı Sandenorim (산대놀이) gösterilmektedir.⁵ Şilla döneminde, yönetimi eleştirme ve toplumdaki bozuklukları yerme adına köy köy, şehir şehir dolaşan sanatçıların sahneye koyduğu Kukla Tiyatrosu o dönemde halkın ilgisini çekmiştir.

Ancak modern anlamda tiyatro faaliyetleri Kore'nin Japon Sömürgesi⁶ altına girdiği 1910 yılında başlamıştır. Japonya'ya eğitim için giden Koreli öğrenciler ülkelerine döndüklerinde tiyatro adlı bu türü halka tanıtmış ve büyük ilgi toplamıştır. Fakat dönemin baskıcı tavrı özgür ve özgün bir tiyatro anlayışının oluşmasına engel olmuştur. Bu baskıcı ortama karşın yazar Gim U Cin (김우진, 1897-1926), "İ Yong Nyo (이영녀-1925)" gibi özgün bir eseri ortaya çıkarmayı başarmıştır. Bu eser Kore'de ilk modern tiyatro eseri olmanın yanı sıra dönemin acımasızlığını ve kadın olmanın zorluklarını bu eseri aracılığı ile gözler önüne serer. Bu çalışmada Kore'de tiyatro faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve özgün eser anlayışının yaygınlaştığı 1920-1940 yılları arasındaki tiyatro faaliyetleri genel olarak ele alınmıştır.

Kore'deki tiyatro faaliyetlerinin ilk yıllarında pek çok tiyatro topluluğu kurularak çeviri eserlerin yanı sıra Kore'ye has duyguları anlatan özgün piyesler de yazılmıştır. Fakat dönemin baskısından ağır darbeler alan tiyatro toplulukları, oyuncular ve yazarlar çok kısa sürede kurdukları toplulukları dağıtmış, sergiledikleri oyunları yarıda bırakmış, hatta yazdıkları eserleri saklamak zorunda kalmışlardır.

Bu makalede Japon sömürgesi altında geçen tiyatronun otuz yıllık süreçte Kore'ye girişi, Kore'de tiyatro faaliyetleri, dönemin önemli eserleri ve yazarları ele alınmıştır. 1910'lardan 1940'lara kadar Kore'de işlenen konuların nasıl değiştiği, yazım dili ve temaların ortak ve farklı yönleri ve yazarların baskıcı ortama direnişi gibi konular da incelenmiştir.

2. KORE'DE MODERN TİYATRO FAALİYETLERİNİN BAŞLANGICI

Japonya'nın Aydınlanma Dönemi'nde (메이지시대) tiyatro alanında yeni bir akım ortaya çıkmış ve dönemin Koreli yazar ve tiyatrocuları Japon tiyatrosundan etkilenerek Eski Akım Tiyatro (구파극)ya karşı Yeni Akım

⁵ 최은석외(2010) sy. 96

⁶ 29 Ağustos 1910'da Japon askeri hükümetinin Büyük Han İmparatorluğu (대한제국 - 1897~1910) kralına Kore'nin egemenliğinin kalıcı olarak Japonya'ya teslim edilmesi antlaşmasını imzalatmasıyla başlayıp 1945 yılına kadar süren Japonya'nın Kore'de hüküm sürdüğü dönemdir.

Tiyatro (신파극)⁷'yu Kore'ye tanıtmışlardır. Modern Kore tiyatrosu Japon oyunlarının Korece'ye uyarlanması ile oluşmaya başlamıştır. Yeni Akım Tiyatro tam olarak ailevi trajedilerin temelinde “iyilik yap, kötülükten uzak dur” öğüdünü vermektedir. Önemli örneklerinden uyarlama olarak Co Cunğ Hoan (조중환, 1884-1947)'ın eseri olan “Asla Unutulmayan Kalp (장한몽)” ve Coson Hanedanlığı döneminin romanını dramlaştıran “Canghoa ve Honğnyon Kardeşlerin Hikâyesi (장화홍련전)” adlı eserleri ilk dönemin önemli yapıtları olarak örnek⁸ verilebilir.

Kore Modern Edebiyatı'nın gelişme sürecinde edebiyat tarzı olarak tiyatronun ortaya çıkışı 1910'lu yıllardır. Bu dönem, tiyatro dünyasında diğer alanlarda olduğu gibi sömürgeciliğin egemen olmaya başladığı sıralardır. Japonya'dan Kore'ye giriş yapan tiyatro akımı halkın içinde var olan motifleri, eğilimleri esas alarak gösteri sahnesine egemen olmayı başarmıştır.

Dönemin tiyatro yazarlarından Co İl Ce (조일재, 1863-1944) Japonya'nın halk romanı ve yeni tiyatrosunu bütün ayrıntılarıyla tanıtan yazardır. Ayrıca Kore'de ilk modern tiyatro oyunu olan “Üç Hasta (병자 삼인)” eserini 1912 yılında sergileyen kişi olarak bilinmektedir. “Üç Hasta” 1920'li yıllarda kadın haklarının gelişmesini konu olarak yazılmıştır ve asıl olarak bu konulara değinilirken iğneleyici bir üslup ve içerik kullanılmaktadır. Ayrıca Co İl Ce, dönemin “Yeni Tiyatro” anlayışına öncülük etmiş bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Tiyatroya gönül vermiş bir diğer yazar olan Yun Beg Nam (윤백남, 1888-1954) da 1910'lu yıllarda hem Kore hem de Japonya'da oyunlarını sahnelemiştir. Eserleri arasında yer alan “Kader (Unmyong-운명)” adlı eserinde 1903 yılından itibaren gerçekleşen göç olaylarını, ciddileşen evlilik problemlerini, gençlerin yalnızca fotoğraflara bakıp yaptıkları evliliklerin sakıncalarını ele almıştır. Fakat yazar fotoğraflara bakıp yapılan evliliğin zararlarını yalnızca göç problemi olarak görmemiş, ahlak anlayışına da aykırı olarak gördüğünden bu konuya da değinme gereksinimi duymuştur.”¹⁰ Yazar, önceki dönem Konfüçyüs¹¹ ilkelerine sahip katı toplumsal yapıya

7 Japonların geleneksel dans ve şarkı içerikli oyunlarından Gabuki (가부키) den esinlenerek yeni bir form alan bu oyun türü, Japonya'da Meici (modernleşme) döneminde ilk kez ortaya çıkmıştır. Japonya 'dan da Kore'ye geçmiş bir tiyatro türüdür. 김윤식, 김우종 외, (2008) sy 115-116

8 Türközü Köroğlu Hatice (2017), sy 39-40

9 Türközü Köroğlu Hatice (2017), sy52

10 Türközü Köroğlu Hatice (2017), sy52-53

11Konfüçyanizmin kadının toplumdaki yerine bakışı şu şekildedir. Kadınların topluma katılımları sözkonusu değildi. Kadınlar tamamen evin içinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Aile içindeki konumu ise kocasından sonra gelmekteydi. Kocalarından izin almadan dışarı

göndermeler yapmaktadır. Bu aydınlanma dönemindeki toplumsal ahlakın değişimi sürecinde kendi entelektüel tarafını da göstermiştir.

Dönemin toplumsalcı yazarlarından İ Goang Su (1892-1950)'da tiyatro alanına el atan yazarlardan biridir. Co İl Ce ve Yun Beg Nam gibi o da eserlerinde kadın konusuna değinmiştir. Su, Gyuhan (규한) adlı eserinde erken yaşta evlendirilen bir genç kızın trajik yaşamını ve erken evliliğin olumsuz yönlerini işlemiştir.

1 Mart 1919 tarihinde gerçekleşen Bağımsızlık Hareketi¹² mitingi sonrasında ülke içine giren pek çok farklı ideolojik akımın yerini sağlamaştırmasına vesile olmuştur. Bağımsızlık Hareketinden sonra Japonya'ya eğitim almaya giden Koreli öğrencilerin kuruculuğunu üstlendiği Öğrenci Tiyatro Topluluğu¹³ (학생극 운동) ülkede yavaş yavaş yayılarak kapsamlı tiyatro gösterisinin temelini oluşturmuştur. Yeni gösteri tarzıyla beraber gösteri sanatına dair düşünce tarzı da değişmiştir. Yazarlar yeni kurgu ve mekânlar oluşturarak tiyatro alanına önemli katkı sağlamışlardır.

1920'lerin başlarındaki tiyatro faaliyetleri genellikle Öğrenci Tiyatro Topluluğu'nun gerçekleştirdiği tiyatro oyunlarından ibarettir. Bu dönemde halkı aydınlatmak amacıyla tiyatroyu araç olarak kullanan “Öğrenci Tiyatro Topluluğu”, “Tiyatro Sanat Topluluğu”¹⁴ (극예술협회), “Drama Derneği”¹⁵ (토월회) gibi tiyatro toplulukları ortaya çıkmıştır. Tiyatro topluluklarından “Drama Derneği”ni Bag Sıng Hi (박승희, 1901-1964), Gim Gi Cin (김기진, 1903-1985), Gim Bog Cin (김복진, 1901-1940), İ So Gu (이서구, 1899-

çıkamazlardı ve ev işlerine, çocuklarına ve kocalarına bakmakla yükümlüydüler. Bu dönemde dul bir kadının evlenmesi yasaklanmıştır. Dul kadın evlendiği takdirde toplum onu dışlamakla kalmaz erkek çocukları varsa devlet memuru olarak çalışmalarını da engellenirdi. Bu sebeple Kore'de kadınlar 삼정 (samcong -üçlü takip) sistemine yani evlilikten önce babanın, evlendikten sonra kocanın, kocanın ölümünden sonra da erkek evladına bağlı olarak yaşamaktaydı. Ayrıca eğitimden de mahrumdular. Lee Youghsee, (2002) sy.103

12(Samil Undong – 3.1운동) 1 Mart 1919'dan 4 Mart'a kadar büyük eylemlerle devam eden iki ay süresince ülkenin geneline yayılan eylemler serisi olup, Kore'de Japon Sömürgeci karşıtı olarak gerçekleştirilen eylemler arasında sadece ilk eylem olmakla kalmamış sınıf gözetimsiz tüm halk bu mücadeleye katılmıştır.

13 Üyeleri ağırlıklı oranda öğrencilerden oluşan ve kültürel faaliyetlere önem veren tiyatro topluluğudur. 1920 yılı baharında yirmi kişi tarafından kurulan bu topluluk bünyesinde Gim U Cin (김우진), Hong He Song (홍해성), Co Myong Hi (조명희) gibi yazarları barındırmasıyla ilgi çekmiştir.

14 1920 yılında Japonya'nın Tokyo kentinde edebiyat ve sanat alanının üzerine eğitim alan Koreli öğrencilerin kurduğu tiyatro topluluğudur. Genellikle batının en önemli tiyatro yazarları olarak kabul edilen Anton Çehov, Moliere, William Shakespeare, Oscar Wilde, Maksim Gorki, Nikolay Vasilievic Gogol ve Fyodor Dostoyevski gibi yazarların tiyatro eserlerinden ilham almışlardır. On kişinin kurduğu bu topluluğun tüm üyeleri; Gim U Cin, Co Myong Hi, Yu Çun Sob (유준섭), Cin Cang Sob (진장섭), Hong He Song (홍해성), Go Han Sıng (고한승), Co Çun Gvang (조준광), Son Bong Von (손봉원), Gim Yong Pal (김영팔), Çö Sıng İl (최승일) dönemin tanınmış tiyatro yazarlarıdır.

15 Mayıs 1923'te kurulan tiyatro topluluğu 1946 yılına kadar sanat, spor ve tiyatro alanında faaliyet göstermiştir. Bag Sıng Hi (박승희) dışında diğer üyeler tiyatrodan oldukça uzak Tıp, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Edebiyat, Heykeltıraşlık, Sanat Tarihi gibi bölümlerde eğitim almıştır. Bu yüzden bu topluluğun yazdığı tiyatro eserleri daha geniş ve farklı perspektiften yazılmış eserler olmuştur.

1981), Gim Il Han (김을한, 1905-1992) gibi Japonya’da vatan hasreti çeken Koreli öğrenciler kurmuştur.¹⁶

Öğrenci Tiyatro Topluluğu, kurulduktan çok kısa bir süre sonra profesyonel bir tiyatro topluluğuna dönüşmüştür. Drama Derneği’nin gösterileri ise, profesyonel tiyatro anlayışından daha çok amatör ruhla halkı aydınlatmak amacı güden oyunlar olmuştur. Bu dönemde genel olarak yabancı tiyatro eserlerinin çevirileri sahnelenmiştir.

1924 yılındaki üçüncü gösterisinden sonra Öğrenci Tiyatro Topluluğu ticari tiyatro topluluğuna dönüşmüştür. Bu dönüşüm sadece dönemin ilk profesyonel topluluğunu ortaya çıkarmakla kalmamış; dönem eserlerinin sanatsal değerini de yükseltmiştir. Öğrenci Tiyatro Topluluğu tüm bu olumlu sonuçlara rağmen maddi sıkıntılar ve dış baskılar yüzünden birkaç kez dağılmanın eşiğine gelmiştir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Öğrenci Tiyatro Topluluğunun profesyonel tiyatro topluluğuna dönüştüğü süreçte aşırıya kaçan maddi beklenti içine girmiş olmasıdır. İkincisi, tiyatro eserleri oluşturmak yerine yabancı eserlerden yapılan çeviriler nedeniyle tiyatrodaki bir profesyonellik görülemediğindedir.

1920’lerde tiyatro gösterilerinin sahnelenme sürecinde Co Myong Hi (조명희, 1894-1938)’nin faaliyetleri dikkat çekmiştir. Co Myong Hi sömürge döneminin ilk yarısında roman yazarı olarak daha çok adından söz ettirse de öğrencilik yıllarında Gim U Cin (김우진, 1897-1926), Çö Sıng İl (최승일, 1901- ?) vb. yazarlarla beraber Tiyatro Sanat Derneğinin kuruluşuna ve ilk başlarda Öğrenci Tiyatro Topluluğunun kuruluşuna da öncülük etmiştir.¹⁷

Co Myong Hi’nin tiyatral yaratıcılığını “Gim Yong İl’in Ölümü (김영일의 사 - 1920)” ve “Harap (파사-1923)” adlı eserlerinde görmek mümkündür. “Gim Yong İl’in Ölümü” eseri konu bütünlüğü, dramsal karakterleri ve anlam açısından dönemin diğer eserlerini gölgede bırakarak Kore tiyatro tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu eser yazarın yoksulluk içinde geçen öğrencilik dönemini konu alarak dönemin aydın genç kesiminin ideolojik ve ahlaki sorunlarını ele almıştır. Eserin başkahramanı fakir bir öğrenci olan Gim Yong İl’dir. Başkahraman köyde ailenin geçimini sağlamak için amelelik gibi zor işlerde çalıştıktan sonra hasta annesini ve kız kardeşini terk edip Japonya’ya eğitim almaya gitmiş ve orada da çeşitli işlerde çalışarak eğitimini sürdürmüştür. Bu eser fakir olduğu için çeşitli işlerde çalışarak eğitimini sürdüren Gim Yong İl’in dürüstlüğü ve zengin karakterin cimriliğini tiyatral olarak sahneye dönemin sınıf farkı sorununu seyircinin değerlendirmesine bırakır. Fakat bu ve benzer yaklaşımların sömürge dönemi

¹⁶ Gvon, Y. (권영민, 2013)sy 212

¹⁷ Gvon, Y. (권영민, 2013)sy 213

içinde somut halk gerçeklerini aydınlatma tarzına bakarsak eserde oldukça soyut resmedildiğini söyleyebiliriz. Özellikle başkahramanın ölümünün yoksulluktan mı, yoksa dönemin baskıcı ortamından mı kaynaklandığı tiyatrodan tamamen belirsizdir. Sonuç olarak bu eserde yeni toplumsal değişimin potansiyelini ve yazarın kendi fikirlerini tüm gerçekliğiyle yansıttığını görmek mümkündür. Bu eser davranış tiyatrosunda kişileri karşılaştırma vasıtasıyla insana dair güven ve ahlak düşüncelerini sorgular.

Kore Modern Tiyatrosu temelini sağlamlaştırmasını Gim U Cin'e borçludur. Çünkü O, Batı'nın modern dramını anlamayı temel alarak güncel sorunları dramatize etmesi noktasında 1920'li yıllar tiyatrosunun bir temsilcisi olarak görülmektedir. Gim U Cin Japonya'ya öğrenci olarak gittiği dönemde "Tiyatro Sanat Derneği"nin öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca eğitimini tamamlayıp Kore'ye döndükten sonra modern tiyatro yaratıcılığına ilham veren "İ Yong Nyo" eseri başta olmak üzere "Öğle Vakti (정오-1925)", "Batık Gemi (난파-1926)", "Yaban Domuzu (산돼지-1926)" vb. eserler yayınlayarak tiyatro (edebiyat)'ya önemli katkıları olmuştur.

"İ Yong Nyo" bir kadının talihsiz yaşamının tiyatro oyunu olarak canlandırılmasıdır. Sömürge döneminde kadın olmaya dair sorunları farklı bir dille anlatan bu temasal girişim büyük ilgi görmüştür. Tamamı 3 bölüme ayrılan bu eserde başkahraman tiyatronun ilerleyen kısımlarında üç farklı yüzle anlatılmıştır. Birinci bölümde başkahraman yaşamak için fahişelik yapmak zorunda kalmıştır. Fakat başkahraman, vesikasız fuhuş yapmak suçuyla gözaltına alındıktan sonra bir daha fuhuş yapamaz. İkinci bölüm başkahramanın zengin bir evde hizmetçi olarak çalışırken ev sahibinin başkahraman İ Yong Nyo'nun bedenini arzulama sahnesidir. Bu sahnede başkahramanın fakir işçi kadının hayatının acı gerçeğiyle tanışmak zorunda kalması ve fakir yaşamıyla mutlu oluşu gösterilir. Üçüncü bölüm ise ölümle karşı karşıya gelen İ Yong Nyo'nun hâlidir. Üç farklı kadın yüzünün resmedildiği sömürge dönemi kadınının yaşamındaki; yoksulluk, fuhuş, ağır iş gibi acıları olduğu gibi eserinde anlatmıştır. Bu noktada "İ Yong Nyo" eserini kadın toplumu ve kadının ekonomik problemlerini tiyatral bir başlıkta tespit eden kapsamlı modern tiyatro eseri olarak değerlendirmek mümkündür.

Yazarın "Yaban Domuzu" adlı eseri her ne kadar Donghag Köylü Ayaklanmasının¹⁸ (동학 혁명-1894) ortaya çıktığı dönem baz alınsa da

18 Bu ayaklanma eski sistemin tamamen dağıtılmasını isteyen Gobulu çiftçilerin 10 Ocak 1894'te Seul yönetimine başkaldırarak yozlaşmış hükümet yetkililerinin cezalandırılmasını istemeleriyle başlamıştır. İlk başlarda ufak bir köylü ayaklanması olarak gerçekleşmiş, daha sonra 20 Mart 1894'de Con Bong Cun ve Son Hoa Cung'un liderliğinde çiftçilerin başkaldırısı tüm ülkeye yayılmıştır. Ülkenin dört bir yanına yayılan olaylarda özellikle tahıl ambarları basılarak buradan elde edilen ürünler tüm halk arasında paylaşılmıştır. Her ne kadar 7 Nisan 1894'te Hoang Do Hyon (황도현) önderliğinde zafer kazanılsa da hemen ardından patlak veren Japon İşgali ve Donghag İdeolojisini savunan halkın silahlanması Japon Sömürgesine giren ülkede idamlara sebep olmuştur.

yazarın kendi aşk itirafını dâhil ettiği dışavurumculuk temasıyla iyi bir aktarımcılık örneği olmuştur. İçinde bulunulan dönem ve şahsi kaderi bir sahnede eş zamanlı olarak göstermeyi başarmış bir eserdir. Başarısızlığa uğrayan bir gencin sıkıntısını, kaygısını ve melankolik durumunu resmetmektedir. Özellikle eserinde toplumsal reform ideolojisini iyi bir şekilde göstermektedir. Kahraman kendisini ‘Yaban Domuzu’ olarak isimlendirerek yaban domuzunun yabani gücünü gösteremediği evin içine kapatılmıştır. Bir evcil domuz gibi yaşamaya zorlandığı hayata karşı direnişini anlatır. “Bu eserde başkahramanın babası Donghag İdeolojisini savunan biridir. Donghag İdeolojisini gerçekleştirmek için hayatını feda eden baba ve kader karşısındaki çaresizlik vardır. Baba karakteri burada milli bilinç ruhunu canlandıran bir yol olmuştur. Belki de o yol sömürge ortamı içinde kişinin toplumsal rolünü vurgulayan faktör de olabilir. Fakat üvey babasının vasiyetine göre başkahramanın kız kardeşi gibi gördüğü üvey babasının kızıyla evlenme durumu onu sessizce aşka götüren bir yol değildir. Bu yüzden başkahraman kendisine her zaman yaban domuzu diye seslense de yaban domuzunun vahşiliğinin ona uygun olmadığını kısa sürede anlamıştır. Bu eser gerçeklik sahnesinden yola çıkarak dışavurumcu yöntemle beraber sahnenin değişimi ve benzer dramatik tekniklerle yeni tiyatro tarzının görünüşünü en iyi şekilde yansıtmıştır.”¹⁹

Ortaya koyduğu yeni tiyatro anlayışı ve eser potansiyeliyle Gim U Cin, Kore tiyatrosunun öncüsü kabul edilerek bu camiada başarısı onaylanmıştır. Gim’in eserlerinde şahısların kişilik betimlemesini yaparken kullandığı realizm, simbolizm ve dışa vurumculuk yöntemleri göze çarpar. Ayrıca genelde eserleri geleneksel toplumun kalıplarından kaynaklanan mutsuz sonun layık görüldüğü kadın yaşamı olmuştur.

Yine dönem yazarlarından Gim Yong Bo’nun eserleri arasında yer alan ‘Şairin Ailesi(시인의 가족)’nde şair O Sog Gang ve hanımı Çun-ca’nın çatışmaları ve uzlaşmaları anlatılır. Ev işlerini bilmeyen sadece kültürel yaşama odaklanan Çun-ca geçimi üstlenen beceriksiz bir annedir. Kadın bütçe konusunu halledemeyince kocası geçim sorumluluğunu üstlenir. Buradaki düşünce, eşitliği savunan aydınlanma düşüncesi olarak analiz edilebilir. Yazar, “Uçurtma Dalgası(연의 물결)”, adlı eserinde çetrefilli bir kaderden kaynaklanan bir aile trajedisini anlatır.

Batılı tiyatro faaliyetleri öncelikle küçük tiyatro faaliyetleriyle tanıtılmış, zamanla tiyatronun gerçek hayatı yansıtması için elverişli durumlar aranmaya başlanmıştır. O dönem Kore’inde umutsuz ve melankolik toplumsal yaşamı anlatmak için dışavurumculuk aktif olarak kullanılmakla

19 Gvon, B. (권병인, 2003), sy.128-129

beraber, çeşitli kurgular ve yeni mekânlar aracılığıyla modern tiyatronun gelişimine imkân sağlamıştır.

3. 1920'Lİ YILLARDA PROLETER TİYATRO FAALİYETLERİ

Japon Sömürgeciliği Dönemi'nde (일본 식민지 시대- 1910~1945) sınıf edebiyatı faaliyetleri sınıf düşüncesi ve halkın örgütlenmesinde eğitici bir rol üstlenmiştir.

Proleter tiyatro, sınıf ideolojisi ve kitlesele olarak örgütlenmeyi genişletmek için realist tiyatronun karakterini kullanmıştır. Bu sebeple sınıf mücadelesini kitlesele olarak provoke etmek amacıyla örgütsel boyutta gösteri faaliyetleri düzenlenmiştir. Bu süreçte işçi ve çiftçi için kendi özü anlamına gelen tiyatro gösterilerini gerçekleştirmek önem kazanmış; diğer taraftan da bu durumun anlamı artmıştır. Profesyonel tiyatro genellikle işçi ve çiftçi konusuyla sınıfsal sorunları malzeme olarak kullanmıştır.

“Kore Proletarya Sanatçılar Birliği”²⁰nden (조선프로예맹-1925) başlayarak kapsamlı proleter tiyatrocular topluluklarından olan “Kırmızı Karınca Tiyatro Topluluğu”²¹ (불개미극단 - 1927) nun kurulmasından bir süre sonra her köyde benzer karakterde tiyatro toplulukları ortaya çıkmıştır. Mart 1930'da Pyongyang'da “Maçi Tiyatrosu (마치극장)”; Seul'de ise 1931 yılında “Aydınlık Şans Tiyatrosu (청복극장)” kurulmuştur. Fakat bunlar tiyatro grubu olarak gösteri faaliyetlerini tamamlamayı başaramamıştır. Ağustos 1932 yılında kurulan “Kore Proletarya Tiyatro Birliği (신건설)” Alman yazar Erich Maria Remarque (1898-1970)'ın, “Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (서부전선 이상없다-1929)” eseri ile Song Yong'un (송영, 1903-1977) “Yeni Yönetim Kurulu Başkanı (신임 이사장-1934)” vb. Piyesleri Seul sahnesinde oynanmıştır. Fakat Kore Proletarya Tiyatro Birliği üçüncü perde gösterisine hazırlanırken Japon polisler tarafından baskına uğramış ve tüm üyeleri tutuklanmıştır. Sınıf edebiyatının tamamı zorla parçalanmış “Kore Proletarya Tiyatro Birliğinin Parçalanma Olayı”²²

20 1925 yılında kurulan bu topluluk eser yaratıcılığından daha çok siyasi fikirlerden etkilendiği için dönemin pek çok edebi topluluğu ve hükümetten ağır eleştirilerle karşılaşmıştır. Kurucuları arasında Gim Gi Cin, ve Bag Yong Hi (박영희) 'de vardır. Bu topluluk ismi kısaltılmış olarak ‘KAPF’ olarak da kullanılmaktadır.

21 1927 yılında Gim Gi Cin, Bag Yong Hi, Co Myong Hi'nin kurduğu bu topluluk ‘tiyatro aracılığıyla halkın duygularını ve zekasını yansıtan’ eserler vermeye yoğunlaşmıştır.

22 Tiyatro yazarlarının halkı kışkırtma suçu ve Japon hükümetine karşı gösterdikleri sert faaliyetler sonucu 1934 yılında tutuklanarak birçoğunun hapse mahkûm edildiği olaydır.

(신건설사사건 – 1934)ndan sonra profesyonel tiyatro faaliyetleri de sekteye uğramıştır.”²³

Kore’de profesyonel tiyatro faaliyetlerinde halkın fikirlerine yer veren en önemli yazarlardan biri de Gim Yong Pal (김영팔, 1904-1950)’dir. Gim Yong Pal öğrenci olduğu dönemde Gim U Cin, Co Myong Hi vb. kişilerle beraber “Tiyatro Sanat Topluluğu” adı altında örgütlenerek tiyatro faaliyetlerine katılmıştır. O, Kore Tiyatrosuna yaratıcı tiyatro eseri “Deli Kız (미쳐가는 처녀-1924)”ın yanı sıra “Kavga (싸움-1926)”, “Yangın (불이야-1926)”, “Ölüm Belgesi (부음-1927)”, “Çin Dominosu (마작-1931)” vb. eserler kazandırmıştır. Onun eserleri düzen ve tertip açısından melodram karakterlerine bürünse de sınıfsal ayrımcılık sorununu yansıttığı da görülmektedir.

Gim Yong Pal’ın tiyatro eseri “Kavga” tek perdelik tiyatro formunda olup kişinin günlük yaşamı içinde sıkça görülebilen eşler arasındaki kavgalardan başlayarak sınıf düşüncesi uyanışına kadar süren bir hikâyeyi işlemektedir. “Ölüm Belgesi” eseri ise Gim Yong Pal’ın önemli eserlerinden biridir. Yazar eserinde proleter sınıf mücadelesi içinde yer alan delikanlı ve ona ilgi duyan kız arasında geçen aşkın en ince ayrıntısını gözler önüne sermiştir. Bu piyes Japonlara karşı protesto mücadelesi yüzünden başkahramanın ailesi için evlatlık görevini yerine getiremeyişini dramatik bir sonla aktarır.

Song Yong “Kore Proletarya Sanatçılar Birliği” ne katılarak “Japon Antlaşmasını Reddedelim! (일체 면회를 사절하라-1930)”, “Savunma Sanatı” (호신술 –1931), “Yeni Yönetim Kurulu Başkanı (신임 이사장)”, “Hoang Gım Dağı (황금산-1936)” vb. eserler yazmıştır. Song Yong’un tiyatro eserlerinde ortaya çıkan en önemli tema çiftçilerin yaşam sıkıntısıdır. Eserlerinde, kırsal kesimde sefilleşme, çiftçilerin mahvoluşu, işçiliğe geçişle beraber sonu gelmeyen yaşam sıkıntıları vb. tüm sınıf çatışmalarının işlendiği tiyatro eserlerinde tema olarak kullanılmıştır. Yazar tiyatro içinde olumsuz karakterlerin kusurlarını kendince açığa vurarak hiciv tekniğinden faydalanmıştır

Tiyatro eseri “Yeni Yönetim Kurulu Başkanı” piyesinde yeni atanan başkanın görüntüsü ve eşsiz konuşma tonuyla düşüncesiz üst sınıf karakterleri konuşturmak amaçlanmıştır. “Savunma Sanatı” eserinde ise kadın çalışanların maaş mücadelesi için yaptıkları grevle hayatın gerçek zorlukları yansıtılmıştır. “Japon Antlaşmasını Reddedelim!” eserindeyse şirket başkanı olan

23 Gvon, Y.(권영민, 2013), sy 216-217

başkahraman vatani ve milleti için hizmet ettiği konusunda kendinden oldukça emindir. O, her ne kadar vatani ve milleti için çalışıyorum dese de aslında iş gücünden yararlandığı işçilere her konuda zulmetmektedir. İş ortamında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıyla başkan şirketi kapatmak zorunda kalır ve umutsuzluğa düşer. İşçilerin feryatlarından yorgun düşen başkanın görünüşü aracılığı ile aslında yazar *çoktan hayattan vazgeçmiş olan Kore halkının o dönemki çaresiz durumunu ifade eder. Song Yong'un tiyatro eserleri çelişki gerçeğini resmettiğinden sınıfsal yapının çelişkisi ve işçilerden yararlanan zengin sınıfı eleştirmeye çalışmıştır. Ancak yolsuzluk ve sınıf çatışmasının gerçek yüzünü olduğu gibi anlatamadığından zenginlerin bariz aptallıklarını hicvetmeyi tercih etmiştir.

4. REALİST TİYATRONUN ORTAYA ÇIKIŞI VE TİYATRONUN POPÜLARİTESİ

1930'lu yıllar Japon sömürgeciliğinin şiddetinin arttığı dönem olmasına rağmen birçok Koreli yazarın aktif olarak tiyatro dünyasında da yer aldığı görülmektedir.

Yu Çi Cin (유치진, 1905-1974), 1930'lardan itibaren Kore'nin dram ve tiyatro tarihine büyük miras bırakmış bir yazardır. O, So Hang Sog (서항석, 1900-1985), Hong He Song (홍해성, 1894-1957), Yun Beg Nam, Gim Cin Sob (김진섭, 1903~?), Co Hi Sun (조희순, 1905-?) vb yazarlarla beraber Kore tiyatro faaliyetlerinin temel dayanağı olan "Tiyatro Sanat Araştırmaları Akademisi"²⁴ni (극예술연구회-1931) kurarak tiyatro camiasına pek çok eser kazandırmıştır. "Tiyatro Sanat Araştırmaları Akademisi" tiyatro sanatına dair genel olarak kabul gören kuralları genişleterek tiyatro sanatının yönünü belirlemiş ve gerçek anlamda Kore'ye ait tiyatro eserleri sunmasıyla öne çıkmıştır. Yu Çi Cin'in yaratıcı eseri "Kırıntı (토막-1932)", "Söğüt Olan Mahallenin Manzarası (버드나무 선 동네풍경-1933)", "İnek (소-1935)" vb tiyatro eserleri Tiyatro Sanat Araştırmaları Akademisi bünyesinde sahneye konulmuştur.

Yu Çi Cin'in faaliyet alanı çok çeşitlidir ve sadece 1930'lu yıllar dram tarihi bağlamından baktığımızda, 1930'lu yıllar sömürge gerçeğini gerçekçi olarak tasvir eden bir yazar olarak değerlendirilir. Eserleri arasında önemli yere sahip olan "Kırıntı (토막)", şehir çevresinde yaşayan fakirlerin yaşamlarını gerçekçi olarak anlatır. "Söğüt Olan Mahallenin Manzarası

²⁴ 1931 yılında yeni tiyatro anlayışını amaç edinen tiyatro yazarlarının bir araya gelerek Seul'de kurduğu tiyatro topluluğudur. Topluluk 1938 yılı Mart ayına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

(버드나무 선 동네 풍경)” adlı eserinde fakir çiftçileri sahneye taşıyarak sömürge döneminde çiftçilerin ezildiği toplumsal durumları ortaya koyar. “İnek (소)” adlı eserinde ise büyük fakirlikle boğuşan çiftçilerin umutlarından ve sömürülen çiftçilerin yaşamlarından kesitleri sunar.”²⁵

Yazar sömürge döneminin sonunda Japonya’nın baskısından kaçınmak için tarih tiyatrosuna doğru yönünü değiştirerek “Çun Hyanğ’ın Hikayesi (춘향전-1936)”, “Prens Mai (마의태자-1937)” gibi eserler de yazmıştır. Ayrıca sözde Halk Tiyatrosu Faaliyetlerine katılarak Japon yanlısı yazılar da bırakmıştır.

“İ Mu Yong (이무영, 1908-1960), “Gündüz Rüya Gören İnsanlar (한낮에 꿈 꾸는 사람들)” adlı eserinde üniversite öğrencisi olan sıra dışı karakterler seçerek bunların ütopyik sarhoşluklarını hicvetmiştir.

İ Goanğ Re (이광래, 1908-1968), “Öğretmen Çon (Çon Sosenğ-춘선생)” adlı eserinde öğretmen Çon’un ailesi aracılığı ile Japon sömürge döneminde çiftçilerin zor durumlarını çok yönlü olarak göstermektedir.

Yonğ Su’nun “Hata (단충)” adlı eseri kız okulunun yurdu olarak kullanılan binanın tiyatro mekanı olmasıyla bu yeni mekanda farklı kuşaklardaki karakterlerle dönemin yaşam geleneklerini tüm gerçekliğiyle ortaya koyar.”²⁶

Ham Se Dog (함세덕, 1915-1950), Yu Çi Cin’den etkilenerek yaratıcı tiyatroya ilgi göstermiştir. Başta “Sanhoguri (산허구리-1936)” olmak üzere “Genç Keşiş (동승 -1939)”, “Deniz Kırlangıcı (해연-1940)”, “Nakhoa Kayası (낙화암)” gibi eserleri Kore tiyatrosuna kazandırmıştır. Ham Se Dog’un yayınladığı tarihi tiyatro eseri “Nakhoa Kayası” Bekce²⁷ (백제) Krallığının çöküşündeki talihsiz olayları sahneye aktarmıştır. Bu eserin giriş bölümünde genç bir gezginin dallı budaklı söğüt ağacına dayanarak geçmişini gözlerinin önünden film şeridi gibi geçirmesi ve Gım Ganğ ve Ban Vol Kalelerinin harabelerine öylece bakılması anlatılır. Bu eserle aslında Japon Sömürge gerçeğini ima etmeye çalışmaktadır. Bir başka eseri olan “Mui Adasına Yolculuk (무의도 기행)” adlı eserinde ise batı kıyısında küçük bir ada olan

25 www.report.kyobobook.co.kr/view/ 4057263

26 Türközü Köroğlu Hatice(2017), sy 92

27 M. Ö. 18’de Goguryionun kurucusu Cumong’un oğlu Onjo’nun kurduğu günümüz Seul’den Mahan şehrine kadar uzanan M. S. 660 yılına kadar egemenliğini sürdüren bir krallıktır.

Mui Adası tiyatro mekanıdır ve bu eser aşırı fakirlikle mücadele veren balıkçıların yaşamlarını işler.

O Yongŋ Cin (오영진, 1916-1974), yaratıcı tiyatrodaki millet kavramını sık sık kullanan geleneksel tiyatro zihniyetini yaşatmak için elinden geleni yapmıştır. Onun eserleri dünyevi yaşamın içinde var olan maddi arzuları ve aptallıkları alaycı bir dille eleştirmiştir. Eserlerinde bu ve benzer güçlü temalarla halka bilinç aşılamıştır. Onun eserleri sayesinde Korelilerin mizah ve hicvi ifade etme tarzı dünyada kabul görmüştür. “Bir Genç Kızın Gelin Gittiği Gün (맹진사댁 경사-1943)” adlı eserinde düğün hazırlıkları sırasında meydana gelen olayları, insanların doyumumsuzluk ve bağınazlıklarını hicivsel yolla dile getirmiştir.

Çe Man Şig (채만식, 1902-1950) Sömürge dönemi roman yazarlarından olmasına karşın yaratıcılığını dünya çapında genişletmeyi düşündüğünden çok farklı tarzlarda tiyatro eserleri de yazmıştır. Aydınlanma döneminde aydınların hayatına dair insan portrelerini çizen “Ataları Anma Günü (제향날-1937)” tarih tiyatrosunda fikirleri özgürce ifade etme yöntemi ve geçmişi anlatma tekniğini aktif bir şekilde kullanarak tiyatro gösterisini şu anki potansiyeline taşımıştır. Bu eseri modern tiyatro yeniliği ve tekniklerini benimseme açısından incelersek bu unsurların hiçbirini taşımadığını söyleyebiliriz. Uzun roman olan “Bulanık Sular (탁류 –1938)” ile benzer özelliklere sahip tiyatro eseri “Danğ Ranğ Efsanesi (당랑의 전설-1940)”ni aynı bakış açısında değerlendirmek mümkündür. Japon sömürge döneminde ülkenin ekonomik yapısının değişmesine bağlı olarak zengin çiftçi ailesinin maddi ve manevi açıdan çökmesini işleyen bir piyestir.

5. SONUÇ

Kore'ye modern tiyatronun girişi 1910'lu yıllarda Japonya'ya eğitim için giden öğrenciler aracılığı ile olmuştur. Tiyatro sanatının Kore'ye girmesiyle beraber profesyonel tiyatral yazarlık alanı da ortaya çıkmıştır. Japon Sömürgesi altında olan ülkenin içinde bulunduğu durum tiyatro türü aracılığı ile de anlatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Kore halk motifleri gelenek ve görenekleri de yazılan oyunların içine özenle serpiştirilmiştir.

Çalışmada incelen dönem Kore'nin Japon Sömürgesi altında olduğu süreç olduğundan yazılan tiyatro eserlerinde doğrudan eleştiri ya da hiciv bulmak son derece zordur. Eleştiriler ya dolaylı yolla yapılmış ya da tarihi karakterler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Tiyatronun evrensel özelliklerinden biri olan halkı aydınlatma yönü Kore'nin içinde bulunduğu siyasal dönem sebebiyle tam anlamıyla kendini gösterememiş, Japon sömürgeciliğine karşı bir eleştiri yapılamamış; ancak dönemin günlük yaşantılarındaki sıkıntılar daha çok işlenmiştir.

1910 yılından 1940 yılına kadar ki süreçte; Öğrenci Tiyatro Topluluğu, Tiyatro Sanat Topluluğu, Drama Derneği olmak üzere üç tiyatro topluluğu çatısında birleşen yazarlar Kore'de tiyatronun temelini atmakla kalmamış döneme ait eserlerin ve yazarların kalıcılaşmasını da sağlamıştır.

Dönemin tiyatro yazarları her ne kadar sanatın arkasına sığınmaya kalksa da Japon Sömürgesi altında yaşayan halkın bütün sıkıntılarını tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermeyi başarmıştır. Özellikle köylü ve çiftçinin hayatını konu alan birçok oyun sergilenmiştir. Proleter tiyatro adı verilen köylü ve işçi kesimin sorunlarına değinen bu tür aynı zamanda sömürgecilik altındaki yaşamları da gözler önüne sermektedir. Tiyatro eserlerinde kendi yaşamlarından kesitler bulan halkta yavaş yavaş baş gösteren aydınlanma bilinci dikkatten kaçmamaktadır.

Kore tiyatrosunu değerlendirirken özellikle ilk dönemlerde tek perdeden oluşan tiyatro eserlerinin yerini 1940'lardan sonra giriş, gelişme, sonuç olarak ayrılan üç perdelik tiyatro eserlerin aldığını görmek mümkündür. Aynı zamanda önceki dönemlerde kullanılan üstü kapalı eleştiriler 1940'lı yıllardan itibaren daha rahat bir şekilde dile getirilmiştir.

Sonuç olarak Kore tarihinde tiyatro eserleri ve yazarların kaleminden çıkan fikirler halkın kendi kaderini belirlemesinin önünü açarak Kore halkının bağımsızlık mücadelesinde etkin rol oynadığını görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Canğ, H. (장한기), (2005), *한국 연극사(Kore Tiyatro Tarihi)*, 동국대학교 출판부. 서울.
- Çö, U. vd. (최운식), (2010), *외국인을 위한 한국문학(Yabancılar için Kore Edebiyatı)*, 보고사. 서울.
- Gim, Y., Gim, U. (김윤식, 김우종), (2008), *한국현대문학사(Kore Modern Edebiyat Tarihi)*, 현대문학, 서울.
- Gvon, Y. (권영민), (2010), *한국현대문학의 이해(Kore Modern Edebiyatını Anlama)*, 태학사. 서울.
- Gvon, B. (권병인), (2003), *자율학습 18종 문학(Serbest Öğrenim Konu 18 Edebiyat)*, 지학사, 서울.
- Lee Y.(2002), *Ideology, Culture, and Han*, Jimoondang publishing,
- So, Y. (서연호), (2004), *한국 연극사 근대편(Kore Tiyatro Tarihi, Yakınçağ Cildi)*, 연극과 인간, 서울.
- So, Y. (서연호), (2007), *한국 현대희곡사(Kore Modern Tiyatro Tarihi)*, 고려대학교-출판부, 서울.
- Türközü K. H. (2017), *Modern Kore Edebiyatı Tarihi*, Likya Yayınları. İstanbul
- 현대문학사(Modern Edebiyat Tarihi) – 희곡Tiyatro(일제강점기 - 1990년대, Japon Sömürgeciliği Dönemi-1990'lı yıllar), (2005), <http://www.reportworld.co.kr/doc/291791>

İNTİHAR BİR TURİZM TÜRÜ OLARAK DEĞERLENDİRİLEBİLİR Mİ?

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÇOBAN
Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
ocoban@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr. S. Emre DİLEK
Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
s.emre.d@hotmail.com

Doç. Dr. Serhat HARMAN
Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
harmanserhat@gmail.com

ÖZET

Gerek turizm gerekse sağlık yazınında son yıllarda tartışılan konulardan birisi intihar turizmi olgusudur. İntihar turizminin kavramsal çerçevesinin net bir şekilde ortaya konulamaması, söz konusu tartışmaların artmasına ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada, intihar turizmi olgusuna yönelik olarak alanyazında yapılan çalışmaların derinlikli bir irdelemesi yapılmakta ve bu olguya ilişkin turizm bağlamında bir çerçeve ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İkincil kaynakların taranması suretiyle derleme niteliğinde gerçekleştirilen bu çalışmada, intihar olgusunun bir turizm türü olarak nasıl ortaya çıktığına odaklanılmıştır. Ulusal yazında söz konusu kavramsal tartışmanın eksikliğinden hareketle bu çalışmanın, gelecekte yapılabilecek ampirik araştırmalara temel teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Turizm, İntihar, Ötanazi, İntihar Turizmi, Ötanazi Turizmi

CAN SUICIDE BE EVALUATED AS A TOURISM TYPE?

ABSTRACT

Suicide tourism is a phenomenon that has been recently discussed both in tourism and health literature. Discussions on suicide tourism have increased and varied, because of the conceptual framework of suicide tourism is not clearly revealed. In this study, the studies related to suicide tourism phenomenon in the literature were thoroughly scrutinized and tried to determine a framework of the phenomenon within the context of tourism. The study is a literature review and focused on how the suicide was emerged as a part of tourism by reviewing subsidiary sources in the study. It is aimed that the study is the basis of empirical studies which will be conducted, with the lack of the conceptual debates on suicide tourism in Turkish literature.

Keywords; Tourism, Suicide, Euthanasia, Suicide Tourism, Euthanasia Tourism

1. GİRİŞ

Turizmin çok yönlülüğü ve temas ettiği her şeyi metaya çevirebilme özelliği, gerek turizm arzı gerekse turizm talebi açısından farklı turizm biçimlerini ele almayı ve değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle, insanlar çeşitli kaçış ve yöneliş güdüleriyle turizm faaliyetinin içerisinde yer almakta ve farklı deneyimler yaşamaya çalışmaktadırlar (Hartmann, 1988). Diğer yandan turizm arzı da insanların söz konusu farklı deneyim taleplerini yerine getirmek adına turistik ürün ve hizmetleri çeşitlendirmektedir. Kısacası turizm arzı ve talebi birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen dinamik bir turizm yapısını oluşturmaktadırlar.

Günümüzde özel ilgi turizmi kapsamında pek çok turizm biçiminden ve deneyiminden söz etmek mümkündür. Özel ilgi turizmi kapsamında uluslararası yazında ele alınan bu turizm biçimlerinden birisi de “intihar turizmi (suicide tourism)”dir. Sosyal psikoloji temelinde bir yöneliş motivasyonundan hareketle ortaya çıkan intihar turizmi kavramı, hem ölüm (death) turizminin hem de medikal turizminin bir fonksiyonu şeklinde değerlendirilmektedir (Callaghan, 2011; Higginbotham, 2011). Bu bağlamda intihar turizmi kavramı, kişinin hayatına son verme amacıyla gerçekleştirdiği seyahatler olarak tanımlanabilir. Ancak yeni bir kavram olmasından dolayı, henüz kavramsal çerçevesi net bir şekilde ortaya konulabilmiş değildir. Öyle ki bu çalışmanın amacı da, intihar turizmi kavramını derinlemesine irdelemek ve kavramsal çerçevesini ortaya koyarak alanyazına katkı sağlayabilmektir. İntihar turizmi olgusunun ulusal alanyazında henüz tartışmaya açılmamış olmaması, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, gelecekte yapılabilecek ampirik araştırmalar için de zemin oluşturması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İntihar ve Ötanazi Kavramları

İntihar, bireyin kendi yaşamını kendisinin sonlandırmasını, sonlandırma yönündeki düşüncelerini ve girişimlerini kapsayan bir kavramdır (Eskin, 2007: 16). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2011) intiharı, insanın psikik tabakalarında meydana gelen bir iç çatışma sonucunda kendi kendini bilerek ve isteyerek öldürme şekli olarak tanımlamaktadır. Durkheim (2013) ise intihar kavramını psikolojik faktörlerden çok sosyolojik anlamda ele alarak değerlendirmektedir. Durkheim intihar kavramını bencil, özgeci, kuralsız ve kaderci olmak üzere dört başlık altında ele almakta ve bireyin – ölüme götüreceği bilindiği halde – yaptığı veya yapmadığı eylemin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her türlü ölüm şekli olarak tanımlamaktadır.

İntihar davranışı; tehdit, düşünce, girişim ve ölümlle sonuçlanan eylemler olarak geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmektedir. (Palabıykoğlu

vd., 1993: 69). İntihar süreci bireyler tarafından önceden planlanmakta ve birey, tasarladığı şekilde ölmek için girişimde bulunmaktadır. Ancak bazen bireylerin planlandığı süreç tamamlanamamakta ve intihar, girişim düzeyinde kalmaktadır. Bu bağlamda, ölümlle sonuçlanan intihar eylemleri “intihar”, ölümlle sonuçlanmayanlar ise “intihar girişimi” şeklinde tanımlanmaktadır (Sayıl vd., 1993: 56; Çetintulum Huyut, 2013: 13).

İntihar kavramı ile bağlantılı bir diğer kavram ise “ötanazi”dir. Her ne kadar iki kavram da bireyin ölümüne yol açan süreçler olarak ele alınsa da, iki kavram arasındaki temel fark intihar eyleminin birey tarafından gerçekleştirilmesi; ötanazinin ise tıbbi yolla bir başkası tarafından yapılmasıdır (Gürcan, 2011). Ötanazi kavramsal olarak, hiçbir şekilde tedavisi mümkün olmayan, insanda acıma duygusu uyandıran bir hastalıkla yaşamak zorunda olan, hastanın talebiyle, icrai ya da ihmali bir davranışla, tıbbi yoldan hastanın hayatına son verilmesi işlemi şeklinde tanımlanmaktadır (Demirhan, 1994; Elçioğlu, Gündüz ve Köşgeroğlu, 1994; Oral, 1995; Abaan, 1997; Aypar, 1997; Bölükbaşı, 1998; Dikmen, 2001). Ötanazinin kelime anlamı, türleri ve yapılış şekilleri ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Etimolojik köken itibarıyla *Grekçeden* gelen ötanazi kavramı “*Eu* (güzel)”, “*Tanasium* (ölüm)” anlamlarına karşılık gelmekte ve “*güzel ölüm*” şeklinde ifade edilmektedir (Oğuz vd., 1996; Birol, 2004). Ötanazinin yapıma şekline bakıldığında ise, aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Aktif ötanazi, tıbbi yardım ile veya yardımsız, aktif veya direkt olarak yaşamın kısaltılmasıdır. Pasif ötanazi ise, bir hasta veya yaralının hayatını uzatacak yardımlardan vazgeçilmesi veya bu yardımların geri alınmasıdır (Demirhan, 1994; Aşıcıoğlu, Bafra ve Seçkin, 1995; Dikmen, 2001; Kumaş, 2005; Karahisar, 2006). Ötanazi, hasta istemine göre; gönüllü, gönüllü olmayan ve gönülsüz ötanazi olarak üç başlık altında sınıflandırılmaktadır (Oral, 1995):

- Gönüllü ötanazi (*Volunteer*): Bilinci yerinde olan bir hastanın isteği doğrultusunda gerçekleştirilen ötanazidir. Hasta, açıkça ölüm isteğinde bulunmaktadır.
- Gönüllü olmayan ötanazi (*Non-volunteer*): Hasta herhangi bir istek belirtmeden başkalarının onun adına karar vererek uygulanan ötanazidir. Ötanazi, hasta yakınlarının isteği üzerine gerçekleştirilmektedir.
- Gönülsüz ötanazi (*Involunteer*): Hastanın kararı sorulmadan ya da isteğine ve kararına ters yönde uygulanan ötanazidir.

İntihar ve ötanazi kavramları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar tamamlanmış bir intihar girişimi ile ötanazinin sonuçları ölüm temelinde buluşsa da, her ötanazinin intihar olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak gönüllü ötanazi hakkının kullanılması durumunda intihar vakasından söz edilebilir. Diğer taraftan iki kavram arasında hukuksal açıdan

da farklılıklar bulunmaktadır. İntihar süreci, bireyin kendisi tarafından planlanıp sürdürülen ve çoğunlukla gizli olarak gerçekleştirildiği için hukuksal zeminde herhangi bir yasal izne ya da cezaya tabi değildir. Ancak ötanazi hakkı, birçok ülkede etik ve dini gerekçelerle tanınmamaktadır (Srinivas, 2009: 112). Hatta ötanazinin bir hak olup olmadığı bile birçok ülkede tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle, hastalığından dolayı dayanılmaz acı çekmekte olan ve bu acıdan kurtulmak isteyen bireyler bu hakkı kullanabilecekleri ülkelere gitmektedirler. İşte bu noktada “intihar turizmi” kavramı ortaya çıkmakta ve son yıllarda uluslararası turizm yazınında söz konusu kavrama ilişkin tartışmalar hız kazanmaktadır.

2.2. İntihar ve Ötanazi Turizmi Kavramı

İntihar turizmi kavramı alanyazında yeni bir kavram olduğundan dolayı henüz kavramın çerçevesi net bir şekilde çizilememiştir. Bununla birlikte intihar turizmi kavramı genel olarak, bilindik/ünlü yapı ve binalardan atlamak suretiyle ya da ötanazinin serbest olduğu ülkelerde bu hakkı kullanmak üzere gerçekleştirilen seyahatler olarak tanımlanmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 214; Amujo ve Otubanjo, 2012: 92). İntihar turizminin temelinde fiziksel ve psikolojik bir kaçış hali olduğu düşünüldüğünde (Higginbotham, 2011), tanımın eksik olduğu da söylenebilir. Nitekim birey Japon kültürüne ait bir intihar etme şekli olan harakiriye başvurarak yaşamına son vermek için Japonya'ya veya boğaların altında kalarak hayatını sonlandırmak için İspanya'da düzenlenen San Fermin Festivali'ne katılmak amacıyla da seyahat edebilir. Buradan hareketle, intihar turizmini insanların yaşamlarını sonlandırmak amacıyla sürekli yaşadıkları yerlerden başka yerlere gerçekleştirdikleri seyahatler olarak tanımlamak mümkündür.

Kavram incelendiğinde bireyin bir yerden başka bir yere intihar etmek amacıyla gerçekleştirdiği seyahatlerde iki temel motivasyonun olduğu görülmektedir. Bu motivasyonlardan ilki, tıbbi bir yardıma gerek duymadan yaşamını kendi isteğiyle sonlandırmak amacıyla yapılan seyahatler olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci temel motivasyon ise, ötanazi işlemini gerçekleştirme odaklıdır. Bu iki temel motivasyonu genel olarak kapsayan vakalar için kavram uluslararası alanyazında “*suicide tourism*” (Dyer, 2003; Müller-Busch vd., 2005; Gross vd., 2007; Bowen ve Clarke, 2009; Huxtable, 2009; Srinivas, 2009; Cantrell vd., 2010; Lewis, 2011; Amujo ve Otubanjo, 2012; Andorno, 2013; Gauthier vd., 2014) olarak kullanılmaktadır. Ancak özellikle ötanazi işlemini gerçekleştirmek amacıyla yapılan seyahatleri nitelendirmek için “*euthanasia tourism* (ötanazi turizmi)” (Miller, 1997; Pakes, 2003; Lunt ve Carrera, 2010; Annadurai, Danasekaran ve Mani, 2013; Lunt ve Jin, 2013; Masoud vd., 2013; Miller ve Gonzalez, 2013) ve “*assisted-suicide tourism* (desteklenmiş intihar turizmi/ hekim destekli intihar turizmi)”

(Huxtable, 2009; Higginbotham, 2011; Miller ve Gonzalez, 2013; Badulescu ve Badulescu, 2014) kavramlarının uluslararası alanyazında hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu kavramsal çerçeveden hareketle intihar turizm ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların önemli bir kısmının ötanazi hakkını kullanmak amacıyla gerçekleştirilen seyahatler üzerine olduğu anlaşılmaktadır (Miller, 1997; Pakes, 2003; Huxtable, 2009; Lunt ve Carrera, 2010; Higginbotham, 2011; Annadurai, Danasekaran ve Mani, 2013; Lunt ve Jin, 2013; Masoud vd., 2013; Miller ve Gonzalez, 2013; Badulescu ve Badulescu, 2014). Ötanazinin kullanılma hakkına dayalı motivasyonun intihar turizminde bir alt motivasyon şeklinde ele alınmasından dolayı, tanımının da genel tanıma göre daha dar kapsamlı olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle intihar turizmi ötanazi turizmini de içine alan daha geniş kapsamlı bir kavram olduğundan, ötanazi turizmi intihar turizminin bir fonksiyonu olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Huxtable (2009: 328) ötanazi turizmi kavramını, bireyin gerçekleştirmek istediği intihara destek almak için bir yerden başka bir yere yapmış olduğu bireysel seyahatleri olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan, ötanazi turizmi ya da diğer adıyla hekim destekli intihar turizmi kapsamındaki seyahatlerin büyük çoğunluğunun uluslararası nitelikteki seyahatlerden oluştuğunu da vurgulamak gerekmektedir. Bu nedenle, bazı tanımlarda özellikle yurtdışı destinasyon vurgusunun yapıldığı görülmektedir (Dyer, 2003). Öyle ki ötanazi hakkı; tıbbi, etik ve hukuksal nedenlerle (Ay, 2013: 12) sadece bazı ülkelerde bireylere tanınmakta ve yararlanmak isteyen bireylerin bu ülkelerdeki merkezlere başvurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, ötanazi hakkını kullanmak amacıyla yapılan seyahatlerin büyük bir çoğunluğunun uluslararası nitelikte olduğu tespitinin yapılması yanlış olmayacaktır.

Alanyazında intihar turizmi ve ötanazi turizmini konu edinen çalışmalar 2000’li yıllardan itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Konuyla ilgili bilinen ilk çalışma ise Miller (1997) tarafından “Euthanasia tourism” başlığıyla “Ethics and Medicine” dergisinde ele alınmıştır. Diğer bir ifadeyle, kavram ilk kez sağlık yazınında tartışılmaya başlanmıştır. Takip eden yıllarda Dyer (2003), Gross vd. (2007), MacPherson, Gushulak ve Sandhu (2007), Bowen ve Clarke (2009), Huxtable (2009), Hall (2011), Higginbotham (2011), Amujo ve Otubanjo (2012), Miller ve Gonzalez (2013) tarafından yapılan çalışmalarla intihar turizmi ve ötanazi turizmine ilişkin akademik boyuttaki tartışmalar devam etmiştir. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların yine önemli bir kısmı sağlık alanyazınında ele alınmıştır. Kavramın turizm yazınında kendine yer bulması ise 2010’lu yıllar ile birlikte mümkün olmuştur. Bu çalışmalardan ilki MacPherson, Gushulak ve Sandhu (2007) tarafından kaleme alınan ampirik nitelikteki çalışmadır. Yazarlar çalışmada, 1996-2004 yılları arasında Kanada vatandaşlarının Kanada dışına yaptıkları

seyahatlerdeki ölüm nedenlerini vatandaşların demografik özellikleriyle birlikte incelemiş ve 2410 ölümden 92'sinin (%3,8) intihar kapsamında olduğu sonucuna varmışlardır. Diğer çalışmaların bir kısmında yalnızca kavramın tanımına yer verilirken (Bowen ve Clarke, 2009; Kılıç ve Akyurt, 2011; Amujo ve Otubanjo, 2012) diğerleri ise kavramın derinlemesine irdelendiği derleme çalışma niteliğindedir (Hall, 2011; Higginbotham, 2011; Miller ve Gonzalez, 2013). Konu üzerine turizm alanyazınında yapılan ampirik çalışmaların eksikliği, kavramın turist tipolojileri ve destinasyon temelli irdelenmesini mümkün kılmamaktadır. Bununla birlikte, ampirik çalışmanın yok denecek kadar az olması çalışmalar arası karşılaştırmaların yapılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Çalışmalar türü bakımından incelendiğinde ise Bowen ve Clarke (2009) tarafından ele alınan kitap çalışması dışında diğer çalışmaların tamamı makale niteliğinde olduğu görülmektedir. İntihar ve ötanazi turizmi kavramlarının turizm alanyazınında ele alınmasıyla birlikte, kavramların turizm türleri içerisindeki yeri konusunda tartışmalar da beraberinde gelmektedir.

2.3. İntihar Turizminin Diğer Turizm Türleri ile İlişkisi

İntihar turizmi, ötanazi turizmi ya da hekim destekli intihar turizmi kavramlarına yer verilen çalışmaların önemli bir kısmı sağlık yazınında (Miller, 1997; Dyer, 2003; Müller-Busch vd., 2005; Gross vd., 2007; Huxtable, 2009; Srinivas, 2009; Cantrell vd., 2010; Lunt ve Carrera, 2010; Andorno, 2013; Annadurai, Danasekaran ve Mani, 2013; Lunt ve Jin, 2013; Masoud vd., 2013; Badulescu ve Badulescu, 2014; Gauthier vd., 2014) bulunmakla beraber, konuyla ilgili turizm yazınında da (MacPherson, Gushulak ve Sandhu, 2007; Bowen ve Clarke, 2009; Hall, 2011; Higginbotham, 2011; Amujo ve Otubanjo, 2012; Miller ve Gonzalez, 2013) son yıllarda yapılan çalışma sayısında artış gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, hukuk yazınında da söz konusu kavramları hukuksal zeminde ele alıp irdeleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Srinivas, 2009; Lewis, 2011).

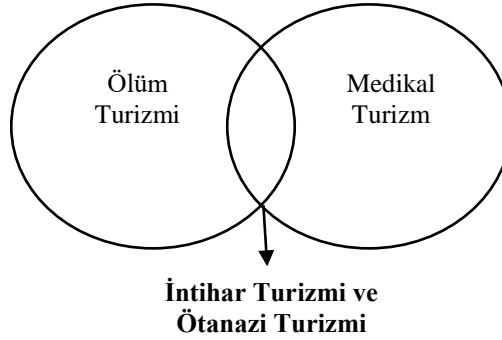
Turizm alanyazını incelendiğinde söz konusu kavramları genel olarak, “*death/dark tourism* (ölüm, hüznün, keder turizmi)”¹ (Srinivas, 2009; Amujo ve Otubanjo, 2012; Andorno, 2013; Miller ve Gonzalez 2013) ve “*medical/health tourism* (medikal turizm/sağlık turizmi)”² (Srinivas, 2009; Huxtable, 2009; Cantrell vd., 2010; Hall, 2011; Higginbotham, 2011; Miller ve Gonzalez 2013; Badulescu ve Badulescu, 2014) başlıkları altında

¹ Alanyazınında intihar turizmi kavramı daha çok “*death tourism (ölüm turizmi)*” kavramı ile ilintili bir şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada, ulusal alanyazınında kullanılan “*dark tourism (hüznün turizmi)*” kavramı yerine ölüm turizmi kavramı kullanılmıştır.

² İntihar turizmi kavramı sağlık alanyazınında “*medical tourism (medikal turizm)*” kapsamında ele alındığı için çalışmada sağlık turizmi kavramı yerine medikal turizmi kavramının kullanımı benimsenmiştir.

tartışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda alanyazından hareketle, intihar turizmi ve ötanazi turizmi kavramlarının, ölüm turizmi ve sağlık turizmi ile arasındaki ilişkiyi Şekil 1’de açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre intihar turizmi ve ötanazi turizmi kavramlarının, ölüm turizmi ve medikal turizmin kesiştiği noktada, başka bir ifadeyle her ikisinin kesişim kümesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle söz konusu kavramların, alanyazında yer alan çalışmalarda her iki turizm türünün altında ele alındığını söylemek mümkündür.

Şekil 1. İntihar Turizmi, Ötanazi Turizmi, Ölüm Turizmi ve Medikal Turizm Arasındaki İlişki

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Ölüm turizmini, ölümlerin, felaketlerin, vahşetlerin yaşandığı alanlara başkalarının yaşadığı acıları hissetmek amacıyla gerçekleştirilen seyahatler olarak tanımlamak mümkündür (Lennon ve Foley, 1999). Ölüm turizminin temel motivasyonları arasında; toplumların geçmişlerine olan merakları, atalarını kaybettikleri savaş ve terör olaylarının gerçekleştiği bölgeleri öğrenme, oralarda bulunan mezarları ziyaret etme ve kendi kültürlerinin başka toplumlarda bıraktığı izleri görme isteği bulunmaktadır (Kozak, Akoğlan Kozak ve Kozak, 2015: 45). Bu noktada, intihar turizmi kapsamında seyahat eden bireyin motivasyonunun, alışlagelmiş ölüm turizmi turistinin motivasyonundan daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. İntihar turizmi kapsamında seyahat eden birey, kendi ölümünü gerçekleştirmek amacıyla turizm hareketine katılmaktadır. Turistlerin intihar turizmi kapsamında turizme katılmalarının odağında kendi hayatlarını sonlandırmanın olması, turizmin genel tanımıyla da çelişen bir noktayı ön plana çıkarmaktadır. Zira turizm, insanların sürekli yaşadıkları yerlerden farklı yerlere seyahatleri,

vardıkları yerlerdeki turizm işletmelerinin üretmiş oldukları mal ve hizmetleri talep etmeleri ve geçici konaklamaları sonrası sürekli yaşadıkları yere geri dönmeleri temelindeki olay ve ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kozak, Akoğlan Kozak ve Kozak, 2015: 5). Ancak intihar turizminde birey gittiği destinasyonda yaşamına son verdiği için, sürekli yaşadığı yere cansız bedeni dönebilmektedir. Dolayısıyla, intihar turizmi kavramı genel turizm tanımı üzerinde çeşitli sorgulamalara neden olmaktadır. Bununla birlikte, alışlagelmiş turizm tanımına aykırılık teşkil eden tek turizm türünün intihar turizmi olmadığını söylemek mümkündür. Günümüzde teknolojik olanakların gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan sanal turizm (virtual tourism) kavramının da turizm tanımını ciddi şekilde tartışılır hale getirdiği bilinmektedir.

İntihar eylemi, insanın kendi yaşamına son vermeye dayandığı için medikal turizm ile de ilişkilendirilmektedir. Albayrak (2013:112) medikal turizmi, insanların kendi yaşadıkları yerlerde çeşitli nedenlerle ulaşamadıkları tıbbi tedavi imkanlarını elde etmek amacıyla başka yerlere seyahatleri olarak tanımlamaktadır. Tablo 1’de medikal turizm kapsamında seyahat eden bireylerin temel seyahat motivasyonlarına yer verilmiştir. Bunlar arasında basit doktor kontrollerinden, ufak tıbbi müdahalelere; organ nakli gibi ciddi ve karmaşık operasyonlardan, yüz gerdirme gibi estetik kaygılarla yapılan işlemlere kadar birçok işlemin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. Medikal Turizm Bileşenleri

Medikal Turizm			
Hastalık	Yenilenme	İyileşme	Sağlık Kazanma
Sağlık Kontrolleri	Akupunktur	Plastik Cerrahi	Kısırlık Tedavileri
Sağlık Taramaları	Aromaterapi	Göğüs Cerrahisi	Doğum Turizmi
Diş Tedavileri	Güzellik Bakımı	Yüz Gerdirme	
Eklem hastalıkları Tedavileri	Cilt Bakımı	Yağ Aldırma	
Kalp Ameliyatı	Egzersiz ve Diyet		
Kanser Tedavileri	Bitkisel Tedavi		
Beyin ve Sinir Hastalıkları Tedavileri	Homeoterapi		
Organ Nakli	Masaj		
	SPA Tedavileri		
	Yoga		

Kaynak: Tourism Research and Marketing. (2006). *Medical tourism: A Global Analysis*. Hollanda: Atlas.

Her ne kadar sağlık turizminde temel amaç bireylerin sağlıklı kalmaları olsa da, intihar turizmi bağlamında düşünüldüğünde medikal turizmde bireylerin sağlıklarının iyi ya da kötü yöne gittiklerine bakılmaksızın tıbbi müdahale ve destek almaları temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, ötanaziden yararlanmak isteyen bireylerin sürekli yaşadıkları yerlerden farklı yerlere tıbbi destek almak üzere seyahat etmeleri, bu bireylerin medikal turizm çerçevesinde hareket ettiklerini göstermektedir. Sonuç olarak ölüm turizmi ve medikal turizm, intihar turizmi ile ilişkili turizm türleri olarak değerlendirilebilmektedir.

2.4. İntihar ve Ötanazi Turizmine Yönelik Hukuki ve Etik Tartışmalar

Turizm ve boş zaman motivasyonları açısından bakıldığında bireylerin intihar turizmine yönelmelerinin altındaki temel nedenlerin; (1) bir şeyden kaçma (ölümcül hastalığın fiziksel ve psikolojik etkileri vb.), (2) bir şey arama (fantezi, gerçeğin yanılması vb.) olduğunu söylemek mümkündür (Higginbotham, 2011: 181). Altında yatan motivasyonlar her ne kadar insani gibi görünse de, intihar ve ötanazi gibi kavramlar üzerinde dünya genelinde etik ve hukuksal açıdan tartışmalar yapılmaktadır.

Medikal turizmle ilgili alanyazında, yasal düzenlemeler, etik konular, potansiyel bireysel ve halk sağlığı riskleri ve kavramın kapsamı hakkında bilgi eksikliği gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir (Hall, 2011: 4). Bu konulardan yasal düzenlemeler ve etik konular başlıkları ötanazi turizmi açısından da tartışılan konuların başında gelmektedir. Ötanazi dini, ahlaki ve etik açıdan tartışılan bir konu olduğu için (Srinivas, 2009: 112) birçok ülkede kabul görmeyen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ötanazinin yasal olduğu destinasyonlar; İsviçre, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Oregon, Montana ve Washington eyaletleri olarak sıralanabilir (Srinivas, 2009; Higginbotham, 2011; Lewis, 2011; Andorno, 2013; Miller ve Gonzalez, 2013). Bu ülkelerin birçoğunda sivil toplum kuruluşlarının mücadeleleri sonucu ötanazi hakkı tanınmış olsa da, bazı ülkelerde yasal boşlukların bulunması nedeniyle ötanazi uygulamaları gerçekleştirilebilmektedir. Ötanazi turizmi çerçevesinde en fazla turist çeken ülkelerin başında gelen İsviçre'de (Higginbotham, 2011) yasal boşluğun değerlendirilmesi sonucu ötanazi işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. İsviçre Ceza Kanunu'nun "intihara teşvik ve yardım" başlıklı 115. maddesinde "başkasını bencilce (*selfish*) bir nedenden dolayı intihara teşvik eden ya da intiharına yardımcı olan her birey beş yıla kadar hapis cezası ile yargılanır ya da söz konusu ceza para cezasına çevrilir" ifadesi yer almaktadır. Ceza Kanunu'ndaki ilgili maddede yer alan "bencilce" ifadesinin ötanazi için uygun olmadığını öne süren sivil toplum kuruluşlarının mücadelesi sonucu, ötanazi ile ilgili doğrudan herhangi bir yasal düzenleme bulunmamasına rağmen

ötanazinin İsviçre’de kabul gören bir uygulama olmasının önü açılmıştır (Lewis, 2011; Andorno, 2013). Diğer taraftan, 2016 yılının Haziran ayında yapılan düzenleme sonucu ötanazi Kanada’da yasallaşmıştır (Laurence, 2016). Hall (2011), insanların uluslararası nitelikteki sağlık hizmetlerinden yararlanmak amacıyla beş temel nedeninin olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenler:

- Ekonomik ve zaman maliyeti boyutu
- Ticari davranış boyutu
- Ticari olmayan davranış boyutu
- Mevzuat/ yasal düzenleme boyutu
- Tıbbi işlem bağımlılık boyutu olarak sıralanmaktadır.

Bir ülkedeki mevzuat ve yasal düzenlemelerin ilgili tıbbi müdahaleye ya da işleme izin vermemesi, insanların uluslararası turizm hareketine katılmasını sağlayabilmektedir. Kürtaj, ötanazi gibi tıbbi işlemleri gerçekleştirebilmek amacıyla, bu işlemlerin yasal olduğu ülkelere seyahatler bu kapsamda değerlendirilebilir (Huxtable, 2009; Gilmartin ve White, 2011; Hall, 2011).

Bazı uygulamaların hukuksal açıdan yasal zemini oluşturulsa bile, bu uygulamalar toplum nezdinde değer yargılarına aykırı geldiği için etik dışı bulunabilir. Ötanazi kavramına ilişkin de yazında en çok vurgulanan konulardan birisi etik kaygılardır. Bu etik ve ahlaki kaygılar arasında şu hususlar yer almaktadır (Huxtable, 2009; Srinivas, 2009; Miller ve Gonzalez, 2013; Badulescu ve Badulescu, 2014):

- Sağlık hizmetlerinin metalaştırılması,
- Ötanazinin ahlaki ve etik açıdan sorgulanması,
- Kürtaj, ötanazi gibi tıbbi uygulamaların bazı ülkelerde yasak olmasından dolayı yasal engelleri aşmak için bu seyahatlerin yapılıyor olması,
- Ötanazinin ücret karşılığı yapılıyor olması.

Ötanazi turizminin en yaygın olduğu ülke olan İsviçre’deki Sağlık Bilimleri Akademisi de, benzer bir etik kaygıyla ötanaziye tıbbi fiziksel aktivitenin bir parçası olarak görmediğini vurgulamıştır. Her ne kadar yasal ve etik açıdan tartışılıyor olsa da, intihar ve ötanazi turizminin ilerleyen yıllarda büyüme potansiyelinin olduğunu söylemek mümkündür.

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Turizm hem arz hem de talep yönüyle, her türlü toplumsal değişim ve dönüşümlerden doğrudan etkilenen sosyo-ekonomik bir olgudur. Söz konusu değişim ve dönüşümler yaşanan teknolojik, ekonomik, siyasal, sosyal ya da çevresel olaylar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu olayların tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi, bireylerin istek ve ihtiyaçları üzerinde de

değişim ya da dönüşümlere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bireylerin turizm faaliyetleri içerisindeki talepleri de sürekli olarak değişime uğramaktadır. Örneğin 1990'lı yıllarla birlikte dünyada internetin yaygınlaşmaya ve farklı alanlarda kullanılmaya başlanması ile birlikte, artık günümüzde sanal turizm adı verilen, sanal olarak yaratılmış bir üst gerçeklik kurgusundan ve buna yönelik talepten söz edilmektedir. 3 boyutlu sanal turlar, simüle edilmiş dinazor parkları, tematik oteller, korku evleri, sanal alış-veriş dükkânları, restoran ya da oteller gibi sanal gerçeklik ya da diğer adıyla üst gerçeklik üzerinden yaratılan pek çok kurgusal turistik ürün 20 yıl önce akla bile gelmemekteydi. Söz konusu örnekler, yaşanan teknolojik bir olaydan/gelişmeden hareketle toplumsal statünün farklılaşmasına, bireylerin istek ve ihtiyaçlarındaki değişim ve dönüşümlerin turizm bağlamında nelere yol açtığına yönelik durumu ortaya koymaktadır.

İntihar turizmi kavramının gelişimi de tam olarak bu türden bir değişim ya da dönüşümün habercisi niteliğindedir. Yukarıda verilen örnek, intihar turizminin nasıl ortaya çıktığının anlaşılabilmesine yardımcı olabilmek adına bir analogi kurma görevi üstlenmektedir. Nitekim intihar kavramının turizm olgusu ile ilişkilendirilmesi, çok da kolay içselleştirilebilecek bir durum değildir. Durkheim'ın da ifade ettiği gibi intihar, sosyolojik temelleri olan ve insanın yaptığı eylemlerden doğrudan ve dolaylı şekilde etkilenecek bilerek ölümü seçme durumudur (Durkheim, 2013). Peki bu durum turizmin bir fonksiyonu olarak nasıl ortaya çıkabilmektedir?

Alanyazın incelendiğinde, intihar olgusu üzerinden yaratılan turizm türü hem medikal hem de ölüm turizminin bir kesişim fonksiyonu olarak tartışılmaktadır (Hall, 2011). Dolayısıyla intihar turizmi, her iki turizm çeşidinin özelliklerini içerisine alan niş bir turizm türü olarak ortaya çıkmaktadır. İntihar turizminde temel nokta kişinin kendi kendine (intihar) ya da bir başkasının yardımıyla (desteklenmiş intihar) ölüm isteğidir. Kişi, bu isteğini yerine getirmek adına ikamet ettiği yerin dışına bir seyahat gerçekleştirdiği anda “intihar turisti” şeklinde adlandırılabilir (Huxtable, 2009).

Huxtable'in ifade etmiş olduğu intihar turizmi ve intihar turisti kavramlarının özünde ise Neulinger'in (1974) boş zaman kullanımına yönelik sözünü ettiği “içsel motivasyon” ve “algılanan özgürlük” güdülerinin olduğu söylenebilir. Nitekim intihar turizmine katılan biri, yaşayacağı deneyim ile ilgili sonucun ne olacağını bilerek ve isteyerek seyahate çıkmaktadır. Diğer yandan kişinin yaşadığı fiziksel, sosyal ya da psikolojik olumsuz durumdan kurtulma isteği ise onun, yaşayacağı deneyime ilişkin özgürlük güdüsünü ön plana çıkarmaktadır. İşte söz konusu güdülerin bir neticesi olarak da kişi bir eyleme doğru yönelmekte ve bu eylem intihar turizmini ortaya çıkarmaktadır.

Özetle, insanları intihara yönelten sosyolojik, psikolojik ya da fiziksel olumsuzluklar aynı zamanda bir turizm türünün ortaya çıkmasına aracılık

etmesi bakımından paradoksal bir süreci beraberinde getirmektedir. İntihar turizmi, söz konusu sürecin bir sonucudur. Çünkü kişi intihar turizmi faaliyetine katılarak nihai eylemini gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu durum, intihar turizmi kavramının turizm tanımına aykırılığına işaret etmektedir ki – turizm faaliyeti, sonrasında kişinin yeniden ikamet ettiği yere dönüşünü içermektedir – kavramsal çerçevenin tam olarak belirlenememesi de bundan kaynaklanmaktadır. Turizm, kendi varlık sebebini sürekli yenileyebilen ve toplumsal dinamiği kendi bünyesinde harmanlayabilen yapısı ile teorik alanda sıkça tartışılacak yeni turizm formlarının oluşmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla kavramsal tartışmaların süregelmesi de kaçınılmaz olmaktadır. İntihar turizmi kavramı da, sosyal ve psikolojik yönleriyle turizm olgusu içerisinde söz konusu tartışmaların odağında yer alacaktır. Her ne kadar güçlükler olsa da, gelecekte intihar turizmi ile ilgili yapılacak çalışmalar intiharın bir turizm türü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği noktasında alternatif bakış açıları yaratabilir. Özellikle ötanazinin yasal olduğu İsviçre, Hollanda, Kanada gibi ülkelere intihar turizmi kapsamında giden bireyler üzerinde yapılacak ampirik çalışmalar konunun daha derinlikli şekilde ele alınabilmesine yardımcı olacaktır. Bununla birlikte Türkiye'nin intihar turizmi kapsamında değerlendirilebilmesinin önünde özellikle dini ve sosyolojik kısıtlar olsa da, intihar eden kişilerin verilerine ulaşılabilmesi suretiyle ikamet yerleri temel alınarak (residence/non-residence) uluslararası alanyazındaki çalışmalara benzer olarak (Gross vd., 2007; MacPherson, Gushulak ve Sandhu, 2007) söz konusu intiharların yüzde kaçının yaşanılan alanın dışında gerçekleştiği saptanabilir. Öte yandan, ötanazi işlemlerinin gerçekleştirilmesine aracı olan Dignitas (İsviçre), EXIT International (Avustralya, İsviçre, Hollanda, İngiltere, İrlanda, ABD, Yeni Zelanda), Final EXIT (Oregon, ABD), Compassion & Choices (Colorado, ABD), Death with Dignity National Center (Oregon, ABD), Hemlock Society (Santa Monica, ABD) vb. uluslararası kuruluşlardan Türkiye'den ötanazi işlemi için başvuruda bulunan bireylerin bilgileri edinilmek suretiyle intihar turizmine katılım motivasyonlarına ait boyutlar ortaya koyulmaya çalışılabilir. Böylelikle intihar eyleminin, içerisinde başka bir yere seyahat etme faktörünü barındırıp barındırmadığı belirlenerek, turizm ile ilişkisi tartışılabilir.

KAYNAKÇA

- Abaan, S. (1997). Ötanazi: Hastalarımıza borcumuz mu? *Hekimler Birliği Vakfı Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, 5(2), 92-96.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Amujo, O. C. ve Otubanjo, O. (2012). Leveraging rebranding of “unattractive” nation brands to stimulate post-disaster tourism. *Tourist Studies*, 12(1), 87-105.
- Andorno, R. (2013). Nonphysician-assisted suicide in Switzerland. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 22, 246-253.

- Annadurai, K., Danasekaran, R. ve Mani, G. (2013). Euthanasia: right to die with dignity. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 3(4), 477-478.
- Aşıcıoğlu, F., Bafra, J. ve Seçkin, Ç. (1995). Yaşam desteklerin kesilmesi ya da sınırlandırılması (pasif ötanazi) bir olgu sunumu. *Adli Tıp Dergisi*, 11, 71-76.
- Ay, M. A. (2013). *Hemşirelerin Ölüm, Ölümcül Hasta ve Ötenaziye İlişkin Tutumları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aypar, Ü. (1997). Ötanazi. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 28(1), 43-47.
- Badulescu, D. ve Badulescu, A. (2014). Medical tourism: between entrepreneurship opportunities and bioethics boundaries: narrative review article. *Iranian Journal of Public Health*, 43(4), 406-415.
- Biröl, L. (2004). Terminal Evredeki Hasta Bakımı. İçinde N. Akdemir, L. Biröl (Ed.), *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı* (s. 65-82), Ankara: Sistem Ofset.
- Bowen, D. ve Clarke, J. (2009). *Contemporary Tourist Behaviour: Yourself and Others and Tourists*, Londra: CABI.
- Böyükbaş, N. (1998). Sağlık personelinin ötanaziye bakışı. *Uluslararası Katılımlı VI. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildiriler Kitabı içinde* (s.45-56), Ankara: GATA Hemşirelik Yüksekokulu.
- Callaghan, S. (2011). *Death Tourism: Travelling For Life-Ending Procedures*, Sydney: Australian Lawyers Alliance.
- Cantrell, F. L., Nordt, S., McIntyre, I. ve Schneir, A. (2010). Death on the doorstep of a border community—intentional self-poisoning with veterinary pentobarbital. *Clinical Toxicology*, 48(8), 849-850.
- Çetintulum Huyut, B. (2013). *Dini Yönelim, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Demirhan, E. A. (1994). *Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Dikmen, Y. (2001). Yoğun Bakımda Hastadan Desteği Çekme ve Etik, Ötanazi. İçinde H. Hatemi, H. Doğan (Ed.), *Medikal Etik Doğum, Ölüm süreçleri ve Yaşamın Anlamı* (s. 35-41), İstanbul: Yüce Yayıncılık.
- Durkheim E. (2013). *İntihar: Bir Toplum Bilim İncelemesi* (Çev. Z. Zühre İlkelen), İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Dyer, C. (2003). Swiss parliament may try to ban “suicide tourism”. *BMJ: British Medical Journal*, 326(7383), 242.
- Elçioğlu, Ö., Gündüz, T. ve Köşgeroğlu, N. (1994). Tıp, hukuk ve etik açıdan euthanasia. *Tıbbi Etik*, 2(2), 64-70.
- Eskin M. (2007). İntiharda bilişsel davranışçı sağaltım yaklaşımları. *Kriz Dergisi*, 15(2), 15- 35.
- Gauthier, S., Mausbach, J., Reisch, T. ve Bartsch, C. (2014). Suicide tourism: a pilot study on the Swiss phenomenon. *Journal of Medical Ethics*, 1-7.

- Gilmartin, M. ve White, A. (2011). Comparative perspectives symposium: gender and medical tourism interrogating medical tourism: Ireland, abortion, and mobility rights. *Signs*, 36(2), 275-280.
- Gross, C., Piper, T. M., Bucciarelli, A., Tardiff, K., Vlahov, D. ve Galea, S. (2007). Suicide tourism in Manhattan, New York City, 1990–2004. *Journal of Urban Health*, 84(6), 755-765.
- Gürcan, E.C. (2011). Ötanazi: yaşama hakkı açısından bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(2), 255-280.
- Hall, M. C. (2011). Health and medical tourism: a kill or cure for global public health?. *Tourism Review*, 6(1/2), 4-15.
- Hartmann, R. (1988). Combining field methods in tourism research. *Annals of Tourism Research*, 15(1), 88-105.
- Higginbotham, G. (2011). Assisted-suicide tourism: is it tourism? *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2), 177-185.
- Huxtable, R. (2009). The suicide tourist trap: compromise across boundaries. *Journal of Bioethical Inquiry*, 6(3), 327-336.
- Karahisar, F. (2006). *Ölümcül Hasta, Hemşire ve Hekimlerin Ölüm ve Ötanaziye İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon imajı oluşturmada hüzün turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *University of Gaziantep Journal of Social Sciences*, 10(1), 209-232.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2015). *Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kumaş, G. (2005). *Adana İlindeki Çeşitli Hastanelerin Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan Hemşirelerin Ötanazi Hakkındaki Düşünceleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Laurence, L. (2016). Canadian senate passes euthanasia bill. <https://www.lifesitenews.com/news/breaking-canadian-senate-passes-euthanasia-bill> adresinden 29 Kasım 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Lennon, J. J. ve Foley M. (1999). Interpretation of the unimaginable: the U.S. Holocaust Memorial Museum, Washington, D.C. and “dark tourism”. *Journal of Travel Research*, 38(1), 46–50.
- Lewis, P. (2011). Informal legal change on assisted suicide: the policy for prosecutors. *Legal Studies*, 31(1), 119-134.
- Lunt, N. ve Carrera, P. (2010). Medical tourism: assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66, 27-32.
- Lunt, N. ve Jin, K. N. (2013). Developments in medical tourism. *China Health Review*, 4(4), 12-19.
- MacPherson, D. W., Gushulak, B. D. ve Sandhu, J. (2007). Death and international travel—the Canadian experience: 1996 to 2004. *Journal of Travel Medicine*, 14(2), 77-84.

- Masoud, F., Alireza, J., Mahmoud, K. ve Zahra, A. (2013). A Systematic Review of Publications Studies on Medical Tourism. *Journal of Education And Health Promotion*, 2(51) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3826028/> adresinden 28 Kasım 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Miller, D. S. ve Gonzalez, C. (2013). When death is the destination: the business of death tourism – despite legal and social implications. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7(3), 293-306.
- Miller, R. C. (1997). Euthanasia tourism. *Ethics and Medicine*, 13(1), 1-11.
- Müller-Busch, H. C., Oduncu, F. S., Woskanjan, S. ve Klaschik, E. (2005). Attitudes on euthanasia, physician-assisted suicide and terminal sedation-a survey of the members of the German association for palliative medicine. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 7(3), 333-339.
- Neulinger, J. (1974). The psychology of leisure: research approaches to the study of leisure. *Springfield*, 11, 295-306.
- Oğuz, N. Y., Şenol, S., Devrimci Özgüven, H., Arıkazan, M., Özen, A. R. ve Ünal, Ş. (1996). Ankara’da çalışan hekimlerin ötanazi ile ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik bir anket çalışması. *3P Dergisi*, 4(3), 43-47.
- Oral, U. (1995). *Ötanazi*, Ankara: Tıbbi Etik Hekimler Birliği Vakfı.
- Pakes, F. (2003). Tolerance and pragmatism in the Netherlands: euthanasia, coffeeshops and prostitution in the “purple years”, 1994–2002. *International Journal of Police Science & Management*. 5(4), 217-228.
- Palabıyıköğlü, R., Azizoğlu, S., Özayar, H. ve Ercan, A. (1993). İntihar girişimlerinde bulunanların aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 1(2), 69-75.
- Sayıl, I., Oral, A., Güney, S., Ayhan, N., Ayhan, Ö. ve Devrimci, H. (1993). Ankara’da intihar girişimleri üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi*, 1(2), 56-61.
- Srinivas, R. V. (2009). Exploring the potential for American death tourism. *Michigan State University College of Law Journal of Medicine and Law*, 13(1), 91-122.
- Tourism Research and Marketing. (2006). *Medical tourism: A Global Analysis*, Hollanda: Atlas.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=23 adresinden 28 Kasım 2016 tarihinde edinilmiştir.

ISPARTA İLİNDE KONUT FİYATLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN HEDONİK FİYAT MODELİ İLE BELİRLENMESİ*

Arş. Gör. Dr. Mehmet YİYİT
Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF
mehmet_yiyit@hotmail.com

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Süleyman Demirel Üniversitesi
bekirgovdere@sdu.edu.tr

ÖZET

Hedonik Fiyat Modeli ürünlerin bir bütün olarak sunulduklarında ayrı ayrı piyasaları oluşmayan özelliklerinin örtük fiyatlarının belirlenebilmesi için kullanılmaktadır. Literatürde özellikle dayanıklı mallar ve kamusal malların refah analizleri için kullanılan Hedonik Fiyat Modeli bu çalışmada Isparta ilindeki konutların özelliklerinin örtük fiyatlarının belirlenebilmesi için kullanılmıştır. Bu amaçla 2014 yılı içerisinde 266 adet satışa çıkmış konuta ait veri emlakçılar ile yüz yüze görüşülerek Kasım – Aralık 2014 tarihleri arasında derlenmiştir. Veriler konutlara ait yapısal özellikleri ve lokasyon özelliklerini kapsamaktadır. Çalışmada doğrusal regresyon tekniği En Küçük Kareler ile Logaritmik-Doğrusal formda uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları ön beklentiler ile uyumludur; Isparta'daki konutların fiyatlarını etkileyen en önemli özellikler ısıtma sistemi ve estetik öğelerdir.

Anahtar Kelimeler: Hedonik Fiyat Modeli, Konut Sektörü, Isparta.

THE DETERMINATION OF THE FACTORS INFLUENCE THE HOUSE PRICES IN ISPARTA CITY WITH HEDONIC PRICE MODEL

ABSTRACT

Hedonic Price Model is used to determine implicit prices of the characteristics whose prices can not be determined separately because of their embedded structure. Hedonic Price Model which is widely used in the literature for durable goods and analyzing wealth of public goods has been analyzed for determining implicit prices of the characteristics of houses in Isparta city in this study. For this purpose, data about 266 houses for sale were collected between November and December 2014 by interviewing face-to-face with real estate agents. The data cover the structural and locational features of the houses. In order to achieve this goal, the technique of linear regression is used with Ordinary Least Squares under the Log-Lin mathematical form. The findings of this study are compatible with the pre-expectations so that the most

*Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan doktora çalışmasına dayandırılmaktadır.

important characteristics affecting price of a house in Isparta are the heating system and aesthetic items.

Keywords: Hedonic Price Model, Housing Sector, Isparta.

1. GİRİŞ

Hedonik Fiyat Modeli (HFM), ürünlerin homojen olmadığı fikrine dayanmaktadır. HMF'ne göre ürünler insanların değer atfettiği farklı bir takım özelliklerin bir araya gelmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu bakımdan HFM'ine göre ürünler heterojen varsayılmaktadır. Bu modele göre ürünler sahip oldukları kendilerine has özelliklerin toplamıdır. Ürüne ait her bir özellik ayrı birer mal veya hizmet olarak düşünülür ve bu nedenle her bir özelliğin kendisine ait bir fiyatı vardır (Yayar, 2011: 22). Ancak her bir özelliğe ait fiyatlar açık piyasalarda oluşmazlar. Aynı zamanda açık piyasada oluşan fiyatlar ile belirli bir özellik demeti içerisinde bulunan bir niteliğin açık piyasada oluşan fiyatı ile o özellik demeti ile birlikte sunulduğundaki fiyatı farklı olabilecektir.

Sonuç olarak bir ürünün fiyatı, o ürünün sahip olduğu özelliklerin fiyatlarının toplamı şeklinde düşünülebilir. Ürünler tüketicilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamaktadır ve her bir özelliğin tüketici tarafından tüketilmesi ile ortaya çıkan tatmin, memnuniyet veya fayda anlamlarına gelen “hedonik” terimi bu modele ismini vermektedir (Yayar, 2011: 22).

Çalışmanın konusunu Isparta ilinde, fiyat düzeyinin yüksek olduğu düşünülen konut sektöründe fiyatı etkileyen faktörlerin, özellikle tüketici eğilimlerini görebilmek amacıyla, araştırılması oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı tüketici tercihlerinin ne yönde olduğunu belirlemek suretiyle Isparta konut piyasasında talep dinamikleriyle ilgili çıkarımda bulunmak ve mümkünse politika önermektir. Çalışmada kullanılan veriler şehirdeki emlakçılar ile yüz yüze görüşmek suretiyle elde edilmiştir. Veriler Kasım – Aralık 2014 tarihleri arasında toplanmış ve 2014 yılı için araştırılmıştır. Toplam 266 adet konuta ait konutların fiziksel ve lokasyon özelliklerini tanımlayan veri elde edilmiştir. Çoklu regresyon analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın temel kısıtını ise veri toplama süreci oluşturmuştur. Oldukça sıkıntılı bir veri toplama süreci sonucunda 266 adet gözlem elde edilebilmiştir. Gözlem sayısının artması çalışmayı teknik açıdan daha sağlıklı hale getirebilir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı şöyle organize edilmiştir: Öncelikle HFM'nin tarihsel gelişiminden kısaca bahsedilecek ve bazı çalışmalar ile literatüre değinilecektir. Daha sonra çalışmanın veri ve yöntemi tanıtılacak ve takip eden bölümde ampirik sonuçlar sunulacaktır. Sonuç bölümü ise Isparta'daki tüketicilerin konutlarda aradığı özellikler ile ilgili genel bir çıkarım içerecektir.

2. HEDONİK FİYAT MODELİNİN GELİŞİMİ

HFM uzun yıllardır, fiyatları piyasalarda doğrudan oluşmayan ve bu nedenle doğrudan gözlenemeyen özelliklerin fiyatlarının açığa çıkarılması amacıyla kullanılmaktadır.

Hedonik fiyat analizi olarak adlandırılabilen ilk çalışmaya 1922 yılında, George Casper Haas'ın "A Statistical Analysis of Farm Sales in Blue Earth County, Minnesota, As a Basis for Farm Land Appraisal" isimli, tarım sektörü ile ilgili çalışmasında rastlanmaktadır (Colwell and Dilmore, 1999: 620). Haas çalışmasında tarım arazilerinin değerini belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla satış yılına, yol tipine ve şehrin büyüklüğüne göre düzeltilmiş dönüm (tarım çiftlikleri için) fiyatı, dönüm başına binaların amorti edilmiş maliyeti, arazi sınıflama endeksi, toprak verimlilik endeksi ve şehir merkezine uzaklık değişkenlerini kullanmıştır (Haas, 1922: 43).

Frederick V. Waugh, ise 1928 yılında yayımlanan çalışmasında sebzelerin fiyatlarını etkileyen faktörleri kendi sahip olduğu özellikler ve paketlenme şekilleri ile açıklamaya çalışmıştır. Waugh çoklu regresyon analizi ile ulaştığı sonuçları açıklar iken ulaştığı sonuçların kalite ölçütleri olarak kullanılabilmesinin üzerinde durmaktadır. Örneğin serada yetiştirilen salatalıklarda salatalığın boyunun ve salatalığın çapının boyuna olan oranının en önemli kalite ölçüsü olduğu sonucuna ulaşmıştır (Waugh, 1928: 195).

Andrew T. Court'un, 1920-1939 yılları arasını yansıtan bir otomobil fiyat endeksi oluşturmayı amaçladığı ve 1939 yılında kaleme aldığı çalışması Hedonic Price Indexes with Automotive Examples, "hedonik" teriminin, bu anlamıyla zikredildiği ilk çalışmadır (Colwell and Dilmore, 1999: 620).

Hedonik terimi, Court'un bu öncü çalışmasında, "yararlılık ve arzu edilebilirlik" endeksi oluştururken otomobilin beygirgücü, fren gücü, pencere alanı gibi çeşitli bileşenlerinin göreceli önemlerinin ağırlıklarını tanımlamak için kullanılmıştır (Goodman, 1998: 292). Hedonik kelimesini neden kullandığını da şöyle izah eder: (Goodman, 1998: 292) "*Faydacılık, iyiliği bir bütün olarak toplumun büyük mutluluğunda arayan hedonistik doktrinin başıdır. Hedonik fiyat karşılaştırmaları, herhangi bir ürünün, bu durumda bir araba motorunun, toplumun ve ona ödeme yapanların mutluluk ve refahına olan potansiyel katkısını ayırt ederler.*" (Court, 1939: 107).

Zvi Griliches 1961 yılındaki çalışmasında Court'un çalışmasında olduğu gibi bir kaliteye göre düzeltilmiş otomobil fiyat endeksi hesaplamayı amaçlamıştır ve fiyat artışlarının bariz bir şekilde kalitedeki iyileşmeden kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır (Griliches, 1961: 174).

Griliches çalışmasında regresyon analizi ile otomobiller için ortalama fiyat değişimini, kendi oluşturduğu "kalite endeksi"ne bölerek "*doğru fiyat endeksi*"ni hesaplamıştır. Bu yaklaşımı ile Griliches "özellik fiyat endeksleri" yöntemini ortaya atan ilk iktisatçı olmuştur (Cingöz, 2011: 9).

Kelvin J. Lancaster ise geleneksel tüketici teorisine yeni bir boyut getirmiştir. Ona göre ürünler doğrudan faydanın nesnesi değildir. Tüketiciler faydayı, doğrudan ürünün kendisinden değil, ürünün sahip olduğu karakteristiklerden türetirler (Ustaoğlu, 2003: 12). Lancaster bu doğrultuda “tüketimin, ürünlerin tek tek veya kombinasyon olarak girdiyi teşkil ettiği, çıktının ise karakteristikler toplamı olduğu bir faaliyet” olduğunu ileri sürmüştür (Lancaster, 1966: 134).

Lanchester’in Modeli malların bir grubun üyeleri olduğunu ve bu grupta yer alan malların bütçe kısıtına bağlı olarak niteliksel bileşimlerden oluştuğunu varsayar. Bu modelde mal grubunda yer alan malların birlikte kullanımı mümkündür. Bu nedenle Lanchester’in Modeli (teorisi) tüketim mallarının tamamı için uygundur (Baldemir vd., 2007: 1).

Sherwin Rosen ise 1974 yılındaki çalışması ile HFM’ndeki teorik boşluğu kapatmıştır. Rosen modelinde üretici ve tüketici tarafların tam rekabet koşulları altında arz ve talebi nasıl eşitlediğini teklif ve öneri eğrileri ile analiz etmiştir.

Rosen’in modelinde ürün (z) “ n ” adet karakteristik tarafından tanımlanır;

$$z = (z_1, z_2, \dots, z_n) \quad (1)$$

Ürünün tam rekabet piyasasında oluşan fiyatı ise;

$$p(z) = p(z_1, \dots, z_n) \quad (2)$$

şeklinde tanımlanır.

Rosen ve Lanchester ürünleri özellikler demeti olarak ele alırlar. Ancak Lanchester herhangi bir özellik demetinin bir araya gelerek bir ürünü oluşturabileceğini öne sürerken Rosen ise belirli özelliklerin bir araya gelerek bir ürün oluşturabileceğini ifade etmektedir (Rosen, 1974: 37-38). Rosen’in burada dikkate aldığı nokta ise üretim sürecindeki kısıtlardır. Üretim, üreticilerin üretim fonksiyonlarını şekillendiren kısıtlar nedeniyle herhangi bir özellik demetini bir araya getirebilen bir faaliyet olarak değil, belirli bir özellikler demetini bir araya getirebilen bir faaliyet olarak değerlendirilir. Bunun pratik sonucu ise Lanchester’in yaklaşımının bütün tüketim malları için uygun olması, Rosen’in yaklaşımının ise daha çok dayanıklı tüketim malları için uygun olması şeklinde kendini gösterir (Baldemir vd., 2007: 3).

3. LİTERATÜR

HFM, ürünlerin özelliklerine ait örtük fiyatların belirlenebilmesi için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Pek çok ürün çeşidinde HFM’nin kullanıldığı yüzlerce çalışma mevcuttur. Aşağıda bu çalışmanın konusunu oluşturan konut sektöründe uygulanan HFM çalışmalarından bazılarına yer verilmiştir.

Adair vd, 2000 yılında yayımlanan çalışmalarında Belfast kentsel alanındaki konutları 3 alt piyasaya ayırmışlar ve yedi farklı bölgede analiz etmişlerdir. Çalışmada 1996 yılı boyunca satılan 2648 adet konuta ait yapısal özellikler, ev sahiplerinin sos-ekonomik durumları ve konutun ulaşım imkanlarına ilişkin değişkenler kullanılmıştır. Kullandıkları yöntem çoklu regresyondur. Ulaştıkları sonuçlara göre tüm şehir modellendiğinde etkisiz gibi görünen ulaşılabilirlik özelliği alt piyasalarda önemli bir etki gücüne sahiptir. Yazarlara göre çalışmanın literatüre asıl katkısı ise kullandıkları ulaşım değişkenidir. Önceki çalışmalara göre daha gelişmiş bir değişken kullanmışlardır.

Kestens vd., 2006 yılında yayımlanan çalışmalarında Kanada'nın Quebec şehrindeki 761 hane halkı ile telefonda görüşerek anket yoluyla konutlarla ilgili detaylı bilgileri edinmişlerdir. Örneklemeye dahil edilen konutlar 1993-2001 yılları arasında alım satıma konu olmuştur. Örtük fiyatlardaki heterojeniteyi ölçmek üzere çalışmalarına ev sahiplerinin sosyo-ekonomik (eğitim düzeyi, gelir durumu, konutu satın alanın önceki iş durumu vb.) durumlarını da dahil etmişlerdir. Çalışmada kullanılan yöntem çoklu regresyondur. Çalışmalarının sonuçlarına göre hane halkı geliri konutun alanı, yaşı, konutun bulunduğu muhitin sosyal statüsü ve ulaşılabilirliği değişkenlerinden sonra konut fiyatı üzerindeki en önemli beşinci değişkendir.

Iacobini ve Lisi, 2012 yılında yayımlanan çalışmalarında, 2009 ve 2010 yıllarında İtalya'nın çeşitli bölgelerinde satılan 883 adet konuta ait veriyi kullanmışlardır. Konut piyasasının tam rekabet piyasasının en önemli özelliklerinden biri olan ürünün homojenliği özelliğini taşımadığı için ortaya çıkan (hem alıcı hem de satıcı tarafında) bilgi eksikliği nedeniyle HFM'ne tarafların pazarlık gücünü ölçen bir değişken dahil etmişlerdir. Yazarlar model tahmininde çoklu regresyon yöntemini kullanmışlardır. Modele eklenen konutların yapısal ve lokasyon özellikleri haricindeki bu değişkenin hem modellerin açıklama gücünü yükselttiği hem de konutların tahmin edilen fiyatları ile gerçek fiyatları arasındaki hatayı ciddi ölçüde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üçdoğruk 2001 yılında emlakçılardan edindiği 2718 adet konuta ait veri ile İzmir ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Pek çok bağımsız değişkenin kullanıldığı çalışmada konutun ısınma sistemi, konutun bulvar üzerinde bulunması ve konutun Çiğli ilçesinde bulunması (negatif yönde) konut fiyatlarını etkileyen en önemli değişkenler olarak göze çarpmıştır. Çalışmanın analiz yöntemi çoklu regresyondur.

Yankaya ve Çelik 2005 yılındaki çalışmalarında İzmir ilindeki metro hattının, civarındaki konutların fiyatlarına olan etkisini 360 adet konuta ait veri ile kurulan çoklu regresyon analizi ile incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda yazarlar metro hattına olan uzaklığın fiyatları olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Baldemir vd. 2007 yılındaki çalışmalarında Muğla merkezdeki 178 adet konuta ait bilgi toplamışlardır. Çoklu regresyon Birkaç matematiksel form altında denenmiş ve kurulan model sonuçlarına göre metrekare (m²) ve asansör sayısı değişkenleri istatistiksel olarak en anlamlı değişkenler olarak elde edilmiştir.

Alkay 2008 yılındaki çalışmasında İstanbul'daki 522 adet konuta ait veri ile HFM oluşturmuştur. Yazar konut piyasasının alt segmentlere ayrılarak incelendiğinde daha doğru sonuçlara ulaşılacağı varsayımı ile İstanbul ilini hane halkı ortalama gelirini baz alarak 3 alt segmente ayırmış ve her bir alt segment için çoklu regresyon yöntemi ile modeller oluşturmuştur. Yazarın ulaştığı sonuçlara göre alt segmentlerde çalışmak bütün olarak çalışmaktan daha sağlıklı sonuçlar üretmektedir.

Selim 2008 yılındaki çalışmasında TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketlerinden derlediği 5741 adet gözlem ile HFM kurmuştur. Selim'in sonuçlarına göre yapının şekli, oda sayısı ve konutun alanı fiyatı en çok etkileyen faktörlerdir. Yazarın kullandığı yöntem çoklu regresyondur.

Kaya'nın 2012 yılındaki çalışması 487.027 adet konuta ait veri içermektedir. Yazar çalışmasında HFM'ni bir fiyat endeksi hazırlamak için kullanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre tüketiciler "lüks" olarak nitelendirilebilecek özelliklere ödeme yapmak konusunda isteklidirler. Yazar fiyata etki eden faktörleri belirlerken çoklu regresyon yöntemini, fiyat endeksini hazırlarken ise Ardışık Dönemler Zaman Kukla Değişkeni yöntemini kullanmıştır.

4. VERİ VE YÖNTEM

Araştırmada Isparta ilindeki konutların fiyatlarını etkileyen faktörler HFM kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz için gereken veri ise, literatürde oldukça yaygın şekilde karşılaşıldığı üzere şehirdeki emlakçılar ile yüz yüze görüşmek suretiyle elde edilmiştir. Veriler Kasım – Aralık 2014 tarihleri arasında toplanmış ve 2014 yılı için araştırılmıştır. Isparta merkezdeki toplam 266 adet konuta ait veri elde edilmiştir. Konutlar Isparta merkez ilçede bulunmaktadır. Fiyat ve diğer özellikleri derlenen konutlar 2014 yılı içerisinde satışı yapılmış veya halihazırda satılık durumdaki konutlardır. Çalışmada, müşteri kitlesi itibariyle daha spesifik bir portföye sahip olan "apart" olarak isimlendirilen konutlar örneklem dışında bırakılmıştır. Çalışma kapsamında konut fiyatına etkisi belirlenmeye çalışılan toplam 57 adet değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden 14 tanesi sürekli değişken iken 43 tanesi kukla değişkendir. Değişkenler temel olarak 2 grupta incelenebilir:

- Konutun fiziksel özelliklerine ait değişkenler: Konutun yaşı, alanı, apartman dairesi olup olmaması, ısıtma sistemi vb. bilgileri veren 7 sürekli 35 kukla değişken.

- Konutun lokasyonu ile ilgili değişkenler: Konutun belirli noktalara olan uzaklığı, cephesi vb. bilgileri veren 7 adet sürekli 8 adet kukla değişken.

Araştırmada uygulanacak analizler ve yapılması gereken hesaplamalar için Microsoft Office Excel, ArcGIS 10.2 ve E-views 8 programları kullanılmıştır.

Değişkenlerin seçiminde emlakçılar ile görüşülüp böyle bir araştırma için hangi değişkenlerin kullanılması gerektiğiyle ilgili ön bilgi alınmıştır. Alınan bilgiler doğrultusunda gereken bilgilerin ulaşılabilirliği de göz önünde bulundurularak Ek Tablo 1’de detayları verilen değişkenlerde karar kılınmıştır.

Değişkenler modele dahil edilirken aynı özelliği farklı açılardan tanımlayan kukla değişkenlerin birlikte modele girmesinin yaratacağı tam çoklu doğrusallık sorunundan kaçınmak için (Gujarati, 2004: 302), bu tür değişkenlerin bir tanesi denkleme dahil edilmemiştir. Ortaya çıkaracağı bu matematiksel sorun nedeniyle denkleme dahil edilmeyen değişkenler şunlardır: Apartman, pimapen, laminant, müteahhit, emlakçı, cadde, diğer, yok.

Ek Tablo 2’de tüm değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

4.1. Modelde Bulunacak Değişkenlerin Belirlenmesi

Daha önce belirtildiği gibi bu çalışmanın analizlerinin yapılması amacıyla kullanılacak olan 57 adet bağımsız değişken bulunmaktadır. Bu sayı bir regresyon analizi için oldukça yüksek bir sayıdır. Dolayısıyla böyle bir durumda hangi değişkenlerin modelde bulunması gerektiği sorunu ile karşılaşılmaktadır. Değişken sayısının yüksek olduğu durumlarda en doğru değişkenlerin seçilmesi için önerilen matematiksel yöntemler bulunmaktadır. Doğru değişkenleri seçmek amacıyla matematiksel yöntemleri kullanmak kullanıcının gözünden kaçacak pek çok ihtimalin hesaba katılması açısından önemlidir. Bu amaçla tüm ihtimallerin hesaplanmasından çok daha az hesaplama gerektiren ve en iyi olmak zorunda olmasa da oldukça iyi sonuçlar veren değişken seçme yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemler “adım adım (aşamalı) regresyon yöntemleri” olarak anılmaktadırlar (Rawlings vd., 1998: 213). Çoğunlukla kullanılan ve bu çalışmada da faydalanılan E-views programı ile İleri Yönlü Seçim (Forward Selection), Geri Yönlü Seçim (Backward Selection), Adım Adım Regresyon (Stepwise Regression), Swapwise – Max - R^2 Artışı (Increment), Swapwise – Min - R^2 Artışı (Increment), Kombinasyonel Yöntem (Combinatorial) aşamalı regresyon yöntemleri uygulanabilmektedir.

Bu çalışmada bağımsız değişkenlerin seçimi için adım adım regresyon yöntemlerinden olan Kombinasyonel yöntem kullanılmıştır. Ayrıca Stepwise Backward yöntemi de bir karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Kombinasyonel yöntemde modelde her zaman olması istenen değişkenler ile diğer değişkenlerden oluşan iki grup bağımsız değişken bulunmaktadır. Yöntemin algoritması bu iki değişken havuzundaki değişkenleri kullanarak istenen sayıda bağımsız değişkenin bulunduğu en yüksek R^2 'ye sahip modeli olası tüm kombinasyonları deneyerek belirlemektedir.

Konut fiyatı kendisini etkileyen özelliklerin bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır:

$$KF = f(FÖ, LÖ) \quad (3)$$

Fonksiyonda KF konut fiyatını, FÖ konutun fiziksel özelliklerini, LÖ ise konutun lokasyonu ile ilgili özellikleri temsil etmektedir. İlgili özelliklerin tamamı bir bağımsız değişkenler matrisi haline getirilmiş ve EKK tahmincisi ile tahmin edilmeye başlanmıştır.

Matris notasyonu ile model şu şekilde kurulmuştur.

$$Y = X\beta + u_t \quad (4)$$

Burada Y bağımlı değişken vektörü, X bağımsız değişkenler matrisi, β katsayılar vektörü ve u_t ise hata terimleri vektörüdür. EKK tahmincisi ise;

$$\beta = (X'X)^{-1}X'Y \quad (5)$$

şeklindedir.

Burada X matrisi tüm bağımsız değişkenleri içermektedir:

$$X = (x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (6)$$

Kombinasyonel yöntem bu değişkenlerden istenen sayıda değişkeni kullanarak bir bağımsız değişken matrisi oluşturarak en yüksek R^2 değerini sağlayan modeli seçmektedir.

Modelin matematiksel formu ile ilgili teorik bir ön bilgi bulunmamaktadır. Literatüre bakıldığında çok yüksek bir oranda logaritmik-doğrusal formun kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da literatürde sıklıkla karşılaşıldığı üzere modelin tahmininde logaritmik-doğrusal form kullanılmıştır:

$$\text{Ln}Y = X\beta + u_t \quad (7)$$

4.2. Modelin Tahmin Edilmesi

Katsayılar literatürde en sık kullanılan yöntem olan EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Kombinasyonel yöntemin belirlediği değişkenlere ait katsayılar ile Stepwise Backward yönteminin belirlediği değişkenlere ait katsayılar bir karşılaştırma yapılabilmesi açısından birlikte sunulmuştur. Ayrıca modeldeki değişen varyans sorunun çözümü için değişkenlerin standart hataları White'in geliştirdiği "dayanıklı varyans kovaryans matrisi" ile tekrar tahmin edilmiş ve sonuçlar da yine Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Model Sonuçları

Değişkenler	Kombinasyonel Yöntem	Kombinasyonel Yöntem (White)	Stepwise Backward (0,15)***	Stepwise Backward (White)	Değişkenler	Kombinasyonel Yöntem	Kombinasyonel Yöntem (White)	Stepwise Backward (0,15)***	Stepwise Backward (White)
C (sabit katsayı)	11.4896 (0.090725) [0]*	11.4896 (0.103145) [0]*	11.50688 (0.092508) [0]*	11.50688 (0.104352) [0]*	HU	-0.004701 (0.002131) [0,0283]**	-0.004701 (0.002288) [0,0409]**	-0.003679 (0.002233) [0,1007]	-0.003679 (0.00228) [0,1079]
M²	0.002049 (0.000369) [0]*	0.002049 (0.000456) [0]*	0.00205 (0.000368) [0]*	0.00205 (0.000433) [0]*	EBEVEYN	0.057868 (0.029275) [0,0492]**	0.057868 (0.030179) [0,0564]**	0.05201 (0.029235) [0,0765]**	0.05201 (0.030024) [0,0845]**
LED	0.095019 (0.031275) [0]*	0.095019 (0.030883) [0]*	0.107749 (0.030665) [0]*	0.107749 (0.031145) [0]*	KABIN	0.056405 (0.030101) [0,0621]**	0.056405 (0.031027) [0,0703]**	0.055995 (0.03004) [0,0635]**	0.055995 (0.030593) [0,0684]**
DOGALGAZ	0.328195 (0.070694) [0]*	0.328195 (0.075325) [0]*	0.33071 (0.070732) [0]*	0.33071 (0.076103) [0]*	GUVENLIK	0.061152 (0.035359) [0,085]**	0.061152 (0.029949) [0,0422]**	0.064492 (0.035438) [0,07]**	0.064492 (0.030474) [0,0353]**
KOMBI	0.214217 (0.061977) [0]*	0.214217 (0.073743) [0]*	0.214729 (0.061883) [0]*	0.214729 (0.074096) [0]*	OU	-0.014797 (0.007568) [0,0517]**	-0.014797 (0.00723) [0,0418]**	-0.012988 (0.007797) [0,0971]**	-0.012988 (0.007373) [0,0794]**
YAS	-0.007941 (0.002066) [0]*	-0.007941 (0.002391) [0]*	-0.009072 (0.002101) [0]*	-0.009072 (0.002402) [0]*	ASANSOR	0.061567 (0.032216) [0,0572]**	0.061567 (0.032903) [0,0625]**	0.065127 (0.032533) [0,0464]**	0.065127 (0.033234) [0,0512]**
ANKASTRE	0.100297 (0.030525) [0]*	0.100297 (0.028956) [0]*	0.110452 (0.030755) [0]*	0.110452 (0.029185) [0]*	SAHIBI	-0.065697 (0.036582) [0,0738]**	-0.065697 (0.036844) [0,0758]**	-0.062116 (0.036491) [0,09]**	-0.062116 (0.037026) [0,0947]**
MUSTAKIL	0.250023 (0.058172) [0]*	0.250023 (0.071244) [0]*	0.239536 (0.057387) [0]*	0.239536 (0.071515) [0]*	OTOU	-0.030092 (0.017373) [0,0845]**	-0.030092 (0.016902) [0,0763]**	-0.028709 (0.017462) [0,1015]	-0.028709 (0.017067) [0,0938]**
KOMUR	0.189415 (0.061359) [0]*	0.189415 (0.072888) [0]*	0.190785 (0.06124) [0]*	0.190785 (0.073281) [0]*	KOOPERATIF	-0.055664 (0.030305) [0,0675]**	-0.055664 (0.029942) [0,0642]**		
ODA_SAYI	0.037928 (0.013894) [0]*	0.037928 (0.016667) [0,0237]*	0.038612 (0.01387) [0]*	0.038612 (0.015904) [0,0159]*	SMU			-0.017082 (0.011032) [0,1228]	-0.017082 (0.009374) [0,0696]**
KAT	0.022451 (0.0073) [0]*	0.022451 (0.007237) [0]*	0.021608 (0.007284) [0]*	0.021608 (0.006795) [0]*	OTOPARK	-0.004701 (0.002131) [0,0283]**	-0.004701 (0.002288) [0,0409]**	-0.003679 (0.002233) [0,1007]	-0.003679 (0.00228) [0,1079]
AMERIKAN	-0.0828 (0.04102) [0,0446]**	-0.0828 (0.047295) [0,0813]**	-0.081657 (0.040942) [0,0472]**	-0.081657 (0.046347) [0,0794]**	PU	0.006909 (0.002947) [0,0199]**	0.006909 (0.003156) [0,0295]**	0.008341 (0.003033) [0,0064]*	0.008341 (0.003239) [0,0106]**
KILER	0.050643 (0.026406) [0,0563]**	0.050643 (0.028214) [0,0739]**	0.052056 (0.026415) [0,0499]**	0.052056 (0.02825) [0,0666]**					
Düzeltilmiş R ²	0.808189				0.809022				
F Testi (olasılık)	51.75295 (0)				49.80848 (0)				
Durbin-Watson İstatistiği	2.006759				2.052801				
* %1 düzeyinde anlamlı, ** %10 düzeyinde anlamlı, *** Stepwise Backward adım adım regresyon yönteminde değişken seçme prosedürü için izin verilen maksimum hata payı oranı. () içindeki ifadeler standart sapmaları, [] içindeki ifadeler katsayılarla ait t-istatistiklerine ilişkin "Prob" (olasılık) değerlerini gösterir. Farklı renkteki hücreler istatistiksel olarak anlamsız olan değişkenleri işaret eder.									

Böylelikle logaritmik-doğrusal matematiksel formu altında model şu şekilde tahmin edilmiştir:

$$\ln \text{Fiyat} = \beta_0 + \beta_1 m^2 + \beta_2 \text{LED} + \beta_3 \text{DOĞALGAZ} + \beta_4 \text{KOMBİ} + \beta_5 \text{YAŞ} + \beta_6 \text{ANKASTRE} + \beta_7 \text{MÜSTAKİL} + \beta_8 \text{KÖMÜR} + \beta_9 \text{ODA_SAYI} + \beta_{10} \text{KAT} + \beta_{11} \text{AMERİKAN} + \beta_{12} \text{KİLER} + \beta_{13} \text{PU} + \beta_{14} \text{HU} + \beta_{15} \text{EBEVEYN} + \beta_{16} \text{KABİN} + \beta_{17} \text{GÜVENLİK} + \beta_{18} \text{OU} + \beta_{19} \text{ASANSÖR} + \beta_{20} \text{SAHİBİ} + \beta_{21} \text{OTOU} + \beta_{22} \text{KOOPERATİF}$$

EKK yönteminin hata terimleri ile ilgili temel varsayımları açısından modelde bir sorun olmadığı da belirlenmiştir. Modelde hata terimlerinin normal dağılıma uyup uymadığı Jarque-Bera, değişen varyansın varlığı White, otokorelasyonun varlığı ise LM testi ile sınanmıştır.

4.3. Katsayıların Yorumlanması

Logaritmik-Doğrusal modellerde tahmin edilen katsayılar değişkenlerin yarı-esneklik değerlerini vermektedir. Katsayılar bağımsız değişkende meydana gelen mutlak değişime karşılık bağımlı değişkende meydana gelen yüzde değişimi bize göstermektedir.

$$\beta_{1,5,9,10,13,14,18,21} = \frac{\text{Bağımlı değişkendeki oransal değişme}}{\text{Bağımsız değişkendeki mutlak değişme}}$$

Dolayısıyla sürekli bir değişkene ait katsayı yarı esnekliğin ifadesi olarak $\beta \cdot 100$ olarak ifade edip yorumlanabilir. Ancak kukla değişkenlerde durum farklıdır. Kukla değişkenler sürekli değişken olmadıkları için, modelde “bir birim” değişmelerinin değil “var” veya “yok” olmalarının etkisi incelendiği için yarı-esneklik değerlerinin hesaplanması da farklılık göstermektedir.

Kukla değişkenlerin katsayılarının yorumlanabilmesi için gereken hesaplama yaygın olarak Robert Halvorsen ve Raymond Palmquist’in 1980 yılında yayımladıkları makaleye dayanmaktadır. Buna göre kukla değişkenlerin katsayılarının doğru şekilde yorumlanabilmesi için gereken hesaplama şu şekildedir (Halvorsen and Palmquist, 1980: 747).

$$\text{Yarı Esneklik Değeri} = 100 * (e^{\beta} - 1)$$

Tahmin edilen katsayıya yukarıdaki işlemin yapılması ile değişkene ilişkin yarı-esneklik değerine ulaşılabilir. Ancak bu hesaplamanın sapmalı sonuçlar vereceğini öne süren Peter E. Kennedy, 1981 yılında yayınladığı Estimation with Correctly Interpreted Dummy Variables in Semilogarithmic Equations isimli çalışmasında, tahmin edilen katsayının aşağıdaki hesaplama (Kennedy, 1981: 801) tabi tutulması ile daha doğru bir sonucun alınacağını belirtmiştir (Çağlayan ve Güriş, 2005: 395-396).

$$\text{Yarı Esneklik Değeri} = 100 * (e^{\left[\hat{\beta} - \frac{V(\hat{\beta})}{2} \right]} - 1)$$

Bu çalışmada daha doğru sonuçlar verdiği ifade edilen Kennedy'nin önerdiği yaklaşım kullanılmıştır.

Tablo 4: Değişkenlerin Yarı Esneklik Değerleri

Değişken	Yarı Esneklik Değeri
C	11.4896
M2	0.2049
YAS	-0.7941
ODA_SAYI	3.7928
KAT	2.2451
PU	0.6909
HU	-0.4701
OU	-1.4797
OTOU	-3.0092
LED	9.915547
DOGALGAZ	38.45263
KOMBI	23.55275
ANKASTRE	10.50358
MUSTAKIL	28.08004
KOMUR	20.53364
AMERIKAN	-8.04937
KILER	5.152867
EBEVEYN	5.909271
KABIN	5.751695
GUVENLIK	6.258385
ASANSOR	6.292623
SAHIBI	-6.42208
KOOPERATİF	-5.4567

Modelin sabit katsayısı konut fiyatlarının ortanca değerini (Çiçek ve Hatırlı, 2015, 107) ifade etmektedir ve 97.694 TL'ye karşılık gelmektedir.

Model sonuçlarına göre, en anlamlı (t istatistik değeri en yüksek olan) değişken konutun alanı (m^2) olmuştur. Isparta'da konutun büyüklüğünün $1 m^2$ artması konutun fiyatını ortalama olarak %0,2 dolayında arttırmaktadır. Bunun anlamı diğer değişkenler sabit kalmak şartı ile konutun alanında meydana gelecek $10 m^2$ 'lik artış konutun fiyatını yaklaşık olarak %2 oranında arttıracak olduğudur.

Model sonuçlarına göre konutun yaşı, beklendiği üzere, konutun fiyatını ters yönde etkilemektedir. Konutun yaşı arttıkça konutun fiyatı düşmektedir. Bu düşüş ise yaklaşık olarak %0,8 kadardır. Diğer tüm değişkenler sabit kaldığı takdirde Isparta'daki bir konut her yıl yaklaşık olarak %0,8 oranında değer kaybedecektir.

Konutta bulunan oda sayısı da beklentilere uygun şekilde konut fiyatını pozitif yönde etkilemektedir. Bu artış diğer özellik sabit iken konuta eklenen her bir oda için ortalama olarak yaklaşık %3,8 oranında olmaktadır.

Konutun bulunduğu kat da konut fiyatı ile doğru yönlü bir ilişki içerisindedir. Konut daha yüksek katlarda yer aldıkça konutun fiyatı yaklaşık olarak her bir kat için %2,25 oranında artmaktadır.

Isparta'daki konutların fiyatlarının az da olsa en yakın semt pazarına olan uzaklıktan da etkilendiği görülmektedir. Semt pazarına uzaklık arttıkça konutun fiyatında az da olsa bir artış meydana gelmektedir. Bir konutun fiyatı semt pazarına olan her bir 100 metre uzaklık için yaklaşık olarak %0,7 oranında artacaktır. Bu durum da semt pazarlarının kuruldukları günlerde çevrede yarattıkları gürültü, kirlilik ve trafik gibi sorunlar tarafından açıklanabilmektedir.

Isparta'daki konutların fiyatını etkileyen bir diğer unsur ise en yakın hastaneye olan uzaklıktır. Hastaneye olan uzaklık arttıkça konutun fiyatı yaklaşık olarak, her 100 metrede %0,47 oranında düşmektedir.

Konutun mevkiisi ile ilgili bir diğer özellik de en yakın eğitim kurumuna olan uzaklıktır. Diğer özellikleri aynı olmak şartı ile bir konutun bir eğitim kurumuna 100 metre daha yakın olması durumunda fiyatı yaklaşık olarak % 1,47 daha fazla olacaktır.

Konutun şehir otogarına olan uzaklığı da konutun fiyatını etkilemektedir. Ancak burada otogara olan uzaklık, özellikle Isparta şehri göz önüne alındığında sadece şehirlerarası ulaşım ihtiyacını karşılamak üzere otogara yakın olmayı değil, hatta bu özellikten daha ziyade, otogarın bulunduğu muhite olan uzaklığı ifade etmesi açısından önemlidir. Zira Isparta şehrinde şehirlerarası otogar şehrin içindeki bir bölgededir. Bu bölge özellikle son yıllarda yakınında şehrin tek alışveriş merkezinin açılmış olmasının da etkisiyle gelişme göstermektedir. Model sonuçlarına bakıldığında otogardan uzaklaştıkça diğer özellikler sabit kalmak şartıyla konutların fiyatlarında yaklaşık olarak %3'lük bir azalma meydana gelmektedir.

Konutta led ışık veya spot aydınlatma gibi özelliklerin bulunması da konutun fiyatını oldukça arttırmaktadır. Bu özelliğin bulunduğu konutlar bulunmayan konutlara göre yaklaşık olarak %9,9 daha pahalı olmaktadır. Sadece bu özelliğe sahip bir konutun fiyatının yaklaşık olarak %9,9 pahalı olacağını düşünmek kadar bu özelliğe sahip olan konutların zaten pahalı konutlar olduğunu düşünmek de mantıklı olacaktır. Nitekim bu özelliğe sahip

olan konutların yaş ortalaması 2,3 iken fiyat ortalaması ise 284.000 TL civarındadır (örneklerin fiyat ortalaması yaklaşık olarak 234.000 TL'dir).

Konutun alanından sonra t istatistiği en yüksek katsayı "doğalgaz" değişkenine aittir. Konuta ait diğer özellikler sabit kalmak şartı ile sobalı bir konut ile ısınma sistemi merkezi doğalgaz olan bir konut arasında yaklaşık olarak %34'lük bir fiyat farkı bulunmaktadır.

Isınma sistemi olarak bireysel kombiye sahip olan bir konut ise sobalı bir konuta göre yaklaşık olarak ortalama %23,8 oranında daha pahalı olacaktır.

Konutlarda mutfak setlerinin ankastre olması da beklenti ile uyumlu olarak konutun fiyatının pozitif yönde etkilemektedir. Ankastre mutfak seti bulunan bir konut bulunmayan bir konuta göre ortalama olarak yaklaşık %10,5 daha pahalı olmaktadır.

İki konutun bütün özellikleri aynı fakat birinin apartman dairesi değil de müstakil bir yapı olması durumunda müstakil olan konutun fiyatı apartman dairesine göre yaklaşık olarak ortalama %28 oranında daha fazla olacağı bulgusuna ulaşılmıştır.

Konutun ısınma sisteminin yakıt olarak kömür kullanılan kalorifer olması durumunda ise konutun fiyatı sobalı bir konuta göre yaklaşık olarak %20,5 daha fazla olacaktır.

Konutta Amerikan mutfak bulunması ise yine beklenti ile uyumlu bir şekilde konutun fiyatını negatif yönde etkilemektedir. Bütün diğer özellikler aynı olmak koşulu ile sadece Amerikan mutfaka sahip konutların fiyatları yaklaşık olarak %7,9 daha ucuz olacaktır. Oturma odası veya salon olarak kullanılan bir bölümde mutfak bulunması yaratacağı koku ve görüntü nedeniyle tercih edilmemektedir.

Konutta kiler olarak ayrılmış bir bölümün bulunması da konutun fiyatını arttıran unsurlardan biridir. Bir konutta kiler bulunmasının kiler bulunmayan bir konuta göre fiyata etkisi yaklaşık olarak %5,1 düzeyinde olmaktadır.

Ebeveyn banyosu da Isparta şehrinde son yıllarda talep edilen özelliklerden biridir. Beklentiler ile uyumlu şekilde konutun fiyatını pozitif yönde etkilemektedir. Konut talep edenler ebeveyn banyosu için yaklaşık %5,9 daha fazla ödeme yapmaya razıdırlar.

Bir konutun banyosunda kabin bulunması banyosunda hiçbir şey bulunmamasına göre fiyatına yaklaşık olarak %5,75 oranında etki etmektedir. Banyosunda kabin bulunan konutların %70'inde küvet, %80'inde ise jakuzi bulunuyor olması da kabin özelliğinin konutun banyosunda kullanılabilirlik ve estetik özelliklerinin bulunuyor olmasını yansıtmaya yeteneğine sahip olduğu

şeklinde yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında bu özelliğin konutun fiyatına yaptığı yaklaşık %5,75'lik etki de açıklanabilmektedir.

Konutlarda güvenlik hizmetinin sunulması sadece site içerisindeki konutlara özgüdür. Güvenlik görevlisine sahip bir konut satın almak isteyen tüketiciler bunun için yaklaşık %6,25 oranında daha fazla ödeme yapmaya isteklidirler.

Satın alınmak istenen konutta asansör bulunması da konutun fiyatını beklenildiği üzere arttırmaktadır. Asansörün konut fiyatına etkisi ise yaklaşık olarak %6,3 civarındadır.

Bir konutun emlakçı yerine sahibi tarafından satılıyor olması da yine beklentiler ile uyumlu şekilde fiyatı düşürücü yönde etki yapmaktadır. Aynı özelliklere sahip bir konutun sahibi yerine emlakçı vasıtası ile satın alınması durumunda yaklaşık olarak %6,4 oranında daha fazla ödeme yapılmaktadır.

Bir konutun müteahhit yerine bir kooperatif tarafından inşa edilmiş olması da yine fiyatı düşürücü yönde etkide bulunmaktadır. Aynı özelliklere sahip kooperatif tarafından inşa edilmiş bir konut müteahhit tarafından inşa edilmiş bir konuta oranla yaklaşık olarak %5,45 oranında daha ucuz olmaktadır.

5. SONUÇ

HFM ürünlerin sahip olduğu özelliklerin örtük fiyatlarını tespit edebilmek için kullanılmaktadır. Özellikle dayanıklı malların sahip olduğu özelliklerin fiyatlarının ayrıştırılması ve kamu mallarının insanların refahına yaptığı katkının fiyatlandırılabilmesi için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Isparta'da konut piyasasında tüketici tercihlerini anlamaya yönelik olarak bir HFM uygulaması yapılmıştır. Çalışma 2014 yılı içerisinde satışı yapılmış veya satışa çıkarılmış konutlara ait bilgileri kapsamaktadır. Çalışmada kurulan HFM EKK yöntemi ile logaritmik-doğrusal fonksiyonel form altında tahmin edilmiştir.

Ampirik analizler sonucu Isparta'daki tüketicilerin konut tercihini etkileyen en önemli özelliklerin konutun ısınma tipi ve konutun sahip olduğu estetik öğeler olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çalışmada yer alan konutlara ait özelliklerin katsayılarına bakıldığında bu sonuç rahatlıkla görülebilmektedir. Aslında bu sonuç Isparta ilindeki konutların fiyatlarının yüksek olduğu yönündeki görüşü de desteklemektedir. Zira bu modelde estetik öğe olarak değerlendirilebilecek özellikle iki değişken göze çarpmaktadır; led aydınlatma ve ankastre mutfak. Bilindiği üzere ankastre mutfak ile kastedilen mutfak dolaplarına konumlandırılmış halde olan ve teknolojisi veya yaptığı işten ziyade rengi ve dış kaplama malzemesi ile ikamelerinden ayrılan mutfak ürünleri kastedilmektedir (fırın, mikrodalga fırın, davlumbaz gibi). Burada

ankastre değişkeninin sadece ilgili mutfak ürünlerini temsil ettiğini söylemek de eksik olabilir. Ankastre mutfak ürünlerinin çok büyük çoğunlukla yeni konutlarda bulunduğu gerçeğinden hareketle ankastre değişkeninin yeni nesil mutfak dizaynlarını temsil ettiğini de söylemek doğru olabilir. Zira led değişkeni için de aynı durum geçerlidir. Led değişkeni konutta led ya da spot aydınlatma bilgisini içermektedir ve konutun fiyatına etkisi yaklaşık olarak %10 düzeyindedir. Bu özellik de daha çok yeni konutlarda bulunmakta ve duvar ve tavan süslemelerini de temsil yeteneğine sahip olduğu düşünölmektedir. Her iki özellik de (temsil ettiği diğer özelliklerle birlikte) konuta sonradan dahil edilebilecek özelliklerdir. Dolayısıyla tüketicilerin konutlarında sahip olmayı istedikleri estetik özelliklerin konuta sonradan da dahil edilebileceği gerçeğinden hareketle talebin tadilata uygun görece daha yaşı konutlara yönelmesi konut üzerindeki talep yönlü baskıyı azaltabilir ve yüksek olduğu düşünölen fiyat düzeyinin gerilemesine katkıda bulunabilir. Zira bu iki özelliğin konutun fiyatına olan etkisi yaklaşık olarak %20 düzeyindedir.

KAYNAKÇA

- Adair, A., McGreal, S., Smyth, A., Cooper, J. And Ryley, T. (2000). House prices and accessibility: the testing of relationship within the belfast urban area. *Housing Studies*, 15(5), 699-716
- Alkay E. (2008). Housing submarkets in Istanbul. *International Real Estate Review*, 11(1), 113-127
- Baldemir, E., Kesbiç, C. Y. Ve İnci, M. (2007). Emlak piyasasında hedonik talep parametrelerinin tahminlenmesi (Muğla örneği). 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, Malatya, İnönü Üniversitesi. <http://docplayer.biz.tr/7196332-Emlak-piyasasında-hedonik-talep-parametrelerinin-tahminlenmesi-muğla-orneği.html> (Son Erişim: 08.03.2016)
- Bin, O. (2004). A prediction comparison of housing sales prices by parametric versus semi-parametric regressions. *Journal of Housing Economics*, 13(1), 68-84
- Cingöz, A. R. A. A. (2010). İstanbul'da kapalı site konut fiyatlarının analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 129-139
- Cingöz, A. R. A. A. (2011). *Hedonik Talep Teorisi Çerçevesinde Bir Fiyatlandırma Örneği*, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Colwell, P. F. ve Dilmore, G. (1999). Who was first? An examination of an early hedonic study. *Land Economics*, 75 (4), 620-626
- Çağlayan, E. ve Güriş, B. (2005). Yarı logaritmik modellerde kukla katsayıların yorumu. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), s: 393-401
- Çiçek, U. ve Hatırlı, S., A. (2015). Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 98-114

- Goodman, A. C. (1998). Andrew court and the invention of hedonic price analysis. *Journal of Urban Economics*, 44(2), 291-298
- Goodman, A. C. and Thibodeau, T. G. (2003). Housing market segmentation and hedonic prediction accuracy. *Journal of Housing Economics*, 12(3), 181-201
- Griliches, Z. (1961). Hedonic Prices Indexes for Automobiles: An Econometric of Quality Change In Report of the Price Statistics Review Committee (Ed.), *The Price Statistics of the Federal Government* (p. 173-196), Massachusetts, NBER, 1961.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*, Fourth Edition, USA: Tata McGraw Hill.
- Haas, G. C. (1922). *A Statistical Analysis of Farm Sales in Blue Earth County, Minnesota, As A Basis For Farm Land Appraisal*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Minnesota Üniversitesi, ABD.
- Halvorsen, R. and Palmquist, R. (1980). The interpretation of dummy variables in semilogarithmic equations. *The American Economic Review*, 70(3), 474-475.
- Horner, S. L., Roos, C. F., Szeliski, V, Court A. T. and DuBrul S. M. (1939). *Hedonic prices indexes with automotive examples. The Dynamics of Automobile Demand*, New York, General Motors Corporation
- Iacobini, M. and Lisi G. (2012). Estimation of a hedonic house price model with bargaining: evidence from the italian housing market. *Aestimium, XLI Meetings Proceedings*, (s. 41-54), Roma, Università Degli Studi Firenze.
- Janssen, C. Söderberg, B. and Zhou, J. (2001). Robust estimation of hedonic models of price and income for investment property. *Journal of Property Investment & Finance*, 19(4), 342-360
- Kaya, A. (2012). *Türkiye’de Konut Fiyatını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Belirlenmesi*, T.C. Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara
- Kennedy, P. E. (1981). Estimation with correctly interpreted dummy variables in semilogarithmic equations. *The American Review*, 71(4), 801
- Kestens, Y. Theriault, M. and Rosiers, F. D. (2006). Heterogeneity in hedonic modelling of house prices: looking at buyers’ household profiles. *Journal of Geographical Systems*, 8(1), 61-96
- Lancaster, K. J. (1966). A new approach to consumer theory. *The Journal of Political Economy*, 74(2), 132-157.
- Liao, Wen-Chi and Wang, X. (2012). Hedonic house prices and spatial regression. *Journal of Housing Economics*, 21(1), 16-27
- Rawlings, J. O., Pantula, S. G. And Dickey, D. A. (1998). *Applied Regression Analysis: A Research Tool*, Second Edition, Springer, USA.
- Rosen, S. (1974). Hedonic prices and implicit markets: product differentiation in pure competition. *Journal of Political Economy*, 82(1), 34-55.
- Selim, S. (2008). Determinants of house prices in turkey: a hedonic regression model. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 65-76
- Stevenson, S. (2004). New empirical evidence on heteroscedasticity in hedonic housing models. *Journal of Housing Economics*, 13(2), 136-153

Ustaoglu E. (2003). *Hedonic Price Analysis of Office Rents: A Case Study Of The Office Market in Ankara*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üçdoğruk, Ş. (2001). İzmir ilinde emlak fiyatlarına etki eden faktörler – hedonik yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 149 – 161

Waugh, F. V. (1928). Quality factors influencing vegetable prices. *Journal of Farm Economics*, 10(2), 185-196

Yankaya, U. ve Çelik, H. M. (2005). İzmir metrosunun konut fiyatları üzerindeki etkilerinin hedonik fiyat yöntemi ile belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 61-79

Yayar, R. (2011). Dizüstü bilgisayar piyasasında hedonic talep parametrelerinin tahminlenmesi, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 21-27.

Ek Tablo 1: Değişken Tanımları

Değişkenin İsmi	Değişkenin Tanımı
Sürekli Değişkenler	
Fiyat (bağımlı değişken)	Konutların satış fiyatı (TL)
Yaş	Konutun yaşı
Kat Sayı	Binada bulunan kat sayısı
Kat	Konutun bulunduğu kat (konut apartmanda ise)
m ²	Konutun toplam m ² cinsinden alanı
Oda Sayı	Konutta bulunan oda sayısı (3+1=4 şeklinde)
Tuvalet	Konuttaki tuvalet sayısı (banyolarda bulunanlar dahil)
Balkon	Konutta bulunan balkon sayısı
SMU	Konutun şehir merkezine kuşbakışı km cinsinden uzaklığı
HU	Konutun en yakın hastaneye kuşbakışı 100 m cinsinden uzaklığı
PU	Konutun en yakın semt pazarına kuşbakışı 100m cinsinden uzaklığı
YAU	Konutun en yakın yeşil alana kuşbakışı 100m cinsinden uzaklığı
OU	Konutun en yakın eğitim kurumuna kuşbakışı 100m cinsinden uzaklığı
DU	Konutun en yakın otobüs durağına m cinsinden uzaklığı
OTOU	Konutun şehir otogarına kuşbakışı km cinsinden uzaklığı
Kukla Değişkenler	
Apartman	Konut apartman dairesi ise “1” değilse “0”

Müstakil	Konut müstakil ise “1” değil ise “0”
Doğalgaz	Konutun ısınma sistemi merkezi doğalgaz (kalorifer) ise “1” değilse “0”
Kombi	Konutun ısınma sistemi bireysel doğalgaz (kalorifer) ise “1” değil ise “0”
Kömür	Konutun ısınma sistemi merkezi kömür (kalorifer) ise “1” değil ise “0”
Diğer	Konutun ısınma sistemi kalorifer değil ise “1” aksi takdirde “0”
Enerji	Konutta sıcak su için güneş enerjisi sistemi bulunuyorsa “1” bulunmuyorsa “0”
Site	Konut kapalı site içerisinde bulunuyorsa “1” bulunmuyorsa “0”
Müteahhit	Konut müteahhit tarafından inşa edildiye “1” edilmediye “0”
Kooperatif	Konut yapı kooperatifi tarafından inşa edildiye “1” edilmediye
Emlakçı	Konutun satışı emlakçı tarafından yapıldı/yapılıyor ise “1”, aksi durumda “0”
Sahibi	Konutun satışı konutun sahibi tarafından yapıldı/yapılıyorsa “1”, aksi durumda “0”
Kuzey	Konutun kuzey cephesi var ise “1” yok ise “0”
Güney	Konutun güney cephesi var ise “1” yok ise “0”
Doğu	Konutun doğu cephesi var ise “1”, yok ise “0”
Batı	Konutun batı cephesi var ise “1”, yok ise “0”
Ankastre	Konutun mutfağında ankastre mutfak seti bulunuyorsa “1” bulunmuyorsa “0”
Amerikan	Konutun mutfağı “Amerikan” diye tabir edilen şekilde ise “1”, aksi durumda “0”
Dolap	Konutun banyosunda dolap var ise “1”, yok ise “0”
Kabin	Konutun banyosunda duşa kabin var ise “1”, yok ise “0”
Küvet	Konutun banyosunda küvet var ise “1”, yok ise “0”
Jakuzi	Konutun banyosunda jakuzi var ise “1”, yok ise “0”
Yok	Konutun banyosunda dolap, kabin, küvet veya jakuzi yok ise “1”, herhangi biri var ise “0”
Kiler	Konutta kiler var ise “1”, yok ise “0”
Ebeveyn	Konutta ebeveyn banyosu var ise “1”, yok ise “0”
Gömme	Konutta gömme dolap veya girişte dolaplı vestiyer var ise “1”, yok ise “0”
Ahşap	Konutun pencere çerçeveleri ahşap ise “1”, değil ise “0”
Pimapen	Konutun pencere çerçeveleri PVC doğrama ise “1”, değil ise “0”

Led	Konutta led aydınlatma ya da spot ışık var ise “1”, yok ise “0”
Çamaşır	Konutta çamaşır odası var ise “1”, yok ise “0”
Diyafon	Konutta görüntülü diyafon var ise “1”, yok ise “0”
Ahşapzem	Konutun taban döşemesi ahşam ise “1”, değil ise “0”
Laminant	Konutun taban döşemesi laminant ise “1”, değil ise “0”
Çelikkapı	Konutta çelik kapı bulunuyor ise “1” bulunmuyorsa “0”
Asansör	Konutun bulunduğu binada asansör bulunuyorsa “1”, bulunmuyorsa “0”
Yalıtım	Konutun dışında ısı ve/veya ses yalıtımı için uygulama yapılmışsa “1”, yapılmamışsa “0”
Kapıcı	Konutun bulunduğu binaya hizmet veren kapıcı var ise “1”, yok ise “0”
Otopark	Konutun bulunduğu binada veya alanda otopark olarak ayrılmış alan var ise “1”, yok ise “0”
Cocukparkı	Konutun özel kullanımına sunulmuş bir çocuk parkı var ise “1”, yok ise “0”
Güvenlik	Konuta güvenlik görevlisi hizmeti veriliyor ise “1”, verilmiyorsa “0”
Cadde	Konutun en az bir cephesi caddeye bakıyorsa “1”, bakmıyorsa “0”
Sokak	Konutun en az bir cephesi sokağa bakıyorsa “1”, bakmıyorsa “0”
Köşe	Konut herhangi bir sokak(lar) veya cadde(ler)nin kesişim noktasında bulunuyorsa “1”, aksi durumda “0”

Ek Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Toplam
Fiyat	234.304	92.322	79.000	560.000	62.325.000
Apartman	0,87594	0,33027	0	1	233
Müstakil	0,12406	0,33027	0	1	33
Yaş	7,65602	8,43214	1	40	2037
Kat_Sayı	4.571429	1,49608	1	15	1210
Kat	2,56391	1,67941	1	12	682
m ²	166	63	80	462	44.275
Oda_Sayı	4,5	1,54492	3	15	1.197
Tuvalet	2,14286	0,68010	1	5	570
Balkon	2,12030	0,77252	0	6	564
Doğalgaz	0,12030	0,32593	0	1	32

Kombi	0,66917	0,47140	0	1	178
Kömür	0,16165	0,36883	0	1	43
Diğer	0,04887	0,21601	0	1	13
Enerji	0,18797	0,39142	0	1	50
Site	0,60150	0,49051	0	1	160
Müteahhit	0,75940	0,42825	0	1	202
Kooperatif	0,24060	0,42825	0	1	64
Emlakçı	0,89098	0,31226	0	1	237
Sahibi	0,10902	0,31226	0	1	29
Kuzey	0,48872	0,50082	0	1	130
Güney	0,64662	0,47892	0	1	172
Doğu	0,51880	0,50059	0	1	138
Batı	0,54887	0,49854	0	1	146
Ankastre	0,54511	0,49890	0	1	145
Amerikan	0,09023	0,28704	0	1	24
Dolap	0,67293	0,47003	0	1	179
Kabin	0,73308	0,44318	0	1	195
Küvet	0,13534	0,34273	0	1	36
Jakuzi	0,10902	0,31226	0	1	29
Yok	0,16165	0,36883	0	1	43
Kiler	0,34586	0,47655	0	1	92
Ebeveyn	0,37218	0,48430	0	1	99
Gömme	0,84962	0,35811	0	1	226
Ahşappen	0,28571	0,45261	0	1	76
Pimapen	0,71429	0,45261	0	1	190
Led	0,42105	0,49466	0	1	112
Çamaşır	0,19549	0,39732	0	1	52
Diyafon	0,49624	0,50093	0	1	132
Ahşapzem	0,22556	0,41874	0	1	60
Laminant	0,77068	0,42119	0	1	205
Çelik Kapı	0,86466	0,34273	0	1	230
Asansör	0,69549	0,46107	0	1	185
Yalıtım	0,64662	0,47892	0	1	172
Kapıcı	0,47368	0,50025	0	1	126
Otopark	0,75188	0,43274	0	1	200
Çocuk parkı	0,15789	0,36533	0	1	42
Güvenlik	0,14662	0,35439	0	1	39
Cadde	0,41729	0,49404	0	1	111

Sokak	0,53383	0,49979	0	1	142
Köşe	0,15414	0,36176	0	1	41
SMU (km)	1,90368	1,43781	0	8	506
HU (100 m)	15,56248	9,70775	0	38	4.140
PU (100 m)	7,58959	4,70551	0	27	2.019
YAU (100 m)	2,21508	1,70680	0	10	589
OU (100 m)	2,92583	1,71553	0	9	778
DU (m)	113,72180	75,96015	11	428	30.250
OTOU (km)	2,94852	1,08473	1	6	784